

V Plzni na Karlově

katalog k výstavě

Petra L. Burzová
Ilona Dvořáková
Ondřej Hejnal
Michal Růžička
Laco Toušek

Obálka: Celkový pohled na Karlov kráče po jeho dokončení. (Zdroj: NOV-ZČM)

V Plzni na Karlově

katalog k výstavě

Katedra antropologie
Fakulta filozofická
Západočeská univerzita v Plzni

2013

MŽE

Škvrňany

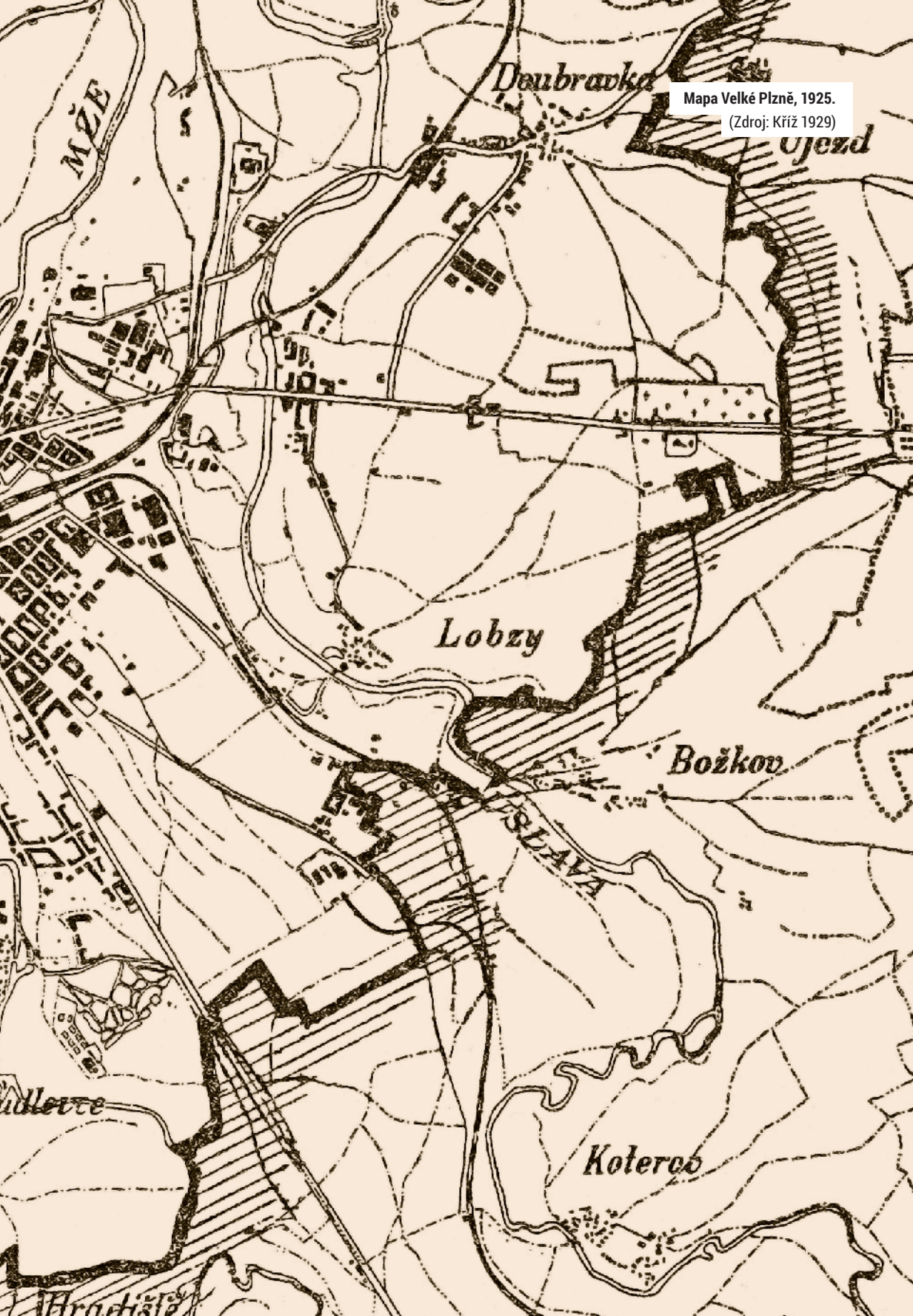
PLZEŇ

RADBUZA

Doudlezy

Mapa Velké Plzně, 1925.

(Zdroj: Kříž 1929)

V Plzni na Karlově

katalog k výstavě

1. 10. – 30. 11. 2013
Národopisné muzeum Pzeňska
Náměstí Republiky 13

Petra L. Burzová
Ilona Dvořáková
Ondřej Hejnal
Michal Růžička
Laco Toušek

2013

Katedra antropologie
Fakulta filozofická
Západočeská univerzita v Plzni

Katalog je dílčím výstupem z projektu Sídlní a krajinný prostor jako odraz kulturního dědictví a paměti národa (č. DF12P010VV008) realizovaném Katedrou antropologie FF ZČU.

Katalog doplňuje výstavu „V Plzni na Karlově“, která se uskutečnila ve dnech 2. 10. – 30. 11. 2013 v Národopisném muzeu Plzeňska.

Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí Západočeské univerzity v Plzni.
Recenzenti: PhDr. Martin Jemelka, Ph.D., Doc. PhDr. Lydia Petráňová, CSc.

© Petra L. Burzová, Ilona Dvořáková, Ondřej Hejnal, Michal Růžička, Laco Toušek, 2013
ISBN 978-80-261-0314-1 (Západočeská univerzita v Plzni)

	Předmluva	12
	Úvod	16
1	Škodovka: město ve městě	21
2	Dělnické bydlení	29
3	Vznik a výstavba Karlova	35
4	Lidový dům a sokolovna	43
5	Budova školy na Karlově	51
6	Karlov v době druhé světové války	63
7	Spolkový život a tramping	73
8	Tělocvičná jednota Sokol	81
9	Fotbal a sport	91
10	Každodennost	97
11	Karlov umělecký	103
12	Zánik	113
	Epilog	119
	Literatura	122
	Archivní fondy a sbírky	124
	Resumé	126

Předmluva

Ve druhé polovině osmdesátých let se Plzeň výrazně měnila. Stavěla se nová sídliště na tzv. Severním předměstí, ale vznikaly také některé velké budovy a silnice v centru. Hodně se tehdy bouralo, neboť starší zástavba byla velmi zchátralá a často překážela novým záměrům či ohrožovala okolí. Vyklizené staré domy mne tehdy velmi lákaly k různým „průzkumům“.

Dnes už i díky této zkušenosti vím, že léta 1985 až 1990 představovala v urbanismu Plzně vůbec nejhorší období nejen v jeho novodobé, ale asi celé historii. Proklamací o potřebné radikální proměně na nové, lepší moderní město v zeleni, kterému měla stará Plzeň ustoupit, se dalo věřit ve čtyřicátých, nebo snad ještě v šedesátých letech. V normalizační době už ale bylo zřejmé, že většina nově vznikajících částí města není lepší než ty likvidované. Po desítkách let bez údržby byla starší zástavba, mnohdy ve zcela zoufalém stavu a v silách tehdejšího režimu už nebylo nic jiného, než ji nechat dál rozpadat, nebo ji prostě zbourat. Místo tradičních bloků domů a starých ulic a zákoutí, které režim tak rád kritizoval, nebyl však většinou schopný vytvořit ani částečnou náhradu. Zatímco starší partie města i přes jejich špatný stav představovaly rozmanitou strukturu fungujících městských budov a prostor, nové veřejné plochy kolem

jednoúčelových novostaveb vznikajících na jejich místě se omezovaly na megalomanské systémy různých teras, využitelných snad jen ke sledování ohňostrojů oslavujících Velkou říjnovou socialistickou revoluci. Opravy starých domů v historickém jádru, které mělo být jako jedna z mála částí celého centra zachováno, zahrnovaly většinou jen potěmkinovské kulisy předních barevných fasád.

Nejhorší počín v urbanismu v dějinách Plzně, který tradiční centrum města patrně nadlouho závažně poškodil, ale představovala výstavba hlavní silnice z Doubravky do Skvrňan. Průtahem, nesmyslně vedeným samým středem města po nábřeží Mže, byla od centra odříznuta zelená niva řeky a současně zničen pás parků, zahrad, zahradních restaurací a nábřežní promenáda výstaviště. Nábřeží Mže a Radbuzy na obou stranách historického jádra se proměnila v křižovatkou silnic z Mnichova a Vídně do Drážďan s autostrádou Praha – Norimberk. Kromě rekreačních ploch, pro centrum Plzně zásadních, zanikly také klíčové veřejné prostory města. Zničení Nádražní třídy a Palackého náměstí spolu s dřívější degradací bulváru na Klatovské třídě v silniční průtah představovaly rozhodující kroky k proměně funkčního obytného centra velkoměsta ve zmrzačené torzo. Nedílnou součástí těchto zničujících

Obr. 1: Snímky domů ve Slévárenské ulici.
(Foto: Petr Domanický, 1987)

zásahů do zažitých vztahů byl odsun obyvatel z centra a demolice desítek budov nejen v samotné Nádražní třídě a na Palackého náměstí, ale rovněž v části ulice U Prazdroje, Přemyslově, Skvrňanské, Pallově... V Kotkově, Kollárově a v dalších ulicích se zase bouralo kvůli stavbě centrálního autobusového nádraží, navazujícího na silniční průtah. Na Roudné se bourala zástavba Lochotínské ulice, kde měla vzniknout sportovní hala. Proti tomuto prakticky dva kilometry dlouhému zbořeníšti v klíčových prostorech centra zůstaly důsledky spojeneckých náletů z doby druhé světové války, ničící většinou průmyslové oblasti, jen málo srovnatelnou konkurencí. Nyní se ale nebouralo jenom ve středu města. Například kvůli stavbě sídliště Vinice byl zdemolován areál vzorného školního statku. A ve stejné době se bouralo také na tzv. Karlově.

O Karlovu tehdy oficiální místa ráda šířila podobné odsudky, jako že rakouskouherské vedení Škodovky chtělo stavbou kolonie v blízkosti továrny její šed' a ponurost přenést i do příbytků dělníků. O tom, že obyvatelé čtvrti měli blízko do práce, že podle tehdejších plánů měla lokalita časem splynout s rozvíjející se zahradní čtvrtí Bezovkou, že tu kromě bydlení byla například škola s hřištěm,

sokolovna, lidový dům a park, se nezmiňovala. Ani o tom, že domky měly vlastní zahrádky, že v ulicích byla stromořadí a na rozdíl od právě vznikajících panelových sídlišť mělo místo i lidské měřítko. Jediné, co tu chybělo k zajištění moderního způsobu bydlení, byly ústřední topení a koupelny. Jejich doplnění by mj. s ohledem na opakování obdobných typů bytů a domů nebylo tak těžké. V normalizační době (včetně té závěrečné přestrojkové etapy) to ale bylo nemyslitelné, čtvrt' byla určena ke zbourání.

Poslední domy Karlova jsem měl možnost ještě před demolicí, někdy v průběhu roku 1987, projít. Aniž jsem to tušil, založil jsem si zde i vlastní tradici. Domky jsem se pokusil v rámci svých tehdejších schopností a technických možností vyfotografovat a z trosek na památku přinesl domovní číslo s názvem ulice, která následně zanikla. Jako pak ještě z tolika dalších plzeňských míst...

Petr Domanický (1973), srpen 2013

1

Slévárens

Obr. 2: Tabulka s orientačním číslem domu ve Slévárenské ulici č. 16. (Foto: Petr Domanický, 2013)

Úvod

Katalog, který držíte v ruce, obsahuje textové informace a část obrazových materiálů k výstavě „V Plzni na Karlově“, která se uskutečnila v říjnu a listopadu 2013 v Národopisném muzeu Plzeňska. Autorský tým výstavy, složený z akademických pracovníků působících na Katedře antropologie a Katedře politologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, se dnes již zaniklou plzeňskou čtvrtí Karlov zabývá od roku 2012. Výstava, která je dílčím výstupem z kolektivního výzkumného projektu, se opírá zejména o sběr historických a archivních materiálů s důrazem na spolupráci s žijícími pamětníky, kteří byli ochotni se podělit o své vlastní materiály i vzpomínky, a tím přispěli k výslednému obrazu Karlova, jak jej zachycuje realizovaná výstava i předkládaný katalog.

Výstava představuje téměř 80 let historie čtvrti, která se nacházela mezi Jižním (dříve Říšským) předměstím a letištěm na Borech. Dělnickou kolonii Karlov, kterou tvořilo 10 bloků ulic a žily v ní více než tři tisíce obyvatel, nechaly počátkem 20. století postavit Škodovy závody. Život v těsné blízkosti továrny nebyl ovlivněn jen intervaly pracovních směn, ale byl naplněn i bohatým kulturním, společenským a sportovním životem: od tradičních májových slavností, loutkového divadla či kuželkářství, přes meziválečnou tělovýchovnou tradici v rámci TJ Sokol a Dělnické tělocvičné jednoty po nedělní kino, gymnastiku žen a fotbal v poválečném období. Vedle řady vynikajících sportovců vyrostlo na Karlově, jistě vlivem blízkosti borského letiště, také mnoho významných letců, kteří se účastnili osvobozeneckých bojů za druhé světové války. Výstava i katalog dokládají, že Karlov byl v mnoha ohledech samostatnou a soběstačnou městskou čtvrtí, která si v rámci širšího města držela poměrně výraznou a specifickou tvář.

Karlov není možné vnímat „jen“ jako již neexistující dělnickou kolonii, nalézající se na okraji města, a tedy na první pohled nevýznamnou a marginální čtvrtí. Důkladné historické studium totiž neodhaluje

pouze místo samotné – místo složené z cihel, domů a vzpomínek –, nýbrž nabízí pomyslné okénko do dějin 20. století. V jistém smyslu by se dokonce dalo studovat Karlov jako místo, na kterém se protínaly významné historické údalosti 20. století, neboť tyto se na tváři Karlova vždy nějakým zásadním způsobem podepsaly. Samotný vznik Karlova, jak dokládá text výstavy a katalogu, je totiž neoddělitelně spojen se sociálními problémy tehdejší doby.

V kontextu dělnického hnutí a společenských nepokojů počátku 20. století byl Karlov prezentován a chápán jako „řešení“ neblahé sociální a bytové situace zaměstnanců jednoho z nejvýznamnějších strojírenských podniků tehdejšího Rakouska-Uherska. Díky zbrojní výrobě během obou světových válek se obyvatelé Karlova, resp. zaměstnanci Škodovky, nacházeli v jednom z pomyslných výrobních center tehdejší válečné Evropy. Je proto spíše symptomem doby, že Karlov stihla v předvečer konce 2. světové války pohroma v podobě škod na majetku i životech, způsobená spojeneckým bombardováním. Skutečnost, že se Karlov z utrpených škod v podstatě již nikdy nevzpamatoval, také poměrně dobře ilustruje poválečný vývoj v zemi. Jelikož byly investice do ekonomické produkce plošně preferovány před investicemi do bydlení, byl Karlov pomyslně odsouzen padnout ve prospěch dalšího růstu Škodových závodů. Ztráta ekonomického a společenského významu Karlova, která postupně vedla až k jeho definitivnímu zániku ve druhé polovině 80. let, je tak důsledkem změn v politicko-ekonomické sféře, zejména pak v oblasti měnicího se vztahu mezi společnostmi, konkrétním místem pro život a širším politicko-ekonomickým kontextem.

Karlov není „jen“ zaniklou městskou čtvrtí, po které nám zůstávají pouze archivní či biografické materiály. Krom toho, že zůstává významným místem na biografické mapě těch, kteří tam prožili část svých životů, lze Karlov i nadále chápat jako sice specifické, ovšem neméně zajímavé a důležité

místo na historické mapě Plzeňska. Kromě místně-specifického pohledu na sociální a ekonomické dějiny českých zemí nám studium Karlova umožňuje nahlédnout způsoby utváření vztahů mezi společnostmi, místem a politicko-ekonomickými režimy 20. století, z nichž si každý přizpůsoboval Karlov k obrazu svému. Aniž by si členové realizačního týmu činili nárok na „přesnější“, tj. naivně ahistorický pohled na Karlov, snažili se návštěvníkům výstavy i čtenářům předkládaného katalogu přiblížit tuto zajímavou čtvrt prostřednictvím široké škály perspektiv, které se na místě bývalého Karlova potkávaly a nadále potkávají.

Základní rámeček našeho výzkumu dělnické kolonie se opírá o přístupy urbánní antropologie, sociologie vzpomínání a etnografie dělnictva (srov. Burzová a kol. 2013; Burzová a kol. 2014). Při přípravě výstavy a katalogu jsme nicméně vycházeli z posledně citovaného přístupu, tedy etnografie dělnictva, který stojí na bohaté badatelské tradici. Inspirovali nás práce popisující každodenní život dělníků a to primárně v průmyslovém městě (např. Fojtík 1959; Fojtík–Sirovátka 1961; Fojtík–Skalníková 1965; Nečas 1961; Robek 1955; Skalníková 1959, 1968; Štastná 1969; Tríska 1969; Vařeka 1971). Ačkoliv po revoluci došlo v této oblasti bádání k jistému útlumu, cílem našeho výzkumu bylo na tuto tradici konstruktivně navázat v duchu výzvy Jiřího Woitsche (2011) a inspirativní a plodné badatelské činnosti Martina Jemelky (např. 2007, 2008; 2009; 2011a; 2011b; 2012).

Úsilí zprostředkovat Karlov širší laické i odborné veřejnosti v podobě realizace výstavy, vydání tohoto katalogu, ale i dalších projektových výstupů by nebylo možné bez pomoci a podpory řady osob a institucí, kterým bychom rádi poděkovali. Mezi ně jmenovitě patří: Bohuslav Kural, Jiří Zýka a Ladislav Fiala. Petr Baierl, Věra Folprechtová, František Franče, Jan Herejk, Věra Končelíková, Karel Kožíšek st., Jarka Kripnerová, manželé Kučerovi, Miroslav Kugler, Miroslav Luňák, rodina Malinových, Alžběta Nečasalová, Alois Němec, Hana Páníková, Stanislav Picka, Ladislav Prokop, Vladislav Rieger, Jaroslava Rosolová, Václav Růžek, Jiří Sochor, Jana Vacková, Pavel Žorna, Vladimír Zýka.

Eva Aubrechtová, Petra Bartáková, Anna Becková, Lukáš Bellada, Tomáš Bernhardt, Petr Domanický, Tereza Dvořáková, Miroslav Eisenhammer, David Foud, Karel Foud, Alena Frantová, Tamara Hájková, Aleš Hejna, Monika Hertlová, Tomáš Hirt, Michal Chmelenský, Jan Jáchim, Martin Jemelka, Markéta Kasalová, Radovan Kodera, Vladimír Krátký, Jitka Křížová, Helena Koubková, Lubomír Lupták, Marie Maderová, Jan Mergl, Ivana Michnerová, Tomáš Moravec, Oldřich Morys, Jaroslav Nedvěd, Ladislava Nohovcová, Michaela Oliberiusová, Lydia Petráňová, Štěpánka Pfliegerová, Barbora Plecháčková, Adam Skála, Jana Slámová, Klára Strohsová, Jiřina Todorovová, Iva Tománková, Aleš Turnovec, Marta Ulrychová, Jitka Vlasáková, Olga Vránková, Jiří Woitsch, Tereza Zíková, Josef Zýka.

Archiv města Plzně, Bistvo Kantýna, Knihovna Etnologického ústavu, Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, Národní archiv v Praze, Odbor stavebně-správní Magistrátu města Plzně, Státní oblastní archiv v Plzni – Plzeň centrála a pracoviště Klášter u Nepomuku, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, Techmania Science Center o. p. s., Západočeské muzeum v Plzni – Oddělení novějších dějin, Oddělení výstavnictví a Národopisné muzeum Plzeňska.

← do roku 1939

Karel Škoda umírá - 1939

1900 - Emil Škoda umírá

1909 - Karel Škoda se ujímá vedení podniku

1913 - rozšíření zbrojní výroby

1925 - zahájena rozšířená dopravní výroba

1859 - Waldsteinova strojírna se přesouvá do Plzně

1869 - Emil Škoda kupuje Waldsteinovy strojírny

PRŮMYSLOVÝ AREÁL

Waldsteinovy strojírny

Škodovy závody

Škodovy závody, a. s.

KARLOV

- 1. blok
- 2. blok
- 3. blok
- 4. blok
- 5. blok
- 6. blok
- 7. blok
- 8. blok
- 9. blok
- 10. blok
- Škola

1911 - 1913 výstavba Karlova

1927 zřízení lékařské ordinace

1906 - 1. zmínky o nutnosti výstavby dělnické kolonie

1909 zakoupeny pozemky určené k výstavbě Karlova

1922 - přistaveno 2. patro pro měšťanskou školu na Karlově

1922 - stávka ve Škodovce

1906 - stávka modelářů ve Škodových závodech

1910 - založen SK Slovan Karlov

1919 - vzniká Zápedočeský aviatický klub, později ZČ Aeroklub

1863 vznik Sokola

1878 vznik sociální demokracie

SOCIÁLNÍ ŽIVOT NA KARLOVĚ

KONTEXT

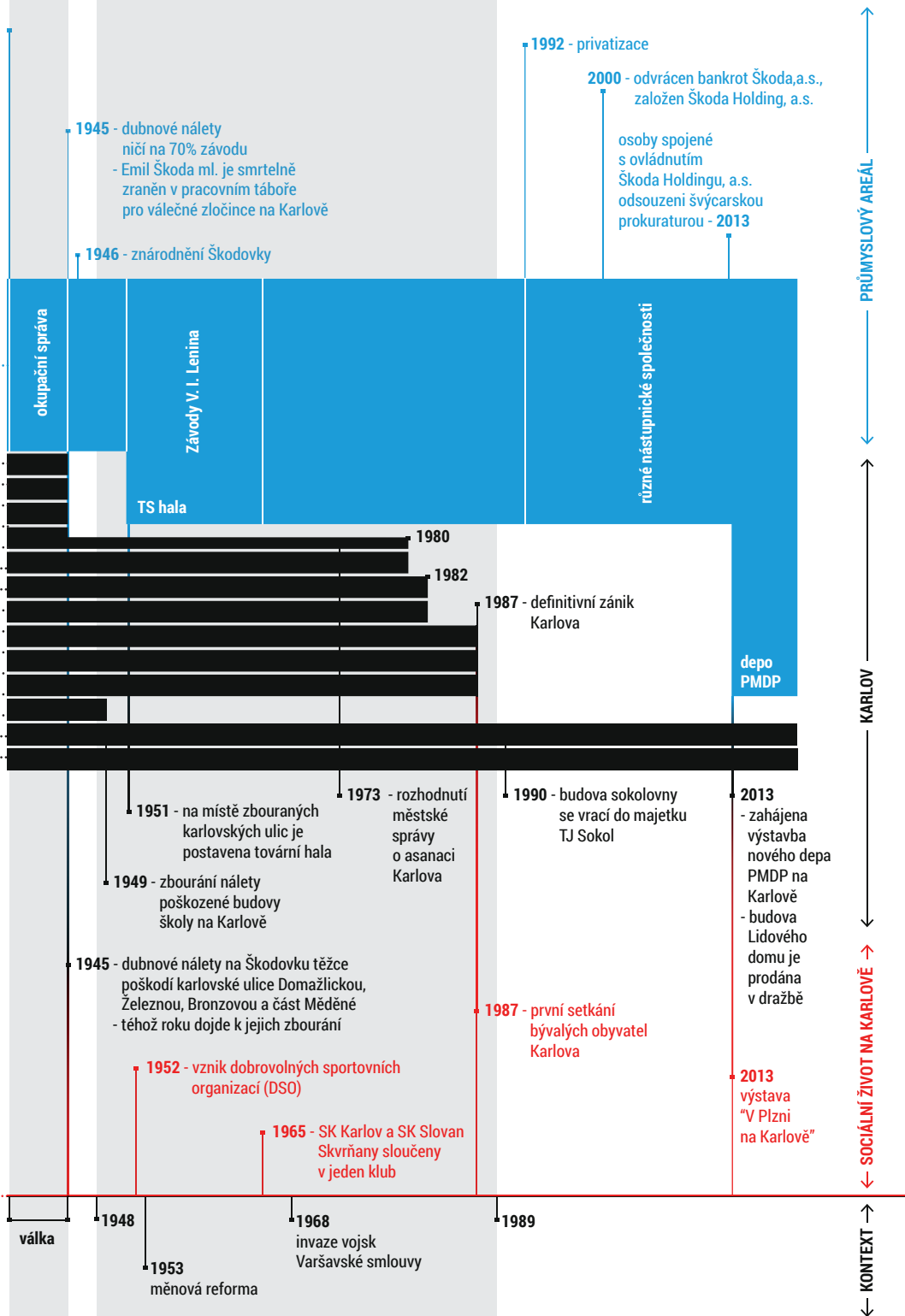
1873 - "Vídeňský krach"

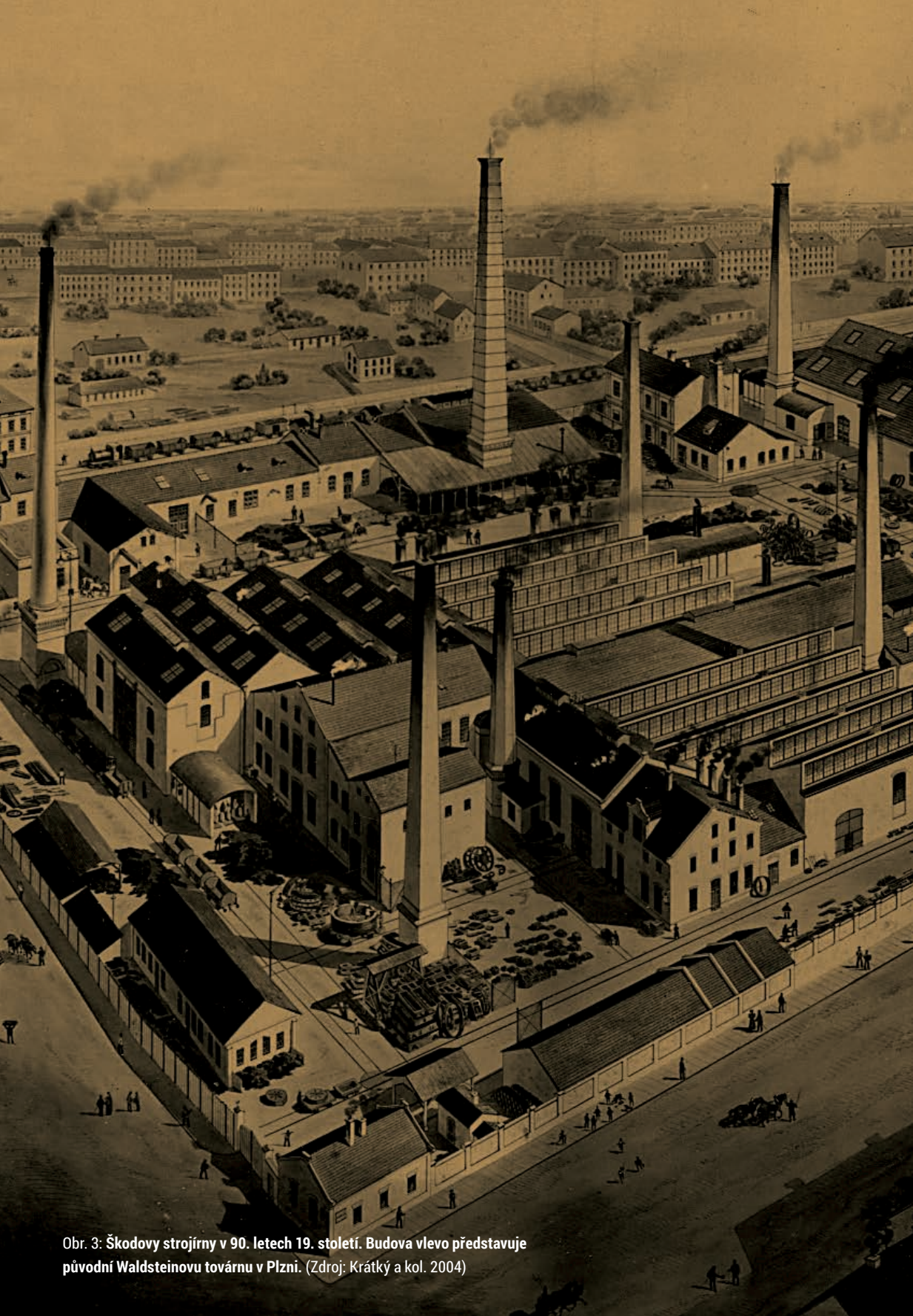
1918 vznik ČSR

1938 Mnichov

1929 Velká hospodářská krize

po roce 1939 →

Obr. 3: Škodovy strojírny v 90. letech 19. století. Budova vlevo představuje původní Waldsteinovu továrnu v Plzni. (Zdroj: Krátký a kol. 2004)

Škodovka: město ve městě

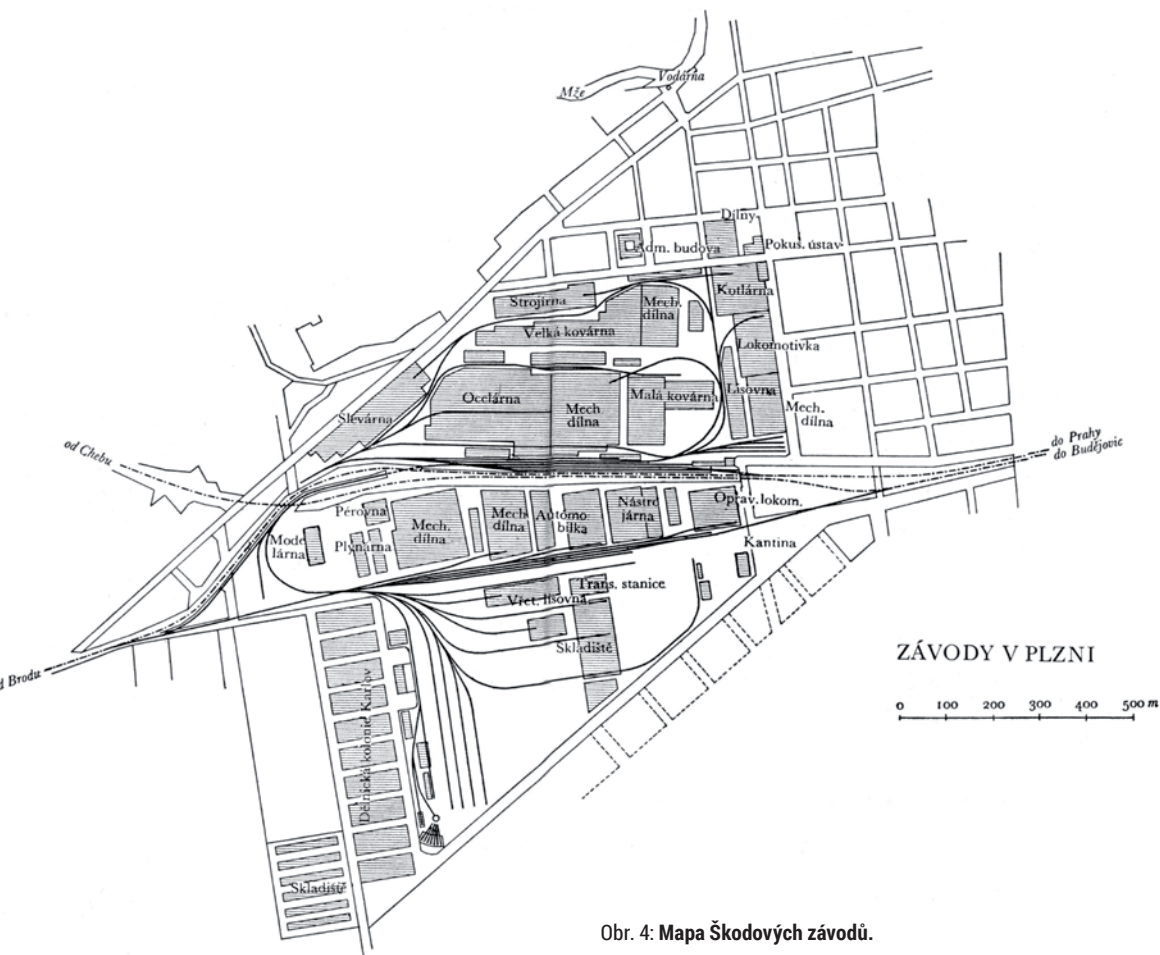
Od 2. poloviny 19. století se po Praze, Brně a dalších oblastech stává významným centrem strojírenství Plzeňsko. Synonymem úspěchu v odvětví, s jehož rozvojem vrcholí průmyslová revoluce v Rakousku-Uhersku, se do přelomu století stal podnik bohatého měšťana Emila Škody. Škodovy závody od svých počátků ovlivňovaly demografii a urbanismus města, které díky nim absorbovalo značné množství pracovních přistěhovalců, a vystavilo se tak novým požadavkům na bydlení (Beinhauerová-Václavíková 1995: 78–82). Ať již v duchu kapitalismu, anebo později coby státem řízený kolos, po celé 20. století představoval podnik silného hybatele co do zaměstnanosti a celkového rozvoje Plzně.

Zrod podniku a jeho výrobní orientace

Poměrně známá je historie založení podniku spadající do 60. let 19. století, kdy Emil Škoda nejprve převzal vedení Waldsteinovy strojírný v Plzni (přemístěné již dříve ze Sedlce u Štáhlav), a o tři roky později, v roce 1969, prosperující podnik, do kterého však jeho majitel nebyl schopen nadále investovat, odkoupil

(Jíša–Nohejl 1959: 11–15). Nejen technicky, ale i finančně a organizačně schopný Škoda brzy vybudoval konkurenceschopný podnik, pružně se pohybující v síti širších hospodářských vazeb střední Evropy. Od 2. poloviny 80. let příhodně přistoupil k restrukturalizaci strojní výroby, k níž nepřímo zavdala podnět cukerná krize a před ní „vídeňský krach“ v roce 1873. Díky prozřetelnému přechodu na výrobu oceli Škodovka pronikla do oblasti dopravního průmyslu a brzy i do slibného zbrojařství (Janáček 1990: 63–66).

Mezi příznivými okolnostmi, které Škodovi k úspěchu dopomohly, se často uvádí dostupnost investičních a lidských zdrojů (Jíša–Nohejl 1959: 15, 20). Obě tyto složky přitom nezůstávaly koncem 19. století neměnné. Kapitálové prostředí v tomto ohledu poněkud zaostávajícího Rakouska-Uherska se od 90. let měnilo směrem k centrální pozici bank, v důsledku čehož byl Škoda pod tlakem nově potřebných investic nucen z podniku učinit akciovou společnost. V téže době se začala objevovat otázka dělnické emancipace, které doposud bránila národností heterogenita dělnictva. Spolu s přílivem obyvatel do města ovšem v dělnickém prostředí narůstala česká složka (Janáček 1990: 68–84).

Obr. 4: Mapa Škodových závodů.
V levé spodní části Karlov.
(Zdroj: Akciová společnost, 1925)

Obr. 5: První brána Škodových závodů.
(Zdroj: SOA Plzeň-Nepomuk)

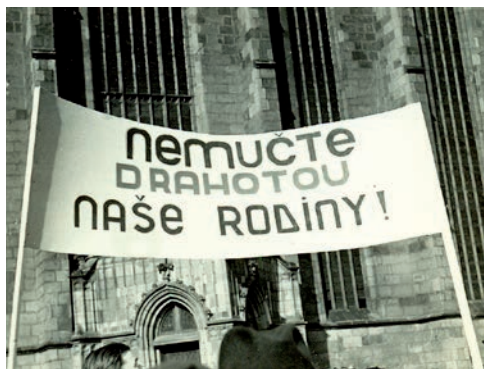

Obr. 6: Vpravo hala lokomotivky, jedné z nejrozsáhlejších dílen ŠZ, 1938.
(Zdroj: Mazný-Šrámek 2009)

Sociálně-politický kontext ve Škodovce a případ žluťáctví

Obr. 7: Spolkový dům Nebe, v provozu od roku 1910. Vznikl jako škodoväcký protipól sociálně-demokratického dělnického domu Peklo. (Zdroj: SOA Plzeň-Nepomuk)

Obr. 8: Demonstrace proti drahotě roku 1936. (Zdroj: SOA Plzeň-Nepomuk)

Sociální požadavky dělnictva, které se objevovaly od konce 80. let 19. století, měly svůj patrný politický rozměr. Zatímco sociální demokracie prosazovala redukci pracovní doby atp., Emil Škoda tyto aspirace potlačoval rafinovanou kombinací zastrašování a drobných ústupků. Zakazoval například účast na prvomájovém průvodu symbolizujícím mezinárodní den proletářské solidarity, loajálním zaměstnancům na oplátku dopřával výhod (Janáček 1990: 301). Na druhou stranu byly ve Škodovce v 90. letech 19. století zaváděny až později uzákoněné základní formy zaměstnaneckého pojištění (Podpůrný spolek halěřový dělníků, srov. Karlický 1999).

IV. Pracovní dny, doba pracovní a přestávky

– 1. Denní dílo.

Pracovní doba pro dělnictvo zaměstnané v díle denním začíná ráno v 7 hodin a trvá do 6 hodin večer, v sobotu do 5 hodin odpoledne. Od 12 do ½ hodiny v poledne je přestávka. V té době se dílo úplně přeruší.

VII. Nemocenské a úrazové pojištění.

(...) Veškeré dělnictvo jest pojištěno u dělnické úrazové pojišťovny pro království české v Praze.

XI. Zrušení pracovního poměru.

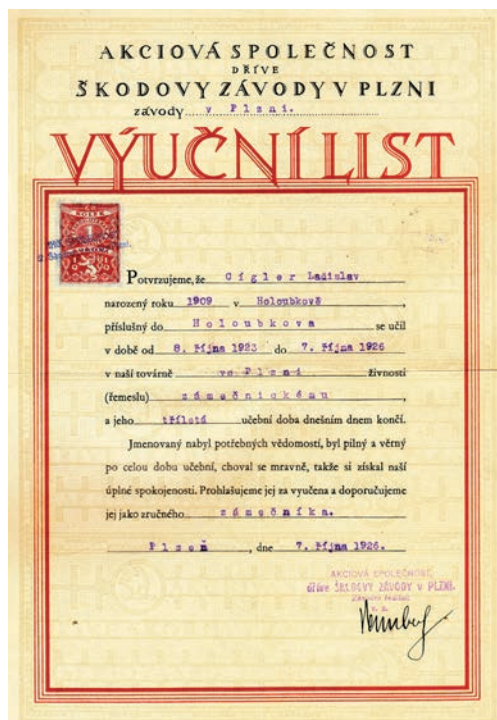
Firma má každé doby na vůli dělníky (vyjímaje ale dělníky níže jmenovaných kategorií) beze vší výpovědi a bez udání důvodů okamžitě propustiti, jako jest ale i dělníkům (vyjímaje však zase dělníky níže jmenovaných kategorií) každé doby zůstaveno na vůli, bez udání důvodu složením práce ze služebního a námezdného poměru se Škodovými závody vystoupiti. (...) Pro následující kategorie dělnictva: Dělníky u generátorů a pecí, topiče kotlů, strojníky, elektriky a ony dělníky, jimž byla po přijetí 8 denní výpověď přiznána (...).

(Výňatky z Pracovního řádu Škodových závodů, akciové společnosti v Plzni, 1909, s. 5, 10, 13.)

Jedním z hlavních akcionářů se po Emilu Škodovi stal jeho syn Karel (po němž byla později pojmenována k podniku přiléhající dělnická kolonie). V reakci na stávkou dělníků mostárny v roce 1909 začal Karel Škoda razit promyšlenou „žluťáckou“ politiku. Byl založen Spolek dělníků Škodových závodů, který shromažďoval privilegované a podnikateli zavázané dělníky: fungoval na podpůrné bázi, vyžadoval politickou indiferenci a loajalitu podniku, a za to nabízel výhodné dostupné bydlení, pronájem zelinářských zahrádek, účast na penzijním pojištění atp. (Karlický 1999: 567). Výstavbu kolonie Karlov je v tomto kontextu možno chápat jako nejextenzivnější formu žluťáctví. Vedle Spolku dělníků ŠZ působil žluťácký odborový svaz, který již měl politický ráz; navenek byl chápán coby instituce pro kooperaci stran zaměstnanců s vedením podniku a byl spjat s provozem spolkového domu Nebe (Janáček 1990: 302–306).

Sociální nepokoje ve Škodovce od konce 19. století získávaly i národnostní příchuť. Za účelem podrytí společného dělnického zájmu byli do podniku ještě Emilem Škodou zváni němečtí dělníci (Janáček 1978: 20), ačkoli sama národnostní otázka pro Škodu nijak stěžejní nebyla (Janáček 1990: 300). Počátkem 20. století, kdy jednoznačně převládalo české dělnictvo, využíval zase Karel Škoda proti stávkujícím dělníkům, často z řad sympatizantů sociální demokracie, jako stávkokaze tzv. „národní dělníky/socialisty“ (Janáček 1990: 301). Národnostní otázku utvrdil a rozšířil vývoj kolem 1. světové války, na jejímž konci byl boj za mír spojen s požadavkem na samostatnost republiky. V meziválečném období

se objevila tendence Škodovku socializovat, což se – i díky řeckému úspěchu kapitalismu ve válce – nakonec událo jen minimálně (Janáček 1978: 38). Výrazněji se dělnická politická platforma, jak nejsilnější sociální demokraté, tak v téže době stejní reformističtí národní socialisté, přihlásila o slovo s postupující krizí 30. let. Nesoulady v přístupu k národnostní otázce se utopily i díky shodnému odmítnutí světového fašismu (tamtéž: 55).

Obr. 9 (nahore):
Výuční list Ladislava Cíglera. (Zdroj: osobní archiv Hany Pánikové)

Obr. 10 (vlevo):
Kovopracovníci na Karlově. Spolu se slévači a truhláři obvykle nepatřili do sociálně-demokratického křídla závodu. (Zdroj: osobní archiv Jaroslavy Rosolové)

Od druhé světové války

„Děda dělal mistra v kanónce a ty děla, který vyráběli, když sem přišli Němci, tak se tam na to přišli podívat německý oficíři a ty na to čuměli – jak povídal děda – jako vůl do studny a povídali, že na to musí být inženýři.“

Od 2. poloviny 30. let 20. století se díky narůstající zbrojařské poptávce pozvedla i výroba ve Škodovce. Situace dělníků se ale zlepšila jen na krátko, neboť v nadcházejícím období se podnik ocitl pod nacistickou správou a stal se součástí německého válečného programu. Antifašistické naladění dělníků šlo od roku 1941 částečně přetavit do odbojové činnosti, a to jak nekomunistické, tak komunistické. Část komunistického odboje se pak podílela i na událostech roku 1948 (Jiša–Nohejl 1959: 62–72). S koncem války došlo k dalšímu dějinnému obratu, který určil pozici zaměstnanců závodu na dalších 40 let.

Rok 1948 předznamenal jak restrukturalizaci na státní podnik (1950), tak nové politické kádrování, tentokrát preferující komunisty. Vztah zaměstnanců k podniku byl posílen díky poválečné obnově založené na bázi dobrovolných prací. Podnik se přeorientoval na těžký průmysl a strojírenství (s dalším rozrůzněním od 60. let) a zahájil politiku pětiletých výrobních plánů (Janáček 1978: 77–93). Zaměstnanci byli do zájmu podniku vtaženi mimo jiné díky možnosti získávat benefity při dosažení nadvýroby. Také setrvalost pracovníků a kvalita jejich práce vedle toho zůstávaly

uznávanými hodnotami, zejména některá pracovníště si uchovávala, avšak čím dál více blednoucí, auru své předválečné prestiže (srov. nástěnné zpravodaje Škodových závodů dostupné v SOA Plzeň–Nepomuk). Podnik se finančně podílel na výstavbě sídlišť a směřoval do nich své zaměstnance, podobně jako dříve do tovární kolonie. Rovněž vyvíjel další formy zaměstnanecké podpory – vedle již před válkou zřízených spořitelních a penzijních fondů to byl provoz jídelny ASAP, mateřské školy, pořádání rekreačních zájezdů apod. (srov. např. úvod k fotografické propagační publikaci: Kubín 1971). Že se však nejednalo o dobu zaměstnanecké idylky a i nadále byla udržována určitá animozita mezi zaměstnanci, dokumentují dobové články. Následující ukázka reflektuje události v podniku související s měnovou reformou v květnu 1953:

Rovněž v Závodech V. I. Lenina bylo přijato s uspokojením nové opatření vlády k upevnění pracovní kázně. V diskuzi při projednávání toho opatření vystoupily desítky pracovníků, aby odsoudili nenapravitelné absentéry své dílny a v četných případech vyhlášenými závazky vyjadřovali naprostou důvěru straně a vládě. (Pravda, 3. 7. 1953)

Obr. 11–12: Pracovní knížka Václava Růžka (20.–40. léta).
(Zdroj: osobní archiv Václava Růžka)

Nr. 260.629
Cis. 8/10.

**ARBEITSBUCH
PRACOVNÍ KNÍŽKA**
(Reg.-Vdt. vom 26. Juni 1941, Nr. 241 Sg.)
(Vlád. nař. ze dne 26. června 1941, čis. 241 Sb.)

Familienname (bei Frauen auch Geburtsname) Příjmení (u žen též rodné jméno)	Růžka ✓	
Vorname (Taufname) Jméno (křestní)	Václav ✓	
Tag, Monat und Jahr der Geburt Den, měsíc a rok naroz.	29. července 1896 ✓	
Geburtsort – politischer Bezirk Místo narození – politický okres	Kochov, Plzeň. ✓	
Staatsangehörigkeit Státní občanství	Protéktorát Cechy a Morava ✓	
Familienstand (Eh- verh., gesch. verw.) Stav (svob., žen., vd., rod., ovdov.)	Kvartýl ✓	
Geburtsjahre der mind- erjährigen Kinder Rok narození nezlet- ilých dětí	1927	1931 1942

národnost: cih.
bydliště: Plzeň-Karlova, Lodní ul. 12 ✓
mj. pl.: vojín, Lapačský pluk č. 2, Plzeň
1.3.19–15/12.20 ✓
stav: svob. 1948

Prostor města a demografie – shrnutí vlivu Škodovky

Již od konce 80. let 19. století, kdy Škoda začal stěhovat podnik na jihozápad od centra, se Plzeň zásadně přestala rozrůstat západním směrem (Janáček 1990: 93). S postupem industrializace stoupal počet obyvatel města (mezi léty 1900 a 1921 o čtvrtinu) a největší růst se ne náhodou týkal právě Říšského předměstí (Bělohávek 1985: 58). Prostorovou expanzí, sjednocováním funkcí práce a bydlení i svým paternalistickým vztahem k zaměstnancům vytvářela Škodovka jakési město ve městě.

Také po válce se osudy Škodovky protínaly s vývojem města. Po nutném vypořádání s následky náletů se v éře nové výstavby uplatnil dřívější potenciál podniku podílet se na rozvoji veřejného zájmu – bydlení. Nepružný státní trh s bydlením mohl tuto subvenci jediné uvítat, a tak vcelku bez větších rozdílů dokázala Škodovka vázat své zaměstnance stejně jako v období předválečného kapitalismu.

Přestože se poměry ve Škodovce v průběhu doby měnily, přinejmenším do konce minulého století platilo, že zaměstnání v podniku bylo takřka celoživotní, spjaté s jedním nebo několika málo provozy. Zaměstnanci byli na výsledky práce podniku hrdí a často zde pracovaly celé generace rodin, po válce včetně mnoha žen.

Tabulka 1:

Spokojenost s bydlením dle bydliště (měřeno na stupnici 1–5, kde 1 znamená „velmi dobře“ a 5 znamená „zcela nevyhovuje“ v roce 1948.

Místo bydliště	Průměr
Střed města	3,1
Předměstí	3,1
Kolonie	2,8
Maloměsto	2,3
Vesnice	2,5

Zdroj: Čech–Jukl 1948: 8.

Tabulka 2:

Geografické rozmístění bydlíšť zaměstnanců plzeňských Škodových závodů (1948).

Místo bydliště	%
Plzeň	52,2
Střed města	9,2
Předměstí	38,5
Kolonie	4,5
Okolí	47,8
Vesnice	40,9
Maloměsta	6,9

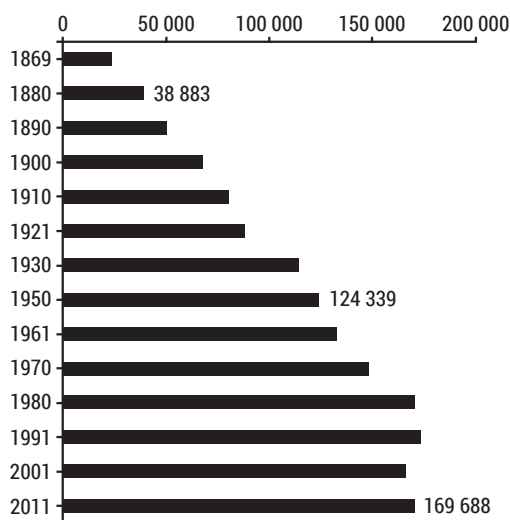
Zdroj dat: Čech–Jukl 1948: 5.

Tabulka 3:

Počet místností na jednoho člena dělnické rodiny (1948)

Místo bydliště	Průměr
Střed města	1,72
Předměstí	1,74
Kolonie	1,86
Maloměsto	1,86
Vesnice	1,98

Zdroj dat: Čech–Jukl 1948: 7.

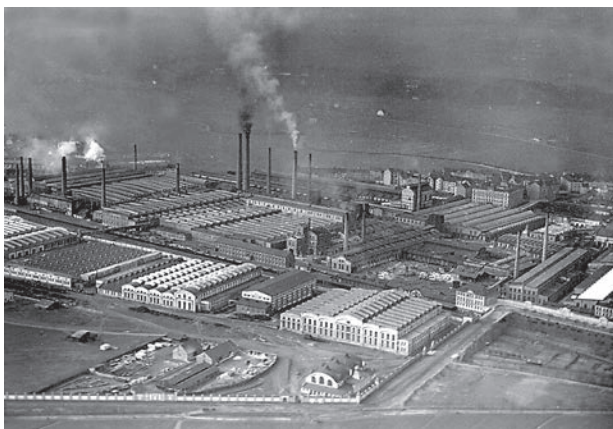
Graf 1: Vývoj počtu obyvatel v Plzni. Nejvíce rostl počet obyvatel ve III. okrese směrem na Bory ke Škodovým závodům a ke Skvrňanům.

(Zdroj: Růžková a kol. 2006)

Obr. 13:
**Škodovy strojírný
v 90. letech 19. století.**
(Zdroj: Krátký a kol. 2004)

Obr.14:
**Letecký snímek hlavního
plzeňského závodu z jihovýchodu.
Dole uprostřed V. brána, 1924.**
(Zdroj: Mazný–Šrámek 2009)

Obr. 15:
**Pohled na Škodovku od Borské ulice,
70. léta 20. století.**
(Zdroj: Mazný–Šrámek 2009)

Obr. 16:
Současný pohled na areál Škodovky, 2013.
(Foto: Jan Jáchim)

Obr. 17: Kolonie „Na Jánské“ na dobové fotografii. (Zdroj: osobní archiv Marcela Votlučky)

Dělnické bydlení

Fenomén dělnického bydlení v 19. a na počátku 20. století je pozoruhodný mimo jiné z toho důvodu, že ukazuje na neoddělitelnost od struktur ekonomických. Pro průmyslové podniky v té době bylo zaměstnance zajišťovat bydlení. Dělnické bydlení, jako v případě kolonie Karlov v Plzni, bylo výrazem snahy si vytvořit loajální zaměstnance, ale také mít

pracovní sílu pod pomyslnou kontrolou na jednom místě, v blízkosti místa výkonu zaměstnání.

V kontextu průmyslové expanze Plzně koncem 19. a začátkem 20. století a kvůli zvyšování populace ve městě bylo nutné řešit problém relativního nedostatku bydlení. To dokládá Tabulka 4, která zachycuje populační vývoj Plzně ve vztahu k dostupným bytovacím kapacitám. Zejména s nárůstem dělnické

populace, která se v daném období do Plzně stěhovala za prací z okolních obcí, vzrostl požadavek výstavby malých, a tudíž i levných bytů.

Zvýšenou poptávku po bydlení, kterou s sebou přinesl populační růst města, se však i přes nárůst výstavby nových bytů na přelomu a začátku 20. století nedařilo uspokojovat (Čepelák 1967). Ředitel městského stavebního úřadu v Plzni Rudolf Březina v této souvislosti konstatoval, že bytová otázka je „nepopiratelně jedním z nejznamenitějších sociálních problémů přítomné doby“ (Březina–Schiebel 1911: 5). Dělnické rodiny v té době žily v bytech o velikosti jedné, maximálně dvou místností, ve kterých bydlelo pět až devět osob, a nebylo neobvyklé k tomu navíc za drobný poplatek ubytovávat tzv. nocleháře na podlaže (Todorovová 1982: 81–82; Ulčová 1983: 79).

Tabulka 4:

Vývoj bytové otázky v Plzni v letech 1820 až 1910

Rok	Obyvatel	Počet domů	Obyvatel na dům	Obyvatel na bytovou jednotku
1820	7.570	542	13,7	3,7
1830	9.004	548	16,3	4,2
1840	10.184	563	18	4,2
1850	11.649	640	18,2	4,3
1858	17.379	710	24,5	4,8
1864	20.400	898	22,6	údaj chybí
1870	25.009	1.056	23,5	5
1880	38.883	1681/1611*	24,1	5
1890	50.221	1968/1905*	25,7	4,7
1900	69.079	2410/2317*	29	4,2
1910	81.044	2843/2704*	29,9	4,6

Zdroj dat: Březina–Schiebel 1911: 7–9.

* počet domů celkem/počet domů obydlených (dřívejší zdroje tento rozdíl neudávají)

Problematika dělnického bydlení

Dělnická třída neměla na trhu s bydlením dobrou pozici. Situaci dělnického bydlení na přelomu 19. a 20. století výstižně líčí Ottův slovník naučný:

Dělnictvo dosud po většině jest ubytováno v místnostech nevhodných a nadto drahých. Vlhké, malé, přeplněné nebo jinak nepřiměřené byty, jež dělníci obývají, jsou nejen pro fyzické zdraví jejich škodlivé, ale poškozují, jsouce začasťe společným obydlím pro osoby různého pohlaví nebo dokonce pro více různých rodin, značnou měrou i mravnost jejich; dospělí nemohou se tam cítit volnými a není tudíž nadsazeno, když mnozí živnostníci inspektoři přímo svádějí vinu rostoucího moru kořalečnického na špatné dělnické obydlí. (Ottův slovník naučný 1893: 216–217)

Problematikou dělnického bydlení se okrajově zabýval též známý český kritik a teoretik umění Karel Teige (1900–1951). Ve své kritické stati z počátku 30. let 19. století podává svědectví o tehdejší situaci:

Ve městech trvá bytová nouze nikoliv proto, že se zvýšil počet městského obyvatelstva, nýbrž zejména proto, že se v celkovém počtu obyvatelů měst obrovsky zvětšilo množství vrstev hospodářsky velice slabých, že číselně vzrostla tu dělnická třída, placená nízkou mzdou, anebo dokonce nenalézající vůbec zaměstnání a obživy... Právě tak, jako nedostatek bytů je v podstatě toliko nedostatkem bytů dostupných nejchudší a zároveň nejpočetnější třídě. (Teige 1930–1931)

Spolu s nedostatkem ubytovacích kapacit jako takových se s dělnickým bydlením pojila řada problémů. Mezi ty největší patřily v českých zemích přeplněné byty,

resp. jejich relativně malá plocha ve vztahu k počtu členů domácnosti (Vařeka 1977: 125–126). V 80. a 90. letech 19. století se v rámci oficiálních statistik označoval jako „přeplněný“ takový byt, ve kterém na jednu obytnou místnost připadaly čtyři a více osoby. Naprostá většina bytů v té době sestávala z jedné nebo dvou obytných místností. Přelidněné byty v nájemních domech se soustřeďovaly v městských obvodech s převážně dělnickým obyvatelstvem.

Historické zdroje hovoří o tom, že mezi významné rysy bydlení dělnické třídy té doby patřilo časté stěhování (Vařeka 1977: 129). Třetina nájemníků bydlících v Plzni se průměrně stěhovala častěji než jednou do roka. Lidé s relativně nízkými mzdami na relativně nejistých pracovních pozicích zaujímalí na trhu s bydlením vždy relativně zranitelnou pozici, a tak bylo častější stěhování dělnické třídy vždy doprovodným jevem ekonomických krizí.

Významným rysem dělnického bydlení (tj. bydlení s nižším nájemným) byl poměrně nízký komfort bydlení. Na přelomu 19. a 20. století měla pouze jedna pětina bytů v Praze vlastní záchod, v polovině bytů se svítilo petrolejovými lampami. Pouze část domů byla zásobena spotřební vodou. Prádelny a ústřední topení byly ve statistikách té doby zastoupeny jen zřídka (Vařeka 1977: 127).

Dělnické bydlení v Plzni

Baráková kolonie na Borech

*Z prken a dehtu a papíru
šedé jsou domečky sbity,
z prken a dehtu a papíru
šedá jest hladina žití,
která jen v kotoučcích slunečnic
zastřenu nadějí svítí.*

(Rous 1928)

Dělnickým nepokojům, které v roce 1909 předznamenaly výstavbu Karlova, předcházela boj za lepší pracovní a mzdové podmínky v letech 1872, 1904, 1905 a 1906 (Jíša 1965: 187–223, Nohovcová 1995). V dubnu 1909 zahájili zaměstnanci mostárny ve Škodových závodech jednání s vedením podniku, během kterého předložili požadavky týkající se úpravy pracovních a mzdových předpisů. Jelikož byly tyto návrhy odmítnuty, vstoupili zaměstnanci mostárny do stávk, která trvala zhruba měsíc a měla potenciál ekonomicky ochromit fungování celého podniku (Nohovcová 1995: 128–132).

Vedení Škodových závodů si bylo vědomo, že nabídkou kvalitního bydlení za přijatelnou cenu si získá loajalitu svých dělníků. I proto dělnické nepokoje na počátku 20. století uspišily vyjednávání o výstavbě Karlova.

Tabulka 5:

Výše nájemného za jednopokojový byt s kuchyní (v korunách za rok). Pro ilustraci byl ve škodovacké mostárně průměrný plat dělníka 32 haléřů za hodinu.

	Nájemné 1895	Nájemné 1909
Praha	280	240 – 460
Plzeň	240	180 – 300
Liberec	180	160 – 300
Moravská Ostrava	244	288 – 432

Zdroj dat: (Jíša 1965: 220–221)

Enklávy dělnického bydlení v Plzni

Dělnictvo se v Plzni koncentrovalo v oblastech s nízkými nájmy, resp. v oblastech určených jako ubytování pro dělníky, v dělnických koloniích, v podnikových ubytovnách apod. Plzeň jakožto průmyslově expandující město v otázce kvality bydlení dlouho zaostávala; bytové poměry v Plzni byly např. v roce 1919 považovány za vůbec nejhorší v Čechách (Bělohávek 1985: 68). Město samotné v roce 1927 vlastnilo 117 bytových objektů s celkovým počtem 1901 bytů. Další z možností, již mohly dělnické rodiny v té době využít, bylo podnikové ubytování. Např. Městský pivovar nabízel svým svobodným dělníkům ubytování ve vlastních dělnických kasárnách, papírna firmy P. Piette postavila v blízkosti své továrny obytný dům. Ze svého penzijního fondu pak postavily několik takových domů i Škodovy závody.

Jednou z nejstarších dělnických kolonií byla „Amerika“ v ulici Na Hrádku za kostelem Všech svatých na Severním předměstí. Vybudována v podstatě svépomocně, čítala Amerika v roce 1864 sedm, v roce 1872 třináct a v roce 1876 již šestnáct nepřilíš dobře vybavených domů (Bělohávek 1985: 67). Od roku 1927 se v Plzni stavěla nová dělnická kolonie v Lobzích, tzv. Čína. V tomto případě se jednalo o jednopatrové dvojdomky a čtyřdomky s celkovým počtem 160 bytů o jedné místnosti.

Dalším významným místem dělnického bydlení byla kolonie Na Jánské (známá též jako Kleisslova dělnická čtvrť, nazvaná podle svého zakladatele). Kolonie Na Jánské byla založena v roce 1870 na Severním (dříve Saském) předměstí. Tvořily ji tři řady vzájemně spojených přízemních jednopatrových domů, kde v době po dostavbě v roce 1880 bydlelo až 600 obyvatel. V každém domě v Kleisslově a Dělnické ulici se nacházely byty pouze s jednou místností o rozloze 5 x 4 m. Po Kleisslově smrti (1876), který dělnickou čtvrť sám nestihl postavit, byly domy převzaty a dostavěny Pražskou hypoteční bankou. Jednotlivé byty byly následně rozprodány zájemcům (Todorovová 1982).

V letech 1916–1917 vybudovaly Škodovy závody nouzovou dělnickou kolonii zvanou Orlík. Kolonie byla postavena za pomoci vojáků a válečných zajatců v Plzni-Třemošné, byty byly určeny pro zaměstnance škodoväcké muniční továrny v Bolevci. Po výbuchu muniční továrny a jejím přemístění do Nýřan byla kolonie ve 20. letech prodána zednickému mistru Karlu Prachovi z Třemošné. Objekty byly novým majitelem rozděleny

na jednotlivé bytové jednotky, které byly dále prodávány. Domy měly dvojité stěny z prken vyplněné popelem, který měl sloužit jako izolace. Stěny byly zvenci pobity rákosem a omítnuty. Jeden suchý záchod v předsínce byl vždy společný pro dva byty. Z předsíňky se vcházelo do kuchyně o rozměrech 3,20 x 3,90 m a z ní pak dále do pokoje o rozměrech 3,20 x 3,00 m (Todorovová 1981).

Na přelomu prvního a druhého desetiletí 20. století se v Plzni postavil tzv. Parlament na Petrohradě. Na základě rozhodnutí Správy státních drah bylo postaveno 152 jedno- a dvoupokojových bytů ve dvou blocích, skládajících se z pěti samostatně stojících třípatrových domů (Straka a kol. 1999: 16).

Kolonie zvaná Cikánka (nazvaná podle toho, že zde směli tábořit kočující Cikáni), někdy též Havaj, vznikla na počátku 30. let 20. století. Cikánku v Jateční ulici tvořil soubor dvojdomků a trojdomků s celkem 268 byty. Většina domů byla během bombardování Plzně dne 17. 4. 1945 zničena, smrt v jejich troskách našla též značná část jejich obyvatel (Bělohávek 1985: 83–84).

V roce 1941 byla započata výstavba bytové kolonie, původně určené pro německé dělníky pracující v plzeňských zbrojních závodech. V kolonii „Berlín“ („Malý Berlín“), vybudované za finanční podpory města, bylo postaveno 12 domovních bloků v šesti řadách (Bělohávek 1985: 95). Každý z bytů měl vlastní kuchyni, dva pokoje a halu, vlastní sociální příslušenství a malou zahrádku.

Nevyhovující situaci na trhu s bydlením řešilo město i soukromé firmy zřizováním nouzového ubytování, často v podobě provizorních dřevěných baráků. Tyto lokality se nacházely např. na Borech (dělnické baráky Škodových závodů, které ubytovaly až 1874 osob), či v Korandově ulici (firma Union provádějící stavební práce ve Škodovce, kde žilo 713 osob) (Bělohávek 1985: 77). Významnou roli v bytové výstavbě v Plzni sehrála bytová družstva (celkem 11 v meziválečném období), dokud jejich rozmach nezabrzdila světová hospodářská krize (Bělohávek 1985: 89–90). Několik z nich se zaměřovalo na výstavbu ubytovacích kapacit pro dělníky, zejména pak Stavební družstvo dělnických a rodinných domků, Stavební družstvo dělnický dům, Lidové a stavební družstvo v Plzni a Družstvo pro stavbu rodinných a dělnických domů v Doubravce (Straka a kol. 1999: 16).

Obr. 18: Kleisslova
dělnická čtvrť na konci
19. století. (Zdroj: NMP)

Obr. 19: Nouzové baráky v Plzni na Borech. Dřevěné barákové kolonie tvořily nejpodstatnější část nouzového ubytování. Původně se jednalo o ubikace dělníků-vojáků ve Škodových závodech za války, podnik je po roce 1919 prodal nebo daroval obci. V roce 1921 bydlelo ve 14 barácích na Borech 247 rodin – více než 1000 osob – ve 233 bytech. (Foto: K. Koubek, zdroj: NMP a Kříž 1925: 280–284)

Obr. 20: Kolonie „Na Jánské“ na dobové fotografii. (Zdroj: osobní archiv Marcela Votlučky)

Obr. 21: Kolonie „Malý Berlín“ v 80. letech 20. století.
(Foto: Jaroslav Hausner, zdroj: osobní archiv Marcela Votlučky)

Obr. 22: Letecký pohled na Karlov, pořízený pravděpodobně ve 20. letech. 20. století. (Zdroj: SOA Plzeň-Nepomuk)

Výstavba Karlova

Na počátku 20. století, jak jsme uvedli v předchozí části, se Plzeň potýkala s výrazným nedostatkem ubytovací kapacity pro dělníky. Tato situace stále více ohrožovala další rozvoj Škodových závodů, v nichž rostl počet zaměstnanců závratnou rychlostí. V roce 1907 disponoval podnik pouze 60 byty pro dělníky, rozmístěnými na různých místech ve městě, a dvěma domy pro penzionované „zasloužilé“ zaměstnance (Akciová společnost 1925: 71). Nevyhovující situaci v oblasti bydlení se vedení podniku rozhodlo řešit po vzoru jiných měst vybudováním vlastní dělnické kolonie v blízkosti závodu.

Z dobových materiálů je patrné, že cílem nebylo pouze vypořádat se s tíživou bytovou situací dělníků, ale také získat věrné jádro zaměstnanců a předcházet tím nepokojům a stávkám, které tehdy hrozily (Křížová 1983: 3; Ulčová 1983: 80–81). Budoucí dělnická kolonie tak byla předurčena stát se, podobně jako později kolonie v Baťově Zlíně, „světem pro sebe, s vlastními pravidly; zázemím pro tisíce zaměstnanců továrny, kteří za své služby získávali nadprůměrné platy i životní podmínky, na oplátku měli být loajální k zaměstnavateli a dodržovat stanovená pravidla“ (Vacková–Galčanová 2010: 81). Nezanedbatelnou roli v rozhodování Škodovky také sehrálo vyhlášení inovovaných zákonů o daňových úlevách za výstavbu dělnických bytů, které zaručovaly investorům osvobození od daní z nemovitosti na dobu 24 let (Bělohlávek 1985).

První oficiální zmínka o úmyslu vybudovat škodovackou čtvrť pochází z května roku 1906, kdy o tomto záměru informoval ředitel plzeňského závodu Karel Grund dopisem generálního ředitele Jiřího Günthera, pověřeného vedením závodů po smrti Emila Škody. Reálné rozměry získal plán o rok později, kdy Günther

dostal od správní rady Škodovky zmocnění v této věci jednat. Příprava stavby se dala rychle do pohybu a za 170 000 korun byly zakoupeny pozemky o rozloze 18 hektarů v katastru obce Skvrňany, které ze severní strany sousedily přímo se Škodovkou. Stavbu měla realizovat vídeňská firma Union, která na jaře roku 1907 dodala první projektové plány. Ty počítaly s výstavbou 250 domů pěti různých typů, rozdělených do 25 bloků. Cena výstavby nové čtvrti byla odhadnuta na 1 268 450 korun (Křížová 1983; Ulčová 1983).

Tento záměr však narazil na tuhý odpor skvrňanské radnice ovládané zástupci agrární strany, kteří začali stavbu všemi dostupnými prostředky blokovat. Představitelé Skvrňan se – vyjma ztráty politické podpory ze strany místních sedláků – báli zadlužení obce z důvodů osvobození dělnických domků od části obecních poplatků, růstu nákladů na výstavbu infrastruktury obce, ale i údajných „chudinských poměrů“, které s sebou měli přinést „noví příslušníci sešlí ve službách velkokapitálu prací a stáří“ (citace dle Ulčová 1983:83-84). Svou roli zde sehrály i neopodstatněné obavy z germanizace obce kvůli přílivu německých dělníků a nutnost vybudovat pro jejich potomky novou školu.

Odpor obce mohl být odůvodněn obavami před vzrůstem výdajů na školství, zdravotnictví a last not least na chudinství, vzrůstem nákladů, pro něž nebylo úhrady. Projekt padl proto v roce 1910. Na části tehdy zakoupených pozemků jsou nyní zelinářské zahrádky dělnictva firmy. (Akciová společnost 1925: 71)

Přes veškeré formální i zákulisní intervence na různých úrovních ze strany Škodovky se několikaleté jednání se zástupci Skvrňan nikam neposunulo. Vedení Škodových závodů se proto na podzim roku 1909 rozhodlo zakoupit náhradní pozemky v katastru města Plzně, sousedící s areálem továrny z jižní strany, a přípravné stavební práce ve Skvrňanech byly ukončeny. Tato náhradní varianta byla připravována utajeně delší dobu a následující jednání s městem Plzní probíhala díky konexím a zákulisním tahům hladce a rychle. V únoru 1910 schválilo místní zastupitelstvo parcelování pozemků a již v červnu téhož roku bylo vydáno stavební povolení ke stavbě prvních domů. Podnik se na oplátku za vybudování základní infrastruktury na pozemcích na náklady města mj. zavázal, že se během následujících 24 let nepřesune své sídlo z Plzně (Akciová společnost 1925: 71, Ulčová 1983: 94).

Po přesunutí stavby ze Skvrňan na Bory došlo po kratších soudních sporech k rozvázání smlouvy s firmou Union a realizace se ujala slavná plzeňská stavební firma Müller a Kapsa, která předložila výrazně výhodnější finanční nabídku. Celkem bylo firmou Müller a Kapsa postaveno v deseti blocích 217 domů čtyř typů (A, B, C a D) s 599 byty, ve kterých později bydlelo až 3 600 obyvatel. Jednotlivé bloky domů, rozložené do tvaru písmene H, byly 45,6 m široké a 119 m dlouhé. První dva bloky, dokončené v roce 1911, se skládaly ze všech čtyř typů domů. S ohledem na nízkou poptávku pracovníků po větších bytech s dvěma pokoji a kuchyní v domech typu A a B však byly stavební plány upraveny a zbylé bloky č. 3 až č. 7 tvořily jen domy typu C a D. V nich se nacházely pouze byty s jedním pokojem, kuchyní a samostatnou mansardou o jednom pokoji v rohových domech. Měsíční nájemné

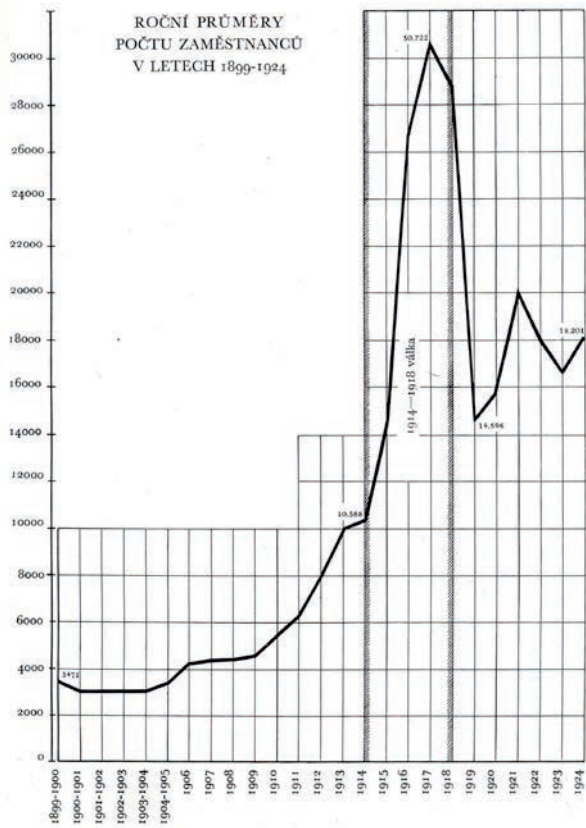
za byt na Karlově variovalo od 225 korun za byt typu C s kuchyní a jedním pokojem o rozloze 35 m² po 400 korun za byt typu B s kuchyní, dvěma pokoji a podkrovní světnicí o výměře 64m² (Ulčová 1983: 90).

I přes komplikace provádějící projekt na jeho počátku se jednalo pro Škodovku o výhodnou investici a v roce 1913, kdy byla dokončena výstavba posledních obytných domů, byla hodnota Karlova vypočítána na téměř čtyřnásobek vstupních investic, které dosáhly celkem 3 100 000 korun (Akciová společnost 1925: 72; Ulčová 1983: 103). V průběhu výstavby byly na Karlově zřízeny sprchové lázně, přístupné za mírný poplatek, konzum a administrativní budovy. V roce 1914 byla dokončena stavba obecné školy. K občanské vybavenosti patřila dále lékařská ordinace a policejní stanice. Později byl postaven Lidový dům s restaurací, sálem, kinem a kadeřnictvím, hřiště Dělnické žilocvičné jednoty Plzeň-Karlov, sokolovna s restaurací a kuželníkem a několik drobných obchodů. Do všech domů byla zavedena (nejdříve užitková) voda, kanalizace a později i plyn.

Ve 20. letech 20. století tak Karlov tvořil na okraji stále se rozvíjejícího průmyslového města uzavřenou sídelní strukturu s vlastní občanskou vybaveností a v dané době moderním a levným typem bydlení. Původní předpoklady, založené na tehdejší urbánním plánu rozvoje Plzně, které počítaly s tím, že obytná zástavba Karlov postupně obklopí, se však nenaplnily a čtvrt zůstala po celou dobu své téměř osmdesátileté existence prostorově izolována. Na druhou stranu, snad právě díky této prostorové exkluzi a sociální homogenitě prvních dvou generací místních obyvatel došlo k vytvoření specifické identity Karlováků, která přežívá dodnes (srov. Burzová a kol. 2013).

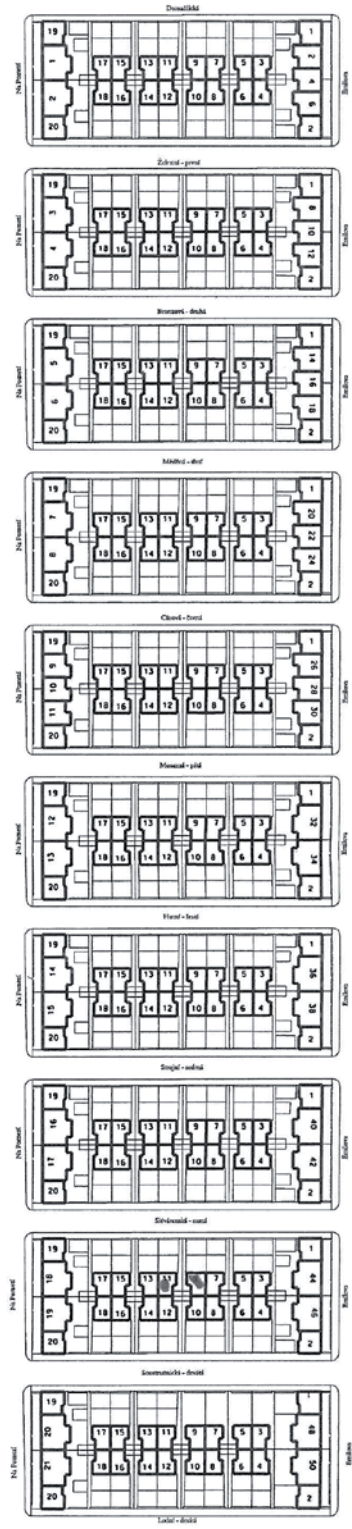
Obr. 23:
Historií vzniku Karlova se v 80. letech detailně zabývala etnografka, folkloristka a dlouholetá pracovnice Národopisného muzea Plzeňska PhDr. Marie Ulčová (1925–1998). (Zdroj: FolklorWeb.cz)

**Graf 2: Počty zaměstnanců
Škodovy v letech 1899–1924.**
(Zdroj: Akciová společnost, 1925)

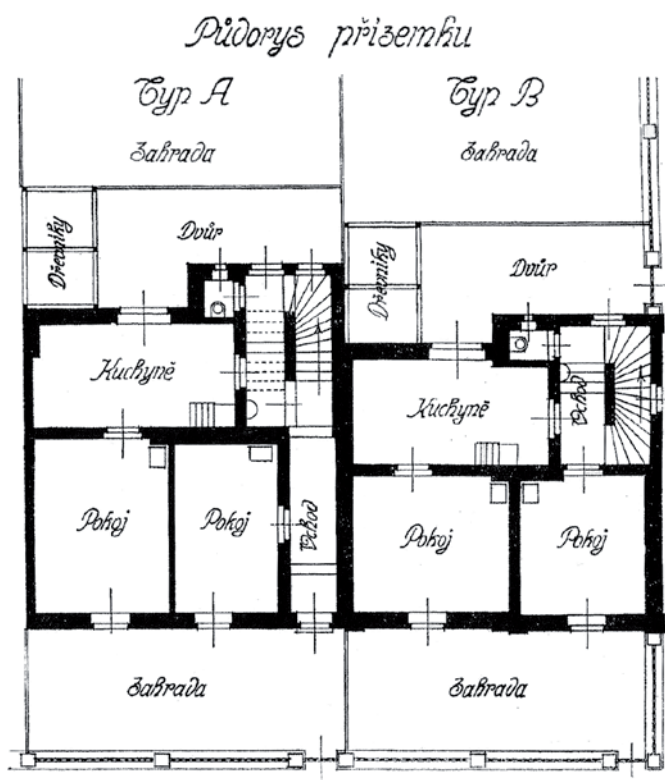

**Obr. 24: Plán ulic
a bloků domů na Karlově.**
(Zdroj: osobní archiv
Ladislava Fialy)

Obr. 25: Celkový pohled na Karlov krátce po jeho dokončení. (Zdroj: NOV-ZČM)

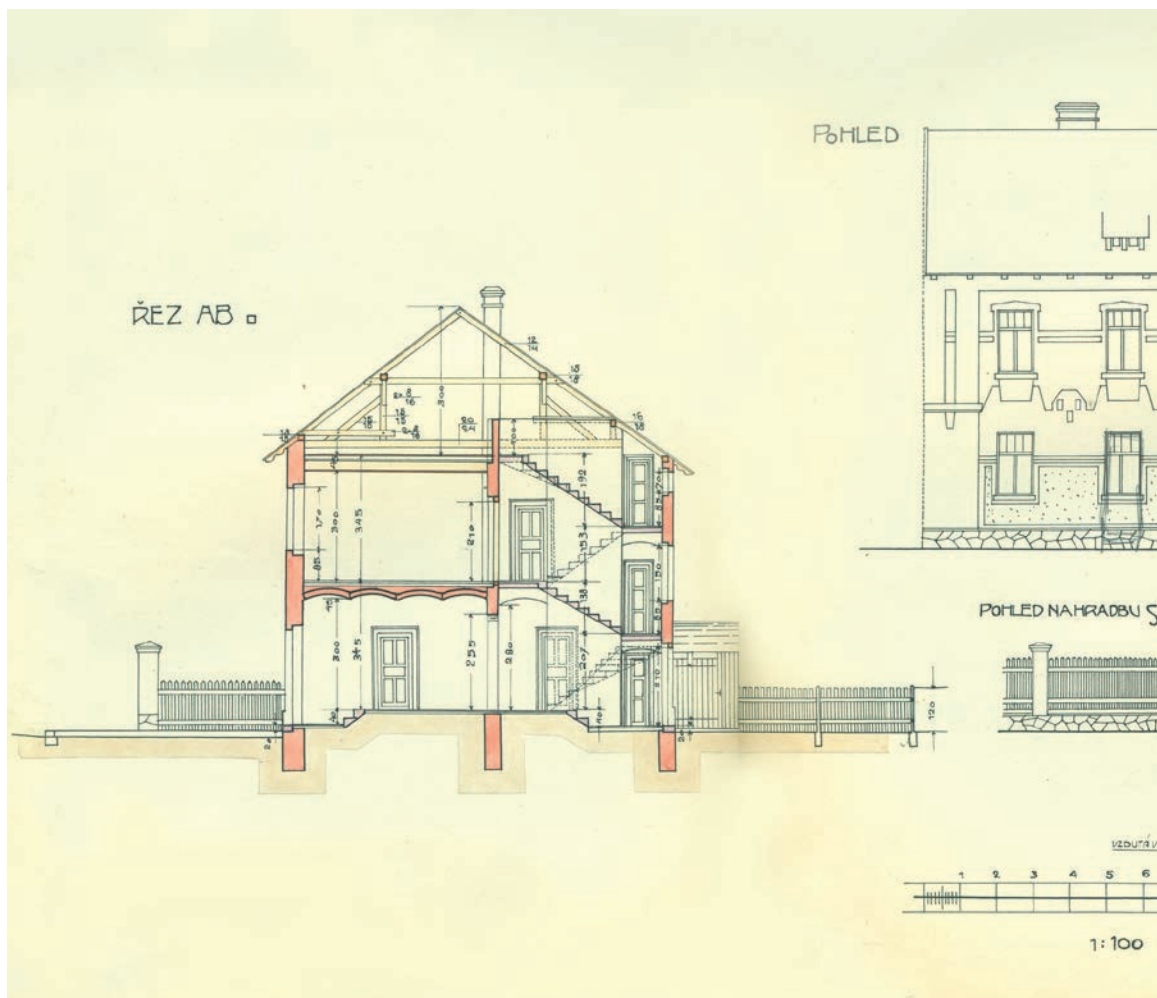
Obr. 26:
Půdorys bytů typu A a B
v domech na Karlově.
(Zdroj: Březina – Schiebel, 1911)

Obr. 27:
**Válcování silnice na Karlově
po dokončení jeho výstavby
v roce 1913. (Zdroj: NOV-ZČM)**

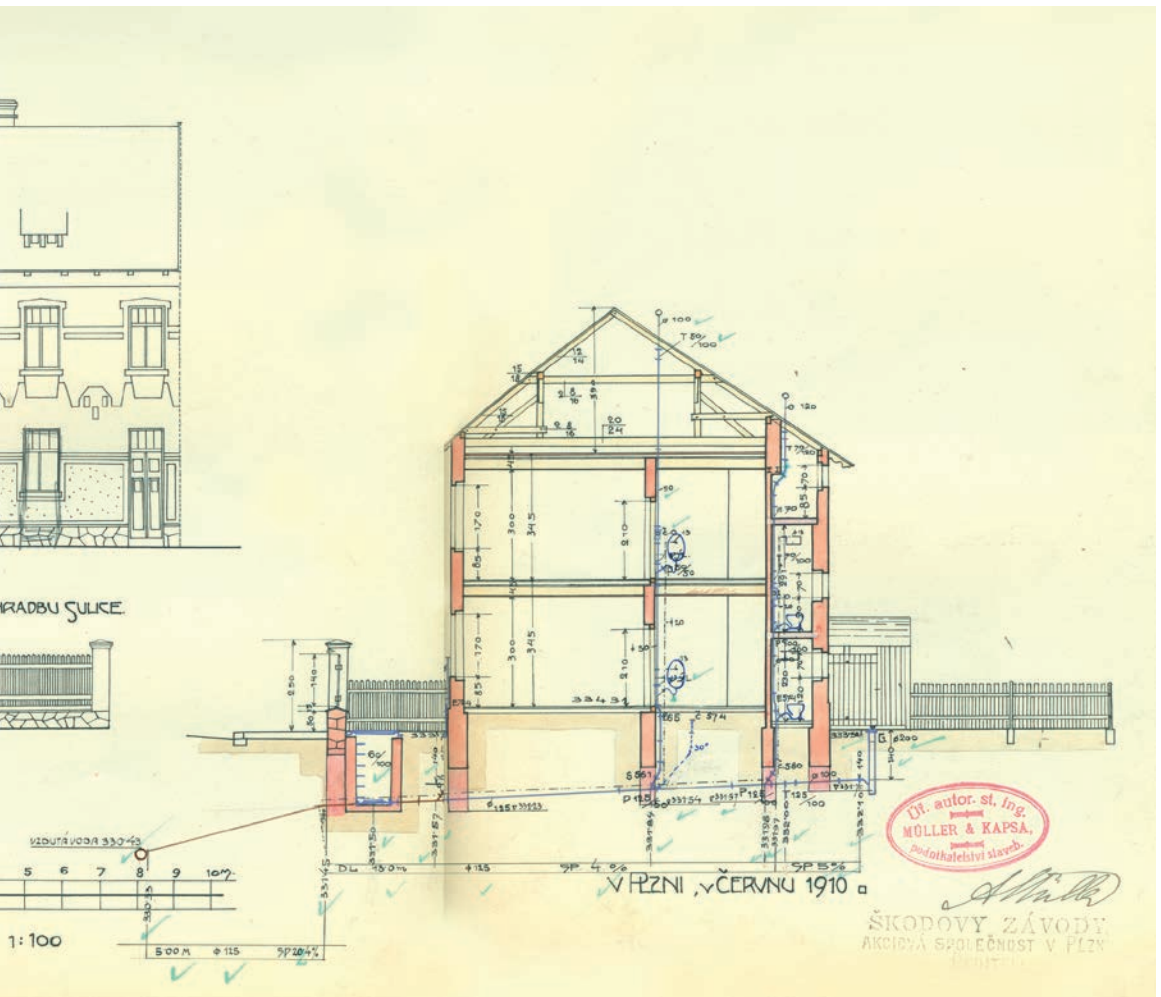

Obr. 28 a 29:
**Pohled na bloky domů
krátce po výstavbě Karlova.
(Zdroj: NOV-ZČM; NMP)**

Obr. 30:
**Model jednoho z karlovských domů
 vyhotovený z balsy.** (Zdroj: KSA FF
 ZČU, vypracovala Alena Frantová)

Obr. 31: Plán domu typu A v nákrese firmy Müller & Kapsa. (Zdroj: OSS MMP)

Obr. 32: Stavba Lidového domu a cvičiště Dělnické tělocvičné jednoty. (Zdroj: osobní archiv Ladislava Fialy)

Lidový dům a sokolovna

Pozůstatky původní zástavby

Ačkoliv obecně označujeme Karlov jako zaniklou lokalitu, ještě dnes lze po ní identifikovat několik reziduí, která mají potenciální využití pro podporu místní kolektivní paměti. Kromě posledních stop po bývalém parčíku za dnešní zastávkou městské hromadné dopravy „Lodní“ a několika stromů na místě někdejších ulic se zachovala některá toponyma, fixovaná v městské krajině a odkazující ke Karlovu. Dodnes lze v mapách nalézt místní označení Karlov, zachovaly se názvy ulic Ke Karlovu, Na Pomezí, nově se restituoval název ulice Emilova. Místní název nese i několik provozoven v okolí, mimo jiné prodejna

automobilů, ubytovna nebo skladovací hala. Jako nejvýznamnější potenciální „místa paměti“ (Nora 1989) lze jednoznačně označit dvě budovy, slavnostně otevřené v letech 1932 a 1933. Jedná se o budovu sokolovny (ul. Na Pomezí 22) a budovu Lidového domu (ul. Na Pomezí 26). Tyto objekty připomínají kvalitní občanskou vybavenost čtvrti a aktivní tělocvičnou a kulturně společenskou minulost obyvatel Karlova, pro které představovaly po dlouhou dobu nejdůležitější místa setkávání. Přispěly jak k soběstačnosti kolonie, tak k intenzivnímu komunitnímu životu.

Obr. 33: Počítačová 3D rekonstrukce Karlova (orientace na západ). (Zdroj: KSA FF ZČU, vypracovala Alena Frantová)

Karlovská sokolovna

Sokolovnu nechala na úvěr zbudovat Tělocvičná jednota Sokol Plzeň Karlov. Dle pamětníků se materiál vozil na koňských povozech a na stavbu byly použity tři druhy cihel, z Lobkowiczových cihelen v Křimicích a Vejprnicích a z Klotzovy cihelny. Na stavbě se aktivně podíleli zdejší sokolové. Budova byla vystavěna v mimořádně krátkém čase, za necelý rok byla slavnostně otevřena a v listopadu 1934 nakonec kolaudována. Projekt počítal s restaurací, tělocvičnou s jevištěm, kuželnou i loutkových divadlem. K budově náleželo také venkovní hřiště, které karlovská mládež v zimě polévala vodou a na vzniklé ledové ploše se hrál hokej, v létě zase fotbal, košíková, volejbal nebo nohejbal. Sokolovna se stala klíčovou institucí spolkového a komunitního života a dodnes plní roli v identitárním narativu obyvatel kolonie, zejména členů a potomků příslušníků tamějšího Sokola: *„Ta sokolovna byla takové dějiště, chodili jsme tam cvičit, hráli jsme tam ping-pong, v tom suterénu, dole je sklepní místnost, tam jsme měli stoly na stolní tenis. No, v tělocvičně, tam se cvičilo. Divadlo, bály. Že občas jsme se viděli na nějakém tom bále. A na hokeji.“*

Karlováci mohli k neformálnímu cvičení využít sokolovnu i během 2. světové války. Ve cvičení se pokračovalo i za socialismu, ale s odlivem obyvatel do jiných plzeňských čtvrtí zájem slábl. Budovu sokolovny po válce postupně převzala TJ Slovan Karlov (dnes TJ Slovan Spoje), která zde pořádala různé akce a schůze. Ještě před tzv. sametovou revolucí zde začal působit oddíl kulturistiky pod vedením pana Hahna, který tu jako „oddíl kulturistiky a silového trojboje“ sídlí dodnes: *„Potom, když to vrátili Sokolu, tak tam mají kulturistiku, jo, ta tam byla i předtím, kulturistika, jinak se tam cvičilo jenom ZRTV. Základní rekreační tělesná výchova, tam do toho dali to rekreační, tam chodil, kdo chtěl... Ale opravdu, tam chodilo, třeba padesát dětí se tam sešlo z toho Karlova, tam bylo plno dětí. A ještě tam cvičila paní Štětínová.“*

Po roce 1990, po několikaletém soudním sporu s TJ Slovan Spoje, získala Tělocvičná jednota Sokol Karlov stavbu zpět do svého majetku. Část objektu dnes pronajímá provozovatelé restaurace „Na Karlově“ a klubu „Rokáč Karlov“, sokolský oddíl kulturistiky a silového trojboje cvičí v podzemní části budovy. V objektu se také uskutečnil jeden z tradičních srazů někdejších obyvatel Karlova na jaře 2013.

Obr. 34: Stavba sokolovny.
(Zdroj: osobní archiv Jiřího Ziky)

Obr. 35: Karlovská sokolovna v minulosti, již ve správě TJ Slovan. Budově dominuje charakteristická „gondola“. Před ní byly osazeny dvě bronzové sochy sokolů, které byly později ukradeny. Pamětníci vzpomínají na hospodské Hornofovy, Čimerovy, Hercovy, p. Zajpta, p. Sladkého a Hokešovy. (Zdroj: pamětníci)

Slavnostní otevření Sokolovny

Sokola Plzeň-Karlov.

Ve čtvrtek 27. října 1932 v 8 hod. večer

Tělocvičná akademie

za spoluúčasti pěvec. sboru „Jindřich Jindřich“ — Řídí učitel J. Fišer.

P O Ř A D :

1. Proslov.
2. Pěvecký sbor.
3. Žáci: Malí legionáři od J. Plánický a K. Pospišila.
4. Žákyně: Cvičení s vlajkou v kruhu o M. Hlaváčkové a dr. V. Hlaváče.
5. Dorostenky: Cvičení za pomoci krychle od J. Beránka a V. Lukáše.
6. Dorostenci: Prostná pro soutěž k všesokolskému sletu 1932 od V. Mazina a B. Valenty.
7. Kozáček.

P Ř E S T Á V K A.

8. Pěvecký sbor.
9. Muži: Bradla.
10. Ženy: Ráno, gymnastická skladba od B. Jemelkové a K. Matějovce.
11. Muži: Prostná, sestavil Fr. Koukolík a B. Valenta.
12. Pěvecký sbor.

Obr. 36:
Program slavnostního
otevření sokolovny.
(Zdroj: AMP)

Obr. 37: Gondola v sokolovně. Zleva: Ouřada, Malina, Růžek. Stanislav Malina byl velmi aktivní v organizování táborů a mikulášských besídek.

(Zdroj: osobní archiv Václava Růžka)

Obr. 38: Dnešní situace. V budově sídlí kromě Sokola také restaurace Na Karlově a klub Rokáč Karlov.
(Foto: Petra Burzová)

Lidový dům

Lidový dům zbudovalo Družstvo Lidový dům Plzeň-Karlov na pozemcích zakoupených od firmy Hofmann, která získala právo zpáteční koupě. Podobné lidové nebo dělnické domy vznikaly po celé republice s cílem zastřešit a pěstovat bohatou spolkovou činnost prvorepublikového období. V takzvaném Lidáku sídlila restaurace, hospoda, holičství, kino, divadlo, knihovna, chodilo se sem tančit, k objektu náležel kuželník a velké cvičiště DTJ. Dle záznamů i vzpomínek pamětníků byla hostinskou mnoho let paní Aloisie Hokešová, roz. Bozděchová, snoubenka někdejšího hospodského Hablovce, který padl ve válce. O ústřední topení se během války staral pan Kobza, škodovák v důchodu. Pod vlivem nových politických poměrů oznámilo Družstvo Lidový dům Plzeň-Karlov 9. 5. 1939 likvidaci činnosti a rozhodnutí odprodat Lidový dům i s příslušnými pozemky. Hodnota objektu byla odhadnuta na 1 095 000 korun, výše hypoték činila 800 000 korun a roční výnos stanovený dle množství vyčepovaného piva 75 000 korun. Roku 1940 koupil Lidový dům za 1 150 000 korun podnikatel Alfred Kunze, který získal také pozemky firmy Hofmann za výhodnou sumu, jelikož se jednalo, jak se uvádí v archívních dokumentech, o „židovský majetek“. Firma Unger & Kunze zmíněné nemovitosti posléze odprodala Škodovce (AMP 219/2275).

Po válce budova plnila svou původní funkci pod závodním klubem Škodových závodů. Klub dle pamětníků organizoval například taneční kurzy pod vedením manželů Jelínkových. Probíhaly zde také odvodby branců nebo volby:

„Bylo tam hřiště, u toho Lidáku, kde jsme třeba hráli volejbal, kluci si kopali, když byli malí. Knihovna tam byla, taková větší... A cvičení civilní obrany... A nahoře byl ten velký sál, kde se pořádaly různé zábavní aktivity. A pouštělo se tam i kino... Kuželník tam byl, tam se hrály kuželky.“

Po roce 1989 byl „Lidák“ privatizován a vlastníci se často měnili. V jednu dobu objektu dokonce reálně hrozila demolice, a to navzdory provedené rekonstrukci. V současnosti je dle katastru nemovitostí majitelem objektu firma IMONT spol. s r. o.

Potenciál objektu stát se oficiálním místem paměti a tím materiálně zahrnout Karlov do místní lokální paměti se pokusili v roce 2013 využít mladí divadelníci, kteří si objekt pronajali a uspořádali zde dvě představení. Do objektu se s povolením konkursního správce dostal i náš autorský kolektiv a společně s pamětníky jsme pořídili audiovizuální dokumentaci.

Obr. 39–45: Stavba Lidového domu
a cvičiště Dělnické tělocvičné jednoty.
(Zdroj: osobní archiv Ladislava Fialy)

Denní zprávy.

Karlovská slavnost.

Škodoväcký Karlov má dnes svůj den. V samém středu obdělňkového bloku tohoto dělnického předměstí postavili si dělníci pěkný Lidový dům se zahradou a cvičištěm DTJ. Je to událost významná, neboť dokazuje, že dělnická třída i ve velmi těžkých dobách je na vzestupu a vzrůstu. Neboť kromě školy uskutečnila se v této několikatisícové plzeňské čtvrti veřejná budova druhá, neméně potřebná pro hromadné zájmy celodělnické.

Plzeňský Karlov jest předměstí samo pro sebe. Vyrostlo v západní části Plzně na skvrňanských polích. Dům jako dům, se zahrádkami a ulicemi, jež prozrazují kovodělničinu. Ulice Železná, Mosazná, Cínová, Bronzová a j. symbolisují řemesla a práci. Také družstevní výjezdná ZKD už dlouho plní své společenské poslání.

Každá dělnická čtvrt' městská jest příznačná radostným ruchem životním proti hermeticky uzavřeným a nezalidněným prostranstvím vil ve čtvrtích bohačů. Milujete-li život opravdově, tedy nerovíte pouze vzdychálsky slzy suchýma očima nad nedostatkem živobytí, ale vřelíte se v množství. A tu nejsou pouze záporny, ale i klady, a právě ony jsou cestičkou ze mdloby a vzpruhou. Také karlovská kolonie jest zárukou nového života nových lidí. Neboť z tráviček dětí jest lehce možno vyčísti, že až dorostou, nebudou jim dělnické zájmy podradné, ale první.

Dnes Karlováci-škodováci včetně pilných zahrádkářů hlubně pozdraví svůj dům, svůj hrad. Záruku vítězství úmorného ršedělnického pochodu nad starým zřizením světa.

R.

Obr. 46: Ke slavnostnímu otevření Lidového domu. (Zdroj: Nová doba, 11. 6. 1933, s. 4)

Obr. 47–48: Současný stav Lidového domu, 2013.
(Foto: Jan Jáchim a Petra Burzová)

Obr. 49: Lidovému domu hrozila demolice, našťastí se ho podařilo zachránit.
(Zdroj: Plzeňský deník, 3. 5. 2005, s. 11)

Karlovu se má zastavit i srdce

Někdejší centrum kulturního dění na Karlově se bude bourat. Zmizí tak poslední památka na tuto historickou čtvrť.

■ JIŘÍ KOKOŠKA

Plzeň - Historickou plzeňskou čtvrť Karlov čeká zřejmě úplný zánik. Klinická smrt dělnického městečka nastala už v 80. letech, kdy nechalo vedení Škodovky zbořit obytné domy. Poslední ránu chce Karlovu zasadit současný majitel podniku. Má v plánu strhnout i poslední památku u srdce starého Karlova, tamní Lidový dům. Obvodní úřad už vydal demoliční výměr.

"Žádala o něj společnost HQU International. Je majitelem budovy. Ta není památkově chráněna, takže vydání povolení procesně nic nebránilo," potvrdil večera záměr bourat šéf odboru výstavby na ÚMO Plzeň 3 Jiří Mužík.

Pamětníkům se to nelíbí. Podle nich je to poslední existující vzpomínka na Karlov. "Lidový dům byl centrem hlavního kulturního dění. Byla tam restaurace, kulečnicková herna, kuželna, taneční sál, knihovna, ki-

Historická budova před VIII. bránou škodovického areálu je posledním domem, který zůstal z historické čtvrti Karlov. Na bývalý lidový dům je ale vydán demoliční výměr.

Foto Jiří Kokoška

Karlov - mimořádná čtvrť

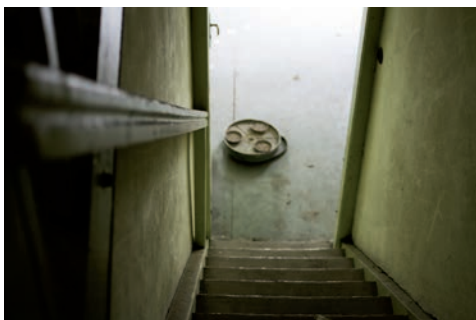
- V letech 1910 až 1913 nechal Karlov vystavět syn Emila Škody Karel.
- V 594 bytech v 217 domcích bydlelo 3400 lidí - zaměstnanci Škodových závodů a jejich rodiny.
- Lidový dům byl přistavěn kolem roku 1930. Jako jediný zatím stojí. Domky ustoupily škodovským strojírnám.

nosál a vedle hřiště. Bývalý Karlovec na to mají dodnes plno krásných vzpomínek, i když objekt už léta původnímu účelu neslouží," říká jeden z nich Ladislav Fiala.

Demolici nechválí ani památkáři. "Je to škoda z více důvodů. Dům sice nenavrhol žádný významný projektant, ale přesto má architektonickou hodnotu. Navíc byl před nedávnem celkem šetrně opraven, takže je funkční, v dobrém stavu," říká plzeňský památkář Karel Domanický. Nedokáže představit, proč chce objekt majitel zbourat. "Klidně by ho mohl dál využívat," domnívá se.

Majitel likvidaci spojuje se současnou obnovou škodovického areálu, kdy nevyužívané haly a budovy vystřídají nové stavby různých investorů. Jak to bude v případě Lidového domu, se rozhoduje v těchto dnech. "Mám na to téma důležitá jednání. Před nimi nechci podávat jakékoli informace. Plány se mohou změnit," uvedl večera Hynek Gloser z České inženýrské, která zajišťuje pro HQU projekt revitalizace areálu.

Objekty v pamětnickém narativu

Obě budovy mají v dnešní pamětnické identitě velký význam, který ovšem nesouvisí s tím, že se jedná o poslední dva zachovalé objekty, ale spíše s tím, že se k nim váží vzpomínky na dětskou i dospělou zájmovou, volnočasovou, kulturní nebo sportovní činnost. Někdejší ostré dělení mezi Sokolem a DTJ, související také s odlišnou politickou orientací, téměř zmizelo:

Tazatel

„A když vy jste tam bydleli, na tom Karlově, tak do jaké jste chodili spíš hospody? Do Lidáku, nebo do Sokolovny?“

Pamětnice

„Do Sokolovny.“

Tazatel

„A v čem se to lišilo? Kdo chodil do Lidáku a kdo do sokolovny?“

Pamětnice

„No, ono spíš, jak kdo bydlel. My jsme chodili do Lidáku, protože jsme bydleli naproti, ale ten Lidák, to byli sociální demokrati, a Sokolovna spíš byli národní socialisti [tj přívrženci Československé strany národně socialistické], takhle se to lišilo, ale jinak naše děti chodily do cvičení do sokolovny, to se nerozdělovalo. A v tom Lidáku byl zase ten biograf.“

Obě budovy díky svým funkcím také dobře vyvolávají vzpomínky, kterými pamětníci přibližují karlovskou každodennost, žitou zkušenost a ducha místa:

„A z Lidáku se vlastně koukalo na to hřiště. A pan Kučera dělal v Lidáku muziku. Takový diskžokej, tehdejší. Třeba za první republiky se tam dělaly takzvané fajfy. Byl to čaj o páté, jako „five“ – v pět hodin. No, a to bylo při reprodukováné hudbě, někdo pouštěl desky a lidi tam při tom tancovali, nic neříkal, do hudby nezasahoval, prostě jenom pouštěl desky. To potom dělal pan Kučera. A vždycky dával v Lidáku reproduktory do okna, když byl fotbal, tak o přestávce jim tam taky pustil nějakou muziku, aby se tam něco dělo, ale to bylo jenom do té doby, než se začala stavět ta TS hala a ta lehká hala. To hřiště zabrali.“

Obr. 50–53: **Současná podoba lidového domu.** (Foto: Petra Burzová)

Obr. 54: Letecký pohled na Karlov, v popředí je zobrazena budova školy. (Zdroj: osobní archiv Ladislava Fialy)

Budova školy na Karlově

V roce 1914, nedlouho po výstavbě Karlova, nechaly Škodovy závody na Karlově zbudovat za 60 000 korun jednopatrovou školu, ve které sídlila obecná a mateřská škola v Plzni-Karlově. Její výstavbu si vynutil, jak tomu bylo i v případě samotného Karlova, průmyslový rozvoj Plzně a narůstající počet dělníků. Během války byly mnohé školní budovy poškozené, zejména jejich užíváním pro potřeby vojenské správy, ale hlavně nepokračovala výstavba a dostavba budov tak, aby odpovídala počtu dětí. Po válce muselo město investovat nejen do oprav, ale také do doplňování chybějících objektů. V prvním školním roce po převratu roku 1918 evidovala obecní správa pět chlapeckých a pět dívčích občanských škol a 10 chlapeckých a devět dívčích obecných škol. Děti se ovšem zapsalo podstatně víc, než se očekávalo, a město muselo zbudovat pobočky, které daly základ novému rozdělení škol. Tak došlo v roce 1922 na Karlově ke vzniku dvou obecných škol a nové školy smíšené občanské (Kříž 1925:139). Hlavním problémem byla nedostatečná kapacita stávajících školních budov a útlum ve výstavbě nových, jehož příčinou byly vysoké stavební náklady a nedostatek financí v městském rozpočtu (tamtéž).

Obr. 55: Instalace dobové školní místnosti (ilustrační exponáty, výstava V Plzni na Karlově). Školní počítadlo, glóbus, lavice pro dvě osoby, červený inkoust, násadky a pera, nástěnný obrázek s vyobrazením školní třídy (1951), nástěnný obrázek s vyobrazením písmen, školní brašna. (Zdroj: MJPB; foto: Tomáš Hirt)

Obr. 56: Škola na Karlově (Emilova 1). Před budovou byla dle pamětníků Gustavem Habrmanem zasazena lípa, které se říkalo Habrmanova lípa.
(Zdroj: osobní archiv Jana Herejka)

Obr. 58: Chodba karlovské školy.
(Zdroj: osobní archiv Jana Herejka)

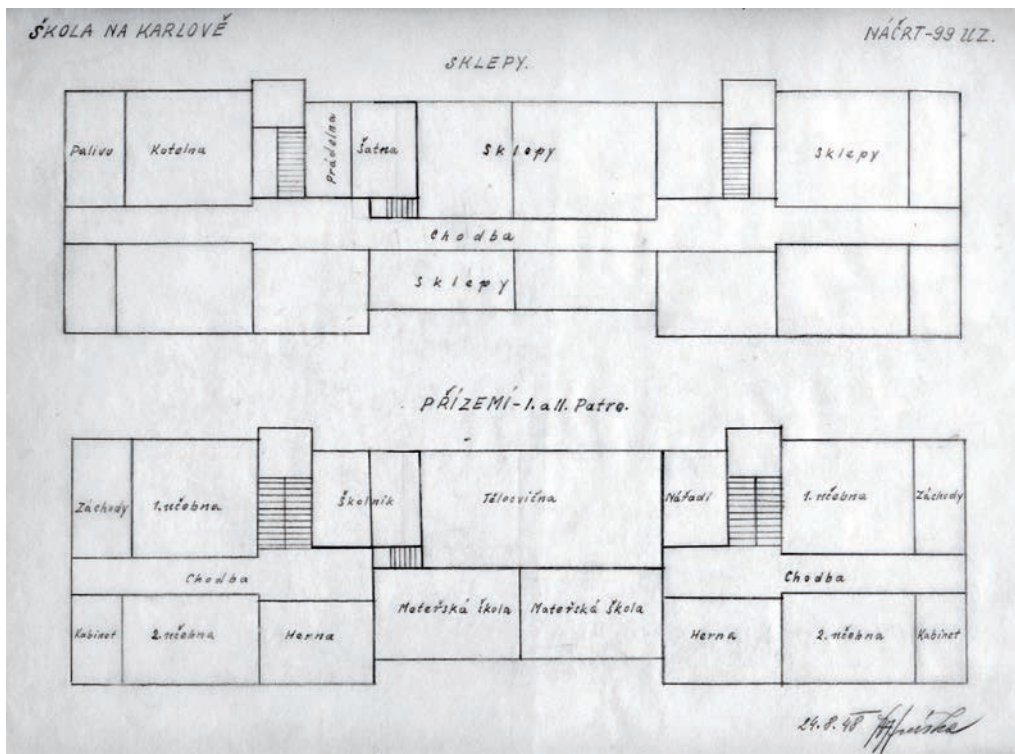
Obr. 57: Interiér třídy školy pravděpodobně v roce 1937, kdy zemřel prezident T. G. Masaryk.
(Zdroj: osobní archiv Jana Herejka)

Obr. 59: Místnost pro mateřskou školu.
(Zdroj: osobní archiv Jana Herejka)

Obr. 60: Karlovská mateřská škola.
(Zdroj: osobní archiv Jarky Kripnerové)

Obr. 61 (nahore): Půdorys školy na Karlově. Náčrt pořízený v roce 1948 za účelem prodeje školy Škodovým závodům. (Zdroj: SOA Plzeň-Nepomuk)

Obr. 62 (dole): Děti před školní budovou, pravděpodobně májový průvod, odhadem přelom 20. a 30. let. (Zdroj: osobní archiv manželů Kučerových)

Obecné a občanské (měšťanské) školy

Dostavbu si vyžádala také budova školy na Karlově. Prvotním plánem místní rady z roku 1921, která reagovala na situaci, kdy karlovské děti musely docházet do poměrně vzdálených škol v Jungmannově třídě a v Kamerále, protože karlovský objekt kapacitně nepostačoval, bylo vystavět nové prostory s finančním příspěvím Škodovky. Po vyhotovení projektu nové smíšené obecné školy a sestavení provizorního rozpočtu, který náklady odhadoval na 1 040 000 korun, se školní rada obrátila na Škodovy závody s žádostí o uhrazení částky. Ačkoliv správa závodů zprvu projevila zájem v této věci rokovat, jednání nepřinesla žádný výsledek. Proto se město rozhodlo tuto nástavbu realizovat z vlastních prostředků v konečné sumě 734 830 korun. Výstavba byla mimořádně rychlá, stavět se začalo v létě 1922 a v listopadu byla dostavba dokončena. Kromě nástavby obec nechala upravit chodník před školou a venkovní cvičiště, které v souladu s kulturní a sociální politikou obecní správy využívaly také zdejší spolky (Kříž 1925: 140). Nová měšťanka nesla název Habrmanova měšťanská škola v Plzni Karlově podle Gustava Habrmana, prvorepublikového ministra školství a národní osvěty (1918–1921) a ministra sociální péče (1921–1925). Habrmanovy předpřevratové novinářské i politické aktivity s Plzní úzce souvisely, proto se této volbě nelze

divit. Jeho roli v dělnickém hnutí a sociální demokracii reflektoval také název plzeňské dělnické akademie, která na jeho počest po úmrtí v roce 1932 přijala jeho jméno.

Kromě kapacitních problémů musela prvorepubliková obecní správa řešit mnohé otázky sociální péče. Město čelilo špatné výživě dětí a rovněž nedostatku učebních pomůcek. Tento stav se ještě zhoršil vznikem nových škol. Karlovským obecním školám musela školní rada věnovat na zakoupení pomůcek 2 000 korun a rovněž podporovat nákup dalších školních pomůcek a knih (Kříž 1925:142). Kromě těchto a dalších sociálních potřeb financovala místní školní rada také třídy pro děti s omezenými duševními schopnostmi. V roce 1925 byly v celé Plzni pouze čtyři takové třídy, jedna z nich na Karlově (tamtéž: 144).

Škola ve válce

V souladu s urbánními teoretiky lze konstatovat, že osud školy předznamenal osud celé kolonie jako životaschopného městského organismu, a lze jej považovat za materiální odraz měnících se sociálních, ekonomických a politických okolností. Jak byla její výstavba znakem průmyslového paternalistického přístupu k dělníkům a její dostavba zase odrazem sociální péče a představy o zdravém městském prostředí nového československého státu, je její další úděl předznamenáním měnícího se postavení dělnické kolonie a strukturální proměny ekonomických vztahů společnosti.

Tabulka 6:

Přehled škol umístěných v budově Karlovské školní budovy.

Pojmenování školy	Řídící pracovník	Školní rok					
		1924/25		1925/26		1928/29	
		dětí	tříd	dětí	tříd	dětí	tříd
Mateřská škola na Karlově	Juliana Rysová	135	2	x*	x*	x*	x*
IV. obecná chlapecká jižní obvod, později Habrmanova obecná chlapecká	Rudolf Šístek	149	5	160	5	199	5
IV. obecná dívčí jižní obvod, později Habrmanova obecná dívčí	Anna Hudlická-Alblová	187	4	141	5	198	5
Občanská smíšená jižní obvod, později Habrmanova měšťanská smíšená	Antonín Valeš, později František Jičínský	199	3	202	5	164	5

Zpracováno dle Kříž (1925) a Kříž (1929).

x* informace neuvedena

První symbolicky významnou změnou bylo odstranění názvu „Habrmanova“ v období protektorátu a v souladu s platnými regulativy přejmenování měšťanské školy na Hlavní školu v Plzni-Karlově. K původnímu názvu se škola vrátila po skončení 2. světové války. V dubnu 1941 se musela škola přestěhovat do školní budovy ve Skvrňanech, aby uvolnila prostory pro wehrmacht. V září téhož roku se škola pro nedostatek místa přesunula do budovy školy na Petákově náměstí (dnešní náměstí T. G. Masaryka), kde sídlila až do konce roku 1942, kdy se přemístila do budovy školy „Nad Hamburkem“ (dnes je objekt sídlem Okresního soudu Plzeň-město). Ve školním roce 1943/44 se hlavní, obecná a mateřská škola na krátký čas ještě vrátily na Karlov, když wehrmacht uvolnil jižní část školní budovy. Již o rok později, v říjnu 1944, však došlo k poškození budovy spojeneckým náletem a škola se opět stěhovala do Skvrňan. Nálet 25. 4. 1945 zanechal karlovskou školu i s veškerým vybavením zcela zničenou. Na tyto události vzpomínají i pamětníci:

„Bylo jako po náletu a tak to bylo jako dobrý a Zdeněk Loukota byl v krytu ve škole, a když přestalo to bombardování, tak říkal: Kluci, už je po náletu. Vylez z toho sklepa po schůdkách u vchodu školy a asi zrovna nelítali. A najednou tam nějaká bomba buchla a ten Zdeněk to odnes.“

Výňatky z kroniky Školní rok 1940/41 (měšťanské) hlavní školy na Karlově 1940–1948.

(Zdroj: Školní kronika hlavní školy na Karlově v Plzni, AMP, 19.485)

Umístění tříd

Vyučování ranní začínalo v 8 hod. a trvalo do 12.25, odpolední začínalo ve 13 hod. V důsledku nařízení č. z. š. r. z. 10. 12. 1940 č. 3061/40 (č.j.p. 809/40) vzhledem k potřebnému zatemnění škol. budov byl v době od 9. — 20. prosince 1940 a od 20. 1. — 15. 2. 1941 posunut začátek ranního vyučování na 8.45 hod. V této době byly zkráceny přestávky a vyučovalo se dopol. od 8.45 — 12.50, odpol. od 13.15 — 17.25.

Přestěhování školy do Skvrňan

Z nařízení místní škol. rady v Plzni přestěhovala se naše škola s veškerým inventářem do školní budovy ve Skvrňanech, aby 15. dubna 1941 byla karlovská škola úplně uvolněna pro říšskou brannou moc. Stěhování inventáře všech

Pamětníci rovněž vzpomínají na přísnou protektorátní výuku:

„Němčinu jsme se učili všichni, protože za války kantorů museli učit polovinu hodin česky a polovinu hodin německy. Jakýkoliv předmět mimo češtinu. A nad tím bral vždycky dohled ředitel, ten byl potom odsouzený po válce za spolupráci s Němci. Jmenoval se Stanislav Mirvald.“

Od školního roku 1946/47 škola z prostorových a organizačních důvodů přesídlila do školní budovy na Husově náměstí, kam se v nadcházejícím roce přesunula také skvrňanská měšťanská škola. Dle záznamů školní kroniky se tak karlovská škola stěhovala mezi roky 1941 až 1946 celkově šestkrát. Stěhování školy se často objevuje v pamětnických vyprávěních. Následující citát zároveň odkazuje k významné socioprostorové transformaci — k oddělení přístupu do Skvrňan, který přispěl prostorové izolaci kolonie:

„To jsme chodili do Škvřňan, jak je teď škola Martina Luthera, tam jsme chodili do první třídy, chodili jsme pěšky, přes trať dolů. Škodovka tam ještě nebyla, tam se dalo normálně procházet, tam jsme přešli koleje. To bylo jenom do první třídy. Pak tam začali stavět tu TS halu, jak tam bylo to fotbalový hřiště, tak až k Lidáku. Udělali hradbu, no, a pak už to nešlo. Pak když to zatarasili, když tam udělali tu vrátnici, tak jsme už chodili na Husovku. A tam nás vozil jenom do Borské ulice, tam se točil a jezdil jenom tam — pendloval.“

kabinetů, škol. kuchyně, sborovny a ředitelny provedla místní školní rada za vydatné pomoci žactva a za dozoru ředitele školy a celého učitelského sboru ve dnech 3. a 4. dubna 1941 za pěkného počasí [...] Ve dny 5. — 9. dubna se vyučovalo ještě na Karlově a po svátcích velikonoč. dne 17. 4. 1941 se začalo vyučovati ve škole ve Skvrňanech, kde se naše škola střídala polodenně s měšř. školou skvrňanskou tak, že naše škola měla vyučování dopoledne v úterý, čtvrtek a pátek, v ostatní odpoledne [...]

Stavební úpravy a změny na škol. budově

Nebylo žádných během škol. roku. O prázdninách nebyly též opravy ve škol. budově prováděny, jelikož táž jest dosud obsazena říšským vojskem.

Školní rok 1941/42

Přestěhování školy

Protože v budově skvrňanských škol bylo velmi málo místa, aby se zde mohly pravidelně střídát skvrňanská a karlovská škola hlavní, skvrňanská a karlovská škola obecná, přestěhovala se naše škola hlavní z nařízení místní školní rady do školní budovy na Petákově náměstí dne 7. září 1941. Stěhování školního archivu a nejnnutnějších věcí, k provozu hlavní školy potřebných, bylo provedeno za pomoci žactva a učitelstva. Zde se střídala naše škola hlavní s hlavní školou chlapeckou na Petákově náměstí, a to tak, že naše škola měla vyučování v pondělí, ve středu a v pátek dopoledne, v ostatní dny v týdnu odpoledne. V místnostech školní budovy na Petákově náměstí byla naše hlavní škola do 10. prosince 1942, kterýžto den se stěhovala z nařízení místní školní rady do místností školní budovy „Nad Hamburkem“. V místnostech této školní budovy se střídala naše škola hlavní s hlavní chlapeckou i dívčí školou „Nad Hamburkem“, a to tak, že naše škola měla vyučování v úterý, v pátek a v sobotu dopoledne, v ostatní dny v týdnu odpoledne [...] Zde měla naše škola v uplynulém školním roce následující umístění: v 1. poschodí hlavní chlapecké školy „Nad Hamburkem“ byly umístěny ročníky: III.A, IV.1

a IV.A. Ve 2. poschodí [...] byl umístěn ročník II. A. Ostatní čtyři ročníky: I., II.B, III.B a IV.2 byly umístěny ve 2. poschodí hlavní dívčí školy „Nad Hamburkem“ [...]

Školní rok 1942/43

Umístění školy

Zdejší hlavní škola jest i v letošním školním roce 1942/43 umístěna v místnostech hlavní školy chlapecké a dívčí „Nad Hamburkem“ [...]

Školní rok 1943/44

Přestěhování budovy

Výnosem městské správy v Plzni ze dne 7. srpna 1943, číslo: 208/1/1-36-1936 bylo oznámeno ředitelství zdejší hlavní školy, že Wehrmacht předala školnímu úřadu Plzeň-město jižní polovinu školní budovy v Plzni Karlově k dispozici. Z toho důvodu se přestěhuje na základě výnosu výše uvedeného hlavní, obecná a mateřská škola v Plzni-Karlově začátkem školního roku 1943/44 do školních místností této části budovy.

Obr. 63: Budova karlovské školy poškozena a později zcela zničena nálety z 16. 10. 1944 a 25. 4. 1945.

(Zdroj: SOA Plzeň-Nepomuk)

Školní rok 1944/45

Umístění školy

Jako ve 2. pololetí předcházejícího školního roku, tak i v tomto školním roce je hlavní škola umístěna v přízemí a v 1. patře jižního dílu budovy. Vyučování je střídavě se školou obecnou [...]

Přemístění školy

Dne 16. října 1944 byla budova školní na Karlově poškozena nepřátelským náletem, v důsledku čehož bylo vyučování přeloženo do školní budovy ve Skvrňanech, kde ročníky hlavní školy jsou umístěny ve 2. poschodí.

Významné události

Dne 17., 18. a 25. dubna byla postižena Plzeň třemi nálety, jimiž byly způsobeny městu velmi velké škody. Náletem byla též zničena školní budova na Karlově. Co se týče nábytku a pomůcek, bylo vše náletem 25. dubna t.r. úplně zničeno.

D ě t s k ý ú t u l e k , Plzeň, Karlov Cínova 20.

Vydržovatel: Škodovy závody n.p. v Plzni.
Kapacita: 20 míst
Počet dětí: Průměrně 18.
Věk dětí: Od 3 do 6 let.
Účel ústavu: Umístění dětí po dobu zaměstnání rodičů.
Stručný posudek o budově a provozu ústavu a jeho zaměstnancích:

Útulek byl zřízen v roce 1945 s věpomocí zaměstnanců Škodových závodů nár. pod. v Plzni. Má tři místnosti: šatnu, hernu, jídelnu. Moderním požadavkům, kladeným na podobná soc. zařízení nevyhovuje především prostorově. Získání dalších místností k rozšíření útulku vzhledem k bytovým poměrům nálety poškozené čtvrti není možné. Avšak potřeba útulku právě v této čtvrti je velmi nalahavá. Provoz začíná ráno v 6 hodin a končí v 16 hodin. Přesnídávky si nosí děti z domova. Podává se pouze oběd / polévka, hlavní jídlo obden moučník a kakao/. Jídlo se vyvaruje v kuchyni učňovského domova v Čechově ulici a dováží se v termohrnčích. V útulku je zaměstnána jedna vedoucí/kurs pro soc. pracovníce/a jedna pomocná síla. Útulek je udržován v naprosté čistotě a pořádku. Je pod lékařským dozorem závodního lékaře.

Obr. 64: Mateřská škola byla na jiném místě na Karlově zřízena hned v roce 1945. (Zdroj: SOA Plzeň-Nepomuk)

SDĚLENÍ z odd. 99-UZ
Právní oddělení

27.VIII.48 510972

Pro odd.: Právní odd.	Došlo	K	Post.
Pr a z e .	27. VIII.		

Váše zpráva (značka) ze dne
Jur/2320/St/Vi z 16.8.48.

Náše značka
99-UZ/11762/Hru/K

PLZEŇ, dne
25.8.1948.

Záležitost
Koupě školní budovy čp.1550 v Plzni III, na Karlově.

Referent
Hruška

Telefonní linka

Ke shora uvedenému dopisu sdělujeme, že školní budova čp.1550 v Plzni III. na Karlově jest ve velmi špatném stavu :

- 1./ část jižní strany budovy ke schodišti jest úplně demolovaná až do sklepa bombardováním,
- 2./ v druhé části budovy jest zdivo druhého patra dešti promočené, rovněž klenby, takže nejsou způsobilé k opravě a bylo by nutno je strhnouti,
- 3./ některé stropy jsou vyhořelé a ostatní od deště rozmočené tak, že jich nelze opravit,
- 4./ dveře a okna jsou úplně zchátralé a k nepotřebě,
- 5./ celá elektroinstalace jest vytrhána,
- 6./ klosety, splachovací nádrže a výlevky jsou vytrhány,
- 7./ z krovového dříví se dá upotřebiti velmi malá část.

Celá budova je ve velmi špatném stavu, takže nestojí za opravu. Zdivo se rozpadává a stropy trémové jsou shnilé.

25

Příloha: 1x situace SK 7817
1x náčrt 99UZ - bývalé školy Karlově

Intervenční odd. Plzeň + 1x situace SK 7817.

UDRŽOVÁNÍ ZÁVODU
Stavební oddělení
PLZEŇ

Obr. 65: Soupis škod na školní budově zpracovaný v roce 1948. (Zdroj: SOA Plzeň-Nepomuk)

Školní rok 1945/46

Umístění školy

Naše škola, bývalá krásná a moderní škola Habrmanova, bývala chloubou a radostí obyvatel dělnické kolonie Škodových závodů, zvané Karlov. Bohužel tato krásná škola byla při náletu na Škodovy závody dne 25. dubna 1945 totálně i s celým inventářem zničena. Z inventáře zůstal pouze psací stroj a jedna skříň. Naše škola, která byla hned na počátku války zabrána německými okupanty a přemístěna do Skvrňan, pak do Petákovy ulice, do budovy školní Nad Hamburkem, na Karlov a opět do Skvrňan, zůstala i v tomto školním roce v budově ve Skvrňanech [...] V budově se střídalo 5 škol (2 měšťanské a 3 obecné), což bylo citelnou vadou. Naše škola má společnou ředitelnu a sborovnu. Také pomocných místností pro knihovny a učebné pomůcky se jeví veliký nedostatek. Nemáme ani jediné místnosti pro své pomůcky. Každá vyučovací jednotka při střídavém vyučování je o 5 minut zkrácena. To vše jsou ztráty, které dětem, beztak německou okupací těžce zkoušeným, nikdo nenahradí. Dle usnesení místní školní rady má naše škola opět původní název, který okupanti zrušili: Habrmanova měšťanská škola v Plzni-Karlově.

Školní rok 1946/47

Přemístění školy

Protože v budově školní ve Skvrňanech byly umístěny 3 školy obecné a 2 měšťanské a proto muselo býti zavedeno polodenní vyučování, uvolnila místní školní rada od 1. září 1946 budovu na Husově náměstí, kde byla živnostenská a před tím obecná škola pro naši a skvrňanskou měšťanskou školu. Naše škola obdržela 5 tříd krásných a vzdušných ve II. poschodí a malou ředitelnu v I. poschodí [...] Tímto přestěhováním naše škola velmi získala. Vyučovalo se jen dopoledne, třídy mohly býti náležitě čištěny a větrány. Jediným nedostatkem je, že nemáme vlastního kabinetu, jak již výše uvedeno, takže naše obrazy nemohou býti zavěšeny.

Školní rok 1947/48

Umístění školy

Vyučováno bylo opět ve II. patře školní budovy na Husově náměstí, kde je umístěna i měšťanská škola Skvrňany. Protože letošního roku máme pouze 4 třídy, byla pátá učebna použita na nově vznikající kabinet. Společné místnosti jsou nezměněny: ředitelna a sborovna v I. patře, školní kuchyně a tělocvična v přízemí. Místní školní rada dala o prázdninách vymalovati chodby a natřít tabule ve třídách.

Zpečetěný osud

Torzo školy se dle pamětníků dále příležitostně využívalo ke cvičení. Budova ale nebyla nijak zabezpečená před vlivy počasí a velice rychle chátrala. Nelze říct, že by o kvalitní základy objektu nikdo neměl zájem. V roce 1947 primátor Plzně Karel Křepínský (1946–1948) naznačil, že by budovu školy město převedlo do majetku Škodovky zadarmo, pokud by byla obnovena a zřídili v ní učňovský internát. Proces odkoupení se ovšem prodlužoval a stav budovy se neúměrně rychle zhoršoval. Nakonec podnik přestavbu vzhledem ke katastrofálnímu stavu objektu a změně politických poměrů odmítl realizovat. Škodovy závody nakonec školní budovu s příslušnými pozemky od města odkoupily 29. 4. 1949 za částku 750 000 korun, ale provoz školy již obnoven nebyl, objekt byl stržen (SOA Plzeň-Nepomuk, i. č. 219/2281). Zároveň nevznikl plán na výstavbu školy nové, což potvrzuje poválečnou rezignaci na udržitelnou budoucnost a soběstačnost kolonie.

Jedna školní instituce se ovšem zachovala. Mateřská škola pod názvem „Dětský útulek“ pro děti od tří do šesti let s kapacitou 20 dětí byla svépomocně zřízena v roce 1945 obyvateli kolonie a dalšími zaměstnanci Škodových závodů na adrese Cínová 20. Útulek od počátku bojoval s prostorovým omezením daným malou obytnou plochou karlovských bytů. Provoz začínal v šest hodin a zabezpečen byl pouze oběd, další stravu si děti musely nosit z domova (SOA Plzeň-Nepomuk, 423, i. č. 999/Soc 369).

Odkaz školy v pamětnickém narativu

Ke škole na Karlově se váže řada vzpomínek pamětníků a upomínkových fotografií; lze říct, že se stala symbolem prvorepublikového postavení a rozvoje kolonie. Jako největší, nejvýraznější a architektonicky kvalitní stavba získala také označení „karlovská Sorbonna“, které odráží význam budovy pro reprezentaci zaniklé čtvrti i pro ty obyvatele, kteří již školu osobně nenavštěvovali anebo ji ani osobně nepamatují:

„Půlka té školy byla dívčí a půlka chlapecká, byla to nádherná škola, bohužel to odnesla. Naše škola dostala ten zásah, nejdřív se uvažovalo, že se opraví, ale půlka byla zničena, tak to zbořili celý potom. Karlováci potom chodili do Skvrňan a pak na Husovo náměstí. Buď se šlo z Karlova pěšky po kilometrovce, hned jsme zahnuli za pátou bránou doleva a Korandovkou přímo na Husovku.“

Obr. 66–69:

Upomínkové fotografie.

(Zdroj: osobní archiv Jana Herejka, manželů Malinových a manželů Kučerových)

Obr. 70: Karlov po náletu z 25. 4. 1945. (Zdroj: osobní archiv Karla Herejka)

Karlovy v době druhé světové války

Karlovy se díky těsnému sepětí se Škodovkou ocitl během 2. světové války v soukolí válečné mašinérie. Škodovy závody byly jako strategický výrobce zbrojního materiálu pro tzv. Třetí říši nejčastějším terčem spojeneckých vojsk na území tehdejšího protektorátu. O jejich zničení se spojenecké letectvo pokoušelo opakovaně od roku 1940, avšak bez výraznějšího úspěchu. Za účelem zmatení nepřítele byla dokonce mezi Křimicemi a Vochovem postavena rozsáhlá dřevěná maketa továrny, které se přezdívalo „Dřevěná milenka“. Nejbližší ke zničení Škodovky měli Spojenci v dubnu 1943, ale omylem vybombardovali psychiatrickou léčebnu v Dobřanech, zaměněnou naváděcími letouny za areál továrny (Roučka 2001).

Obr. 71–72:

Tzv. dřevěná milenka – maketa Škodovky umístěná mezi Vochovem a Křimicemi, na kterou měli dle legendy spojenci shodit dřevěnou bombu s nápisem „Dřevo na dřevo“.

(Zdroj: osobní archiv Karla Foudy)

Osudný duben 1945

V závěrečném období války byla Škodovka poslední velkou zbrojovkou, která zůstala relativně nepoškozena. Spojenci se proto rozhodli provést dne 25. 4. 1945 mohutný nálet, do kterého se zapojilo na 200 bombardérů B-17, dalších osm desítek strojů bombardovalo letiště na Borech. Obyvatelé Plzně byli před útokem předem varováni ve vysílání BBC, aby se snížil počet obětí. Celkem na továrnu a její okolí dopadlo 526 tun bomb (Roučka 2001). Zahynulo 67 osob, z toho několik desítek v protiletectvých krytech na Karlově.

„Kolikrát jsme v noci vstávali a šli do krytů, které byly po stranách na Karlově. Ale to byly spíš takový hrobečky, vykopané a zastřešený díry. Stalo se, že ty kryty dostaly přímý zásah bombou a ti lidé uvnitř zahynuli.“

Navzdory velikosti náletu byly díky předchozímu upozornění ztráty na životech relativně nízké (ve srovnání s náletem na seřaďovací nádraží v Plzni ze 17. 4. 1945), ale pro Karlov jako čtvrť se jednalo o počátek pozvolného konce. Škody po bombardování nebyly nikdy zcela napraveny – Karlov přišel o tři bloky domů a škola a do nemovitostí už nebylo kromě nejnnutnějších oprav dále investováno.

„Od té doby, co byl Karlov vybombardovaný, tak chátral a nikdo se o něj nestaral. Z toho 25. dubna 1945 si jenom pamatují, že jsem byl doma a byl krásný slunečný den. Pak jsme šli do krytu, a když jsme z něho vylezli, nebylo vidět na krok, co bylo všude prachu.“

Obr. 74–77: Karlov po náletu z 25. 4. 1945.
(Zdroj: osobní archiv Karla Herejka)

Obr. 73: Dobová fotografie před krytem na Karlově. (Zdroj: osobní archiv Karla Herejka)

Obr. 78: Plán leteckého útoku na Škodovku z 25. 4. 1945.

(Zdroj: osobní archiv Karla Foudy a Ladislava Fialy)

Obr. 79: Pamětní deska obětem války z Karlova. (Zdroj: Techmania Science Center o.p.s., foto: Karel Fouda)

Pracovní a výchovný tábor

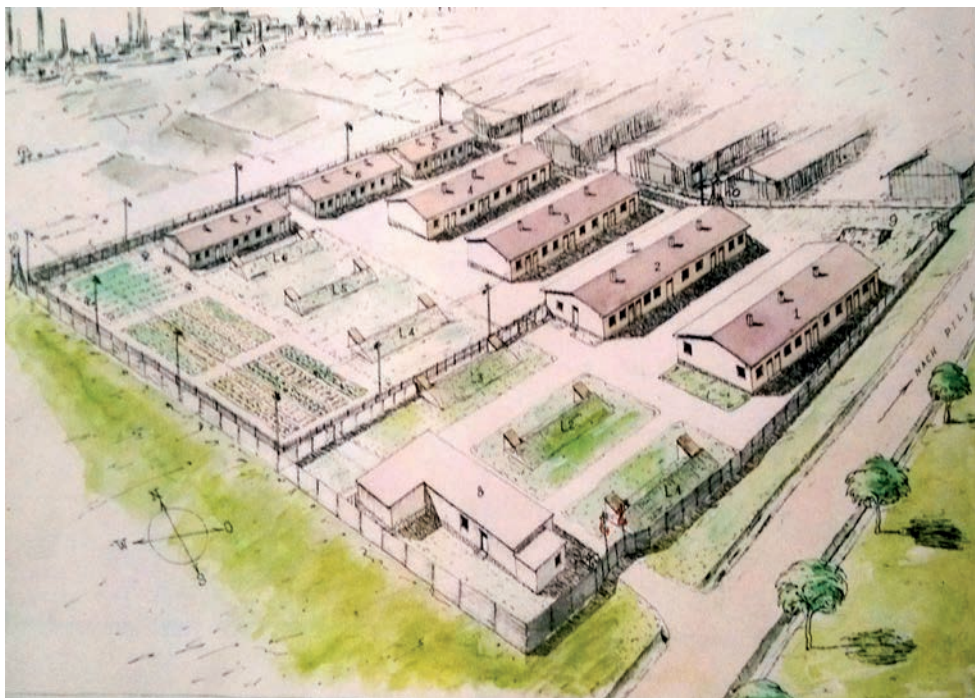
Obr. 80: Letecký snímek z roku 1946. Směrem na západ za sklady u sokolovny je vidět kárný tábor pro ženy (Karlov II) a jižně přes Borskou ulici mužský tábor (Karlov I). Z fotografie je rovněž patrné, že Karlov přišel o tři poslední bloky domů v Železné (I. ulice), Bronzové (II. ulice) a Měděné ulici (III. ulice). (Zdroj: osobní archiv Karla Foudy)

V listopadu roku 1943 byl na Karlově nedaleko sokolovny zřízen „Pracovní a výchovný tábor“ (Arbeitserziehungslager), určený pro ženy ve věku 15 až 55 let, které uprchly z nuceného nasazení, porušily pracovní smlouvu nebo pracovní morálku, sabotovaly německá pracovní nařízení apod. Jeho celková kapacita byla 400 osob a během války jím prošlo více než 6000 žen, které byly nasazené na těžké práce ve Škodovce. Tábor měl svou pobočku ve Štitově u Rokycan, kde ženy pracovaly na německém vojenském velkostatku. Nejnižší doba trestu byla tři měsíce, průměrná délka pobytu trvala půl roku. Jako dozorcí zde kromě německých bachařek sloužili i penzionovaní čs. četníci. Mezi ně patřil také František Žorna, který se snažil pobyt ženám v táboře ulehčit, obstarával pro ně jídlo a i jinak jim pomáhal. Během ničivého náletu v dubnu 1945 využily trestankyně paniky, uprchly a tábor ukončil činnost. Po osvobození sloužil americké vojenské správě jako repatriační středisko (Kolektiv autorů 2003).

„Asi za dva měsíce mě zatkli znovu. To jsem již byla těhotná. V táboře jsem pracovala ve Škodovce na pile. Překládali jsme dlouhá prkna a fošny. Byla to velmi těžká práce a já jsem následkem dlouhodobého hladovění samovolně potratila.“

„Kontrolu nad námi měly německé ženy – bachařky. Neustále nás mlátily bičikem, hlavně přes prsa.“

Vyjma ženského tábora byl koncem války na Karlově (jižně přes Borskou ulici) zřízen z bývalé dělnické ubytovny i mužský tábor, kam byli v březnu 1945 přemístěni trestanci ze zrušeného tábora v Mirošově. Po osvobození sloužil jako sběrné středisko a po válce jako tábor pro pracovní nasazené válečné zajatce. Mezi nimi byl i Emil Škoda, vnuk a jmenovec zakladatele plzeňského průmyslového impéria. Osud bývá tragický – na Karlově, místě, které neslo jméno jeho otce, byl právoplatný dědic Škodových závodů Emil Škoda fyzicky napaden jedním z dozorců a 8. 7. 1945 zemřel ve věku nedožitých 37 let na komplikace spojené se zraněním ve věznici plzeňského krajského soudu (Řeháček 2012).

Obr. 81: Nákres pracovního a výchovného tábora pro ženy na Karlově. (Zdroj: Kolektiv autorů, 2003)

ŽENSKÝ KONCENTRÁK NA KARLOVĚ

Pižen měla také jedno z těch nacistických privilegií, usměrňovací a nápravnou kulturu germánského nadducha, ženský koncentrační tábor na Karlově. Nic jiného to nebylo. Nechceme se mýlit žádným ozdobným názvem, který úředně v zakuklené formě hlásal »Pracovní a výchovný tábor«, v jehož čele bylo znění po-fadatele a dozorce »Generální velitel neuniformované policie Čech a Moravy«. Proto asi někteří naši horliví přísluhovači jej tak doporučovali všem ženám, které si jen trochu do-volily vzdorovat a vzdalovat naverbování na práci pro ono germánské a nacistické vítězství. Předpisy pro tento tábor a hlavně všechna orga-nizační praxe byly naprosto stejné jako v jiných táborech a způsob jednání, zařízení, zá-sobování i vykořisťování našich žen plně od-povídaly pojetí koncentračního tábora. Byly zde zasazeny ženy všech vrstev národa, dělnice, pomocnice v domácnosti, učednice, studentky, ženy-matky s všeobecným, středoškolským i odborným vzděláním. Všechny zde jednotně byly považovány za sabotérky práce, za nespo-lehlivé a nepřátelské říši, proto jim místním gestapem byla věnována zvláštní pozornost. Většinou to byly ženy, které se vzdályly z prá-ce v totálním nasazení, nechtěly pracovat pro vítězství říše, nebo uprchly z pracovního pekla v říši, z prostředí těch vysavačů naší národní síly, ubíječů našeho mládí. S malými výjimka-mi to byly národní bojovnice, jejichž odpor byl součástí velkého odporu národa. Jejich od-bojná vůle byla vůlí dělnického kolektivu, kte-

rý sabotoval, vzdaloval se práce a nechtěl slou-žit zrádcům ani přísluhovačům.

Znali jste je. Vidali jste jejich pochoduující hloučky po piženských ulicích, chodily v dlouhých kalhotách a v kostkovaných bluzách, v zimě a za nepohody nosily dlouhé tmavé bur-nusy, měly šátky na hlavách a na bosých no-hou těžké dřeváky. Oválné slovanské obličej-e zpod šátku svítily mnohdy ironickým úsměvem, když mijely, nacpány v nákladních autech, klidně chodce, kteří dost dobře nechápali po-sílání těchto žen a neuvědomovali si jejich zá-pas, který byl i našim společným zápasem. Ženy a dívky ve věku od 16 do 55 let byly tu soustředovány z celé oblasti tehdy okleštěných Čech a Moravy a byly soustavně prociřčovány onou surovou methodou dřiny, násilí a hladu. Říkalo se jim úředně »chovanky«, ve skuteč-nosti však byla pro ně jen slova ponižení, »va-gusky« jim říkali a všechny nejšťavnatější české i německé nadávky, kterými je častovaly dozorkyně. To ovšem byla ona německá ná-prava mravů a pracovní spolehlivosti. Ve sku-tečnosti to byl políček ve tvář národa, ponižení našich žen a děvčat, surové a sadisticky sou-stavné ponižování, v němž se kochali nacističtí zločinci, protože ničeho jiného nebyli schopni.

(Dokončení příště.)

Obr. 82: Nákres pracovního a výchovného tábora pro ženy na Karlově. (Zdroj: Kolektiv autorů, 2003)

Brno 3/8.45.

Vážený pane Žorno!

Nyní, kdy jsem se trochu zotavila po pobytu v kárném táboře na Karlově a jdu znovu do práce, musím Vám poděkovat za všechnu Vaši laskavost, kterou jste mě a mým spolubýtcům prokazoval. Nezapomenu Vám nikdy, jak jste nám v nelehkých prostředcích opatroval jídlo, práci nám všemožně ulehčoval a často mě malce umožnil, abych mohla se mnou mluvit, přinést mi jídlo a že jste sám k nám pro jídlo docházel a mě předával.

Tím dobře, že všechno, co jste pro mne a ostatní zavěšená děvčata udělal, bylo spojeno s velkým sebevzdáním a námahou a proto jsem Vám více oceňuji Vaši snahu nám pomoci a věc ulehčit.

Děkuji Vám za sebe i za své rodiče ještě jednou a křislávám

se srdečnými pozdravy

Marie Mušková

Brno 10 - Hluboká 12.

p. Žorno

Brno - Krušovice

Obr. 83: Dopis od Marie Muškové, chovankyně kárného tábora na Karlově, adresovaný Františku Žornovi, dozorcí na Karlově. (Zdroj: osobní archiv Pavla Žorny)

P r o h l á š e n í .

Ve válečných letech nalézal se v Plzni na Karlově kárný tábor žen, které uprchly z říše neb jinak v býv. protektorátě práci sabotovaly a proto byly v tomto táboře vězněny. Jako dozor kromě jiných byl v tomto táboře českých žen četnický strážmistr František Ž o r n a, který se o tyto všestranně staral. Opatřoval jim velké množství chleba, a vůbec veškerých potravin, mléka atd. a měl jen zájem a starost o jejich zdravotní stav, aby neodcházely s podlomným zdravím.

Práci na pracovišti jim všemožně usnadňoval a proto se těšil jak u vězněných českých žen tak i u osazenstva Škodovky velmi dobré pověsti, neboť se zasloužil tím o naše české ženy a matky naší nové generace.

Za toto jeho humanitní jednání vyslovujeme jmenovanému četníkovi svůj dík a uznání, neboť bylo toto pro něho velikým rizikem, poněvadž gestapo bylo vedoucím činitelem přes tyto oči nacismu.

Za dělnický domov Škodových závodů:

V Plzni dne 2. října 1945.

L.S.
Akciová společnost
dříve ŠKODOVY ZÁVODY v Plzni
Oddělení: Dělnický domov.

mluvčí Šupita J.v.r.

Hanzlík v.r.

Závodní rada
Ako. spol. d.ř. Škodovy závody v Plzni
D r a g o u n v.r.

Tento opis souhlasí doslovně s prvopisem
opisem s 7/2
s tím kolken

Soudní kancelář

3. X. 1945

šho soudu v Plzni, dne

Urbau
plan.

12.

Obr. 84: Prohlášení o činnosti ve prospěch žen z kárného tábora pro Františka Žornu. (Zdroj: osobní archiv Pavla Žorny)

Karlováci na křídlech RAF

Plzeň není jen kolébkou piva, ale i českého letectví. V roce 1910 nalezlo v Malesicích (tehdy samostatné obci) útočiště České aviatické družstvo, které na místní dostihové dráze pořádalo první průkopnické lety. Svou činnost však ještě ten samý rok přesunulo na Bory, kde vzniklo nejstarší letiště na našem území (definitivně zrušené v roce 1995). Roku 1919 byl na borském letišti založen Západočeský aviatický klub Plzeň, transformovaný roku 1923 v Západočeský Aeroklub, jenž se v meziválečném období stal největším a nejaktivnějším leteckým klubem v Československu. Zřejmě díky těmto podmínkám a nevelké vzdálenosti Karlova od letiště vyrostla mezi místními obyvateli řada vynikajících letců, kteří se za 2. světové války v řadách RAF zúčastnili osvobozenekých bojů. Mezi ně patřili např. Oldřich Hořejší (1912–1982), Stanislav Peroutka (1916–2003), Miroslav Petr (1911–1943), Karel Pošta (1914–1961), Jiří Schwarz (1919–1941), Vilém Soukup (1914–1941) a Jindřich Zářecký (1915–1957) (Vítík 2002).

Obr. 85: Karlovský rodák Stanislav Peroutka (1916–2003) na leteckém dnu na Borech. (Zdroj: Vítík, 2002)

Karel Pošta

Karlovní rodák Karel Pošta se narodil v roce 1914. Ve Škodovce se vyučil strojním zámečníkem, ale od mládí se zajímal o létání a jako řada jeho vrstevníků chodil ve volném čase na letiště na Borech, do místního aeroklubu. V roce 1933 se přihlásil na Vojenské letecké učiliště pro odborný dorost v Prostějově a po jeho absolvování sloužil mj. v Chebu, Praze a Hradci Králové. Po okupaci Československa odešel ilegálně do Polska, odkud byli všichni čs. letci přemístěni do Francie. Po krátkém výcviku byl začleněn do stíhací jednotky GC II/4 a zúčastnil se bitvy o Francii. Po jejím obsazení se lodí přes Casablancu a Gibraltar dostal do Anglie, kde byl v srpnu 1940 přijat do RAF jako člen 312. stíhací perutě s hodností seržanta. U této jednotky sloužil s přestávkami mezi operačními turnusy až do konce války. Od roku 1944 byl jejím velitelem, získal hodnost nadporučíka a vyznamenání Záslužného leteckého kříže (DFC). Do Československa se vrátil v srpnu roku 1945, ale po perzekucích v roce 1948 odešel za svou anglickou ženou a dcerou do Velké Británie, kde opět do svého penzionování působil v RAF. Karel Pošta zemřel v roce 1961 ve svých 46 letech během obchodní cesty na infarkt. V roce 1991 byl ve své vlasti povýšen do hodnosti plukovníka in memoriam (Vítík 2002).

Obr. 86: Karel Pošta. (Zdroj: osobní archiv Bohuslava Kurala)

Obr. 87: Cvičení v sokolovně na Karlově v rámci Základní a rekreační tělesné výchovy (ZRTV).
(Zdroj: osobní archiv Věry Folprechtové, Václava Růžka)

Spolkový život a tramping

Průmyslová Plzeň 2. poloviny 19. století poskytovala příhodné podmínky pro rozkvět spolkového života, který se rozvíjel ruku v ruce s emancipací dělnictva (Janusová 1975: 111). Zatímco ve 2. polovině 19. století si sportovní aktivity teprve budovaly pozici a byly spjaty spíše s identifikací buržoazie, v 1. polovině 20. století již byly součástí života i uvažování běžných obyvatel. Představovaly dobrovolné formace k prosazení společných zájmů (Jiránek–Lenderová–Macková 2009: 317), jejich členy pojily politické sympatie a vazby na lokální uskupení, a tudíž nepostrádaly ani významnou sociálně-integrační funkci. Nového významu se zájmové organizace dočkaly po válce, kdy jejich počet klesl, materiální možnosti se omezily a členství bylo nepsaně povinné. Na oblíbenosti však díky silným osobnostem neztratily a také se více otevřely ženám a dětem. Podstatnou složkou karlovske každodennosti přesto zůstal neorganizovaný volný čas.

Politické lůno spolkového života

Převážná většina spolků měla vyhraněnou politickou inklinaci, zabývaly se finanční a zájmovou podporou a dále osvětovou činností – vše ve vazbě na sociálně-politické vědomí svých členů. Zdaleka největší účast si získávala spolková činnost vázaná na sociálně-demokratické smýšlení. Sociální demokracie (zal. 1878) se k zájmovému účelu sdružovala v Plzni při tzv. Dělnické akademii (1921), která centralizovala činnost více spolků a poskytovala jim zázemí ve spolkovém domě Peklo (více viz Janusová 1975). Druhou, na mnoha místech lokálně vyvažující silou byla zájmová působnost národních socialistů propojená s činností Sokola (Bělohávek 1954: 141). Na Karlově, kde v souladu s obvyklou situací převládala spíše sociálně-demokratická orientace, se v tomto duchu spřízněné spolky (v předválečném období) scházely v Lidovém domě. Národních socialistů, vázaných zase na provoz sokolovny, bylo ve čtvrti celkově méně, nebyli však zanedbatelní. Zpočátku své éry Karlov sloužil často jako výhodné bydlení pro podniky nakloněné dělníky a těmi nejčastěji byli buď ti politicky indiferentní, anebo právě národní socialisté. Není také náhodou, že spolky na Karlově začaly působit až po převratu 1918, po němž nastalo uvolnění sociálně radikálního smýšlení (Janáček 1990: 222; Nová doba, 12. 6. 1933).

Geneze spolkové činnosti na Karlově

První spolky na Karlově rozvinuly svou činnost několik let po jeho založení (1913), v době, kdy již většina spolkové činnosti byla organizována na vyšší úrovni. Sokol vznikl v roce 1863 a dělil se na župy, v 90. letech 19. století se od něj jako více sociálně smýšlející oddělovaly Dělnické tělocvičné jednoty (DTJ), přičemž Karlov později spadl pod 5. okrsek DTJ v Plzni (více viz Lang 1982; Brož 1982; Sýkora 1982). Také baráčníci a cyklisté měli vlastní sjednocující svazy, k nimž se karlovské spolky mohly přihlásit.

Sokolovna a Lidový dům byly vystavěny až v letech 1932 a 1933 a spolky tak v prvních letech nedisponovaly potřebným zázemím:

Plzeň-Karlov. Obrácení Ferdise Pištory, komedie o třech dějstvích od Fr. Langera byla sehrána za režie s. Heina na cvičišti D. T. J. 14. června v rámci oslav desetiletého trvání spolku. Tendence této hry jest velmi dobrá, ale vyžaduje nerušeného soustředění diváků a hrána v uzavřené místnosti, dosáhla by

mnohem většího úspěchu. S jedné strany hluk ulice, s druhé jeřáb Škodovky postačí úplně, aby pracně získaná iluze návštěvníkova byla roztříštěna (...).

(Divadelní ochotník 1930)

Spolky byly osvětové, zábavní a dobročinné, jejich činnost se však překrývala: vzdělávací spolky se podílely jak na organizaci společenského života, tak rovněž fungovaly pro své členy jako spolky podpůrné. Členství v dobročinných spolcích bylo obecně vysoce vážené (pro obecný kontext činnosti spolků srov. Jiránek – Lenderová – Macková 2009). Spolky působily ve vzájemné spolupráci, pořádaly veřejná vystoupení, závody, přednášky, výlety aj. (srov. archiv. AMP).

Během druhé světové války byla činnost většiny spolků utlumena. Formální přerušeni činnosti se na celostátní úrovni dotklo odbojově činného Sokola (Waldauf 2007), lokálně však na Karlově působil i nadále.

Graf 3: Spolky na Karlově spadající svým vznikem do předválečného období.

Obr. 88:
Zpráva o slavnosti
Sokola z roku 1923.
(Zdroj: AMP)

Oznámení

Dne 20. května 1923. byla pořádná slavnost Sokola s Karlova a Škvrnan na vojenském cvičišti na Borech, která byla o 24 hod. skončena v úplném pořádku. Kamila Mlouhá 2. kl. 1903. v Plzni roz. do Komárova pkr. Horovice přisl. dcera Josefa předního dělníka a Marie roz. Křivá byla s Karlově Emilova ul. č. 4. se. padla přes brat když šla domů o 21. hod. a vyvrhla si pravou nohu v kotníku byla rána, med. autem dopravena do nemocnice, o čemž jest učiněno udání.

Po ukončení zábavy a slavnosti žádal předseda sokola Václav Vesner, o jednoho strážníka aby zůstal do rána na slavnostním místě jelikož tam měli řízení věci, zůstal tam nadobte Václav Hilian s druhými členy od Sokola.

V Plzni, 21. května 1923.

Josef Křivá
obr. insp. II. kl.

Obr. 89:
Humanitní spolek
Paseka měl asi
60 členů a z výtěžku
ze společenských
akcí podporoval
penzisty, výlety
žactva atp.
(Zdroj: SOA
Plzeň-Nepomuk)

Obr. 90: Humanitní spolek Paseka.
(Zdroj: SOA Plzeň-Nepomuk)

Obr. 91: Ukázka z knihy zápisů výborových
schůzí 1930–1933 spravované spolkem
Paseka. (Zdroj: SOA Plzeň-Nepomuk)

38 členů, dle přehledu listiny přítomných.
Obě předseda kšécké zahájíme schůzi v tomto pořadí.

- 1) Čtení zápisů a jeho příbor.
- 2) Správa funkcionářů
 - a) Jednatelů.
 - b) Pokladníka.
 - c) Revisorů návrhů.
 - d) Domácího správce.
- 3) Klášení nových členů
- 4) Projednání majore slavnosti
- 5) Volné návrhy a dotazy

1) Zápis čten a po poroborn schválen
2) a) Správa jednatele: čten dopis od podps. spolčen slavačín, v němž nás prou na slavnostní valnou hromadu jako delegáti prolení ob. Šod. Šoch, (Šoch) Šokci. Tále čten dopis od předschého spolčen Jendů v němž nás prou na valněk pořádaty v kšé. Jelikoz dopis došel pozdě, zále se omilbný dopis. Tále dopis od S.K. Karlov, který nás prou na koncert na de ševrna a zarověn přiloženo 30 vřtnyenců, což nato na vědomí. Vnejbližší době se zále obnos 300 Kč jako panšál na sdružení hudebníků.

b) pokladníka

První fond.	Druhem spienosem Kč 371.19
Druhem Kč 1116.79	Vydání Kč 159.40
Vydání Kč 370.-	Byva Kč 311.79
Byva Kč 846.79.	

c) po dobrozdání revisorů, kteří návrh a peníze našli v pořádku, byla pokladni správa jednatelem.

d) Dom. správce kláse, že se vybral: spokladníky

3) za člena klášen obě ševrna. Ant.

4) Projednání majore slavnosti obě. předseda pořádaty státnon správn a šice: slavnost se koná na kšéti S.K. Karlov 26 května. Dopoledne o šod. strani go Karlově odp. o šod. slavnost, který hudební prodávál pivu za 3 Kč lito. Ubrakec: dostihy, šelbrice, šimka, šelbrice a dnyrama.

Poválečné jednotné směřování

Řada spolků již po válce svou činnost neobnovila, výjimku tvořily spolky tělovýchovné. Česká obec sokolská a DTJ mezi jinými vstoupily do projektu sjednocení, ze kterého ovšem o rok později vystoupily. V roce 1948 byl Sokol ustanoven jako jednotící organizace, po neúspěších v integraci roku 1952 byl však nahrazen tzv. Dobrovolnými sportovními organizacemi (DSO) a sám zanikl (podrobněji Waldauf 2007: 101).

Osazenstvo Sokola na Karlově se nejprve na několik let přelilo do DSO Spartak, součásti tzv. Československého svazu tělesné výchovy (ČSTV). Poté vznikl TJ Slovan-Karlov, pod nímž řadu let fungovala Základní a rekreační tělesná výchova (ZRTV, obecněji viz Vendler 1982), fotbalový a kulturistický oddíl. Sokolovna se tedy po válce profilovala coby sportovní stánek:

„Bylo pravidlem, že všechny děti, jak začly rozum brát, tak chodily do cvičení. Holky chodily v pondělí a ve čtvrtek. A kluci v úterý a pátek. Neexistovalo, aby tam někdo nechodil.“

Lidovému domu vedle toho zůstala výraznější role kulturní (v různé době zde byla knihovna, kino, zájmové kroužky, herecký a recitační sbor). Plesy a mikulášské zábavy se pořádaly jak v sokolovně, tak v „lidáku“, a oddělenost mezi oběma zařízeními, tato reminiscence k předválečnému období, byla spíše symbolická:

„Ještě po válce jsme chodili cvičit do školy, která sice byla vybombardovaná, ale my jsme tam chodili s karbidkou, protože DTJ nemohli jít cvičit k sokolům do sokolovny.“

Tabulka 7: Poválečné organizace na Karlově.

Tělovýchovné	Ostatní
Česká obec sokolská (ČOS) (1945–1948)	Svaz české mládeže v Plzni-Karlově
Dobrovolná sportovní organizace Spartak (DSO Spartak) (1952–1956)	Svaz československo-sovětského přátelství
TJ Slovan-Karlov, Svaz základní a rekreační tělesné výchovy (ZRTV) (1956)	

Obr. 92: Dětská akademie pořádaná v sokolovně v rámci DSO. (Zdroj: osobní archiv Václava Růžka)

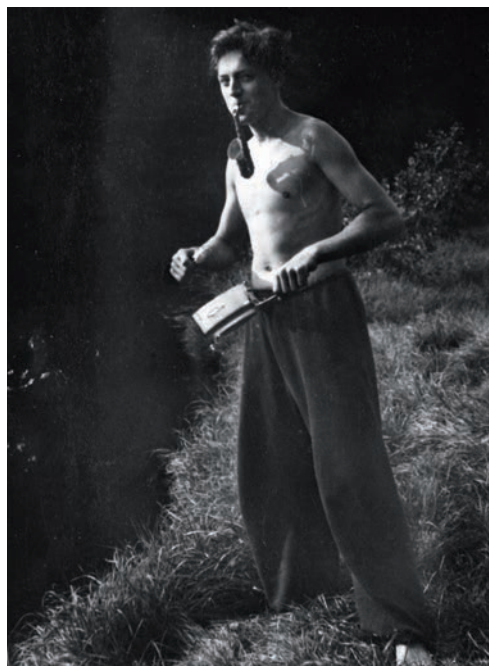
Obr. 93: Cvičení v sokolovně na Karlově v rámci Základní a rekreační tělesné výchovy (ZRTV). (Zdroj: osobní archiv Věry Folprechtové, Václava Růžka)

„Tam v podstatě nesportovec snad ani nebyl“ aneb neorganizovaný volný čas

Ve vazbě na sokolovnu před válkou na Karlově působil Junák (v ČSR od roku 1912, v Plzni od roku 1917, viz Bořík 1992), své klubovny měl v garážích pozdějšího kuželníku. Mnohé poválečné aktivity na Karlově, mimo těch již zmíněných, probíhaly také neorganizovaně. Výlety do přírody byly inspirovány právě předválečným, v daném čase potíraným skautingem:

„My jsme měli takovou partu, vlastně jsme začínali ve skautu. Sami jsme jezdili pod stany, sami jsme si dělali podsady. Jezdili jsme do údolí na Mži. Rodičům jsme řekli: Jedeme, všichni už smíme, jenom ten váš je poslední.“

Jedna z karlovských part tak dojžděla do klubovny poblíž pňovanského železničního mostu přes řeku Mži, vedoucího v místě dnešní Hracholuské přehrady. Využívaná klubovna byla jedna ze dvou místních chat zachovaných po junáckém skautingu. K dalším oblíbeným aktivitám patřila jízda na kole, sáňkování, fotbal a hokej atp.

Obr. 99 (nahoře): Zleva: Miroslav Přerost, Ladislav Fiala, Oldřich Ouda, Jiří Zýka, Karel Nový.
Spodní řada: Josef Korbel, Josef Kroupa, Miloš Hahn. (Zdroj: osobní archiv Ladislava Fialy)

Obr. 94–98: Karlovští trampové.
(Zdroj: osobní archiv Ladislava Fialy)

Obr. 100: Šibr z Karlova, kterému se také říkalo chlebovka. Mohl mít dolet až 60 metrů. (Zdroj: osobní archiv Jiřího Zýky)

Obr. 101: Sokolské cvičení. (Zdroj: osobní archiv Jirího Zýky)

Tělocvičná jednota Sokol

Na Karlově působily dvě významné tělocvičné organizace, které plnily různé funkce, od pěstování tělesné výchovy přes socializaci až po báze politických aktivit; jednalo se o Sokol a Dělnickou tělocvičnou jednotu (DTJ, viz kapitolu Spolkový život). V následující kapitole se z důvodů bohatší pramenné základny ve stávajícím stádiu výzkumu budeme věnovat Sokolu, obě tělovýchovné organizace však sehrály na Karlově srovnatelně významnou roli.

Sokol byl založen v roce 1862 pod názvem Tělocvičná jednota Pražská se záměrem pěstovat gymnastické a další pohybové aktivity u městské mládeže všech vrstev společnosti. Heslem se stala výzva „Tužme se!“ a symbolem letící sokol. Mezi další zásady spolku patřil pozdrav „Nazdar!“, tykání a oslovení „bratře“ a „sestro“, principy síly a mužnosti, činnosti a vytrvalosti, lásky k volnosti a vlasti, dobro-

volné práce a kázně, vzájemného bratrského vztahu členů. Zakladatelé také navrhli specifický sokolský kroj. V 80. letech 19. století se začala v Praze organizovat pravidelná kolektivní veřejná cvičení, tzv. všesokolské slety, které se i u karlovských sokolů těšily velké oblibě. Od počátku byla činnost hnutí organicky propojena s českým národním hnutím a vlasteneckou osvětou (Zíková 2008). Za 1. republiky příslušníci Sokola v duchu vlasteneckých základů hnutí politicky inklinovali k národním socialistům, během druhé světové války došlo k rozpuštění organizace a mnoho členů bylo popraveno a vězněno.

Obr. 102: Cvičitel'ský sbor TJ Sokol
Pížeň-Karlovo v letech 1918–1923.
(Zdroj: osobní archiv Jiřího Zýky)

Všichni za jednoho, jeden za všechny!

Sokolská tělocvičná jednota v Plzni byla založena krátce po vzniku pražské organizace v roce 1863. V jejím čele stál lékař Vilém Šel. Činnost Sokola byla zakázána v roce 1941, hlavní budova v dnešních Štruncových sadech byla obsazena německou armádou a objekt sloužil jako sběrné středisko pro deportaci Židů. Po válce hnutí svou činnost obnovilo, ale po roce se organizace začlenila do sjednocené tělesné výchovy a v roce 1950 byla opět rozpuštěna (Vítaný host 2013).

Nepovol – vytrvej!

Sokolská tělocvičná jednota na Karlově byla založena krátce po vzniku kolonie, v roce 1913. Národních socialistů bylo dle pamětníků na Karlově méně než sociálních demokratů, sdružených do DTJ, členů Sokola bylo v meziválečném období a po válce odhadem na 200. Ve 30. letech byly sokolské jednoty vyzývány k budování vlastních sokoloven, ta karlovenská byla kolaudována v roce 1934. Pan Zýka vzpomíná: „*Sokolovnu stavěla moje matka, moje babi, děda, a soudruzi mámu a tátu v roce 1948 ze Sokola vyhodili. Pak Sokol jako takový padl, mámu i tátu chtěli vyhodit i ze Škodovky, a přitom celou válku zastřeloval kanony, mimo jiné v Persii, Rusku a v Jugoslávii hlavně, v Dubrovniku, ve Splitu.*“

Ačkoliv byl Sokol během války oficiálně rozpuštěn, jeho členové mohli sokolovnu využívat ke cvičení i nadále. Sokolům se dokonce před Němci podařilo zachránit sokolské standarty, které ukryli mezi dvojitými vraty v sokolovně. Dvě velké sochy letících sokolů, které sokolovně vévodily, se však bohužel zachránit nepovedlo. Po rozpuštění Sokola se na Karlově se cvičením nepřestalo, v sokolovně ještě léta fungovala základní a rekreační tělesná výchova (ZRTV). Mezi významné karlovenské Sokoly patřily například rodiny pamětníků Václava Růžka a bratří Zýků, které se rovněž podílely na výstavbě objektu a jejichž příslušníci zastávali v Sokolu vedoucí funkce.

Sokolové zpátky v sokolovně

Činnost jednoty Sokol Plzeň-Karlov byla obnovena po roce 1990 na setkání v někdejší restauraci Sputník na Borech, předsednictví zastával pan Miloš Hahn. V původní sokolovně dodnes sídlí oddíl kulturistiky a silového trojboje.

Obr. 103–104: Sokolské cvičení.
(Zdroj: osobní archiv Jiřího Zýky)

Obr. 105: Cvičitel'ský kurz Č.O.S. z roku 1921. (Zdroj: osobní archiv Jiřího Zýky)

Obr. 106: Plzeňští sokolové
na cvičení poblíž Prahy.
(Zdroj: osobní archiv Jiřího Zýky)

Obr. 107–108:
Vybrané cviky ze Sokolských
cvičení v obrazech, 1916.
(Zdroj: osobní archiv Jiřího Zýky)

Obr. 109: Správní výbor Sokol Plzeň-Karlovy. (Zdroj: osobní archiv Jiřího Zýky)

Župa Plzeňská.

Sídlo Plzeň. Rok za l. 1885.

Cjnovníci: s Emil Tšída, Plzeň, ns Fr. Pavlík, Plzeň, n Emil Štrunc, Škvrňany, nn I. Jar. Táborek, Jindř. Burda, n Sl. Purghardtová, Plzeň, nn L. Koptiková, Plzeň, j JUDr. Aug. Šíp, Plzeň, p Tomáš Trnka Plzeň, vzděl. předs. Iaromír Konáš, Plzeň, dáv. menš. Ant. Lichtenberg, Plzeň. — Náč. okr. I. V. Koucký, M. Hájková, II. J. Táborek, M. Hochmutová, III. Fr. Štrunc, Jos. Benešová, IV. V. Cermák, R. Hrdličková, V. J. Burda, M. Prokšová, VI. V. Šnajdr, M. Stařiová, VII. J. Rosenbaum, M. Bendová, VIII. K. Hop, M. Korbová, IX. V. Baur, M. Márová. Vzděl. okr. I. Fr. Novotný, II. Em. Sedláček, III. V. Černý, IV. Ot. Tinger, V. V. Týr, VI. V. Chudáček, VII. V. Smolák, VIII. Jar. Knedlhan, IX. Ant. Novák. — Předs. sb. cv. K. Adler, R. Cisař, J. Juliš, Fr. Kellner, R. Maček, Jar. Minařík, K. Suchý, Jos. Trigr, Kl. Hechtová, Zđ. Egermaierová, M. Hochmutová, J. Kohoutová, M. Márová, M. Poustková, M. Šimandlová, J. Benešová, M. Tejnřilová, A. Vithausová, Zđ. Šmřidová.

Jednoty (97 s pobočkami): Blovice, Břasy, Bušovice, Bělá Horní, Bolevec, Břřza Horní, Břřza Německá, Bařkov, Čerimy, Čičov, Černice, Cistá, Dobřanv, Doudlevec, Dejšřiná, Dolany, Dřevce-Hod., Doubravka, Holiřov, Hospoda N., Hradiřtě, Hrádek Čerc., Cheb, Chlumčany, Chválnice, Chrást, Chotřna, Jarov, Karl. Vary, Křimice, Kozolupy, Kasejovice, Klášter, Kotouň, Koterov, Kyřice, Kazňov, Kozlany, Kozojedy, Kralovice, Křřce, Lřny, Lřpnice, Lnáře, Letkov, Lobzy-Petřřn, Liblřn, Lohovice Vel., Loza, Lobzy-Letná, Merklřn, Mar. Lázně, Mřtrovice N., Manetřn, Mladotice, Nřřyany, Nepomuk, Neurazy, Nezvěstice, Nadřby, Nynice, Osvracřn, Obora, Oujezd, Plzeň, Plzeň IV., Plzeň-Karlovy, Pořřř Spřl., Prádlo, Plzeň II., Plzeň V., Plzenec, Pláně, Plasy, Roupov, Račice, Rařobřice, Radnice, Rybnice, Staňkov, Stodo, Stupno, Škvrňany, Štřhlavice, Štřhlavy, Stěnovice, Tlučna, Třemořřná, Vejprnice, Ves Nová, Vochov, Vrčěň, Vranovice, Zbuch, Žřnkovy, Žřchtice.

Čů 14807, cřm 1630, cřř 1200, dm 1740, dřř 1480, řř 3000, řř 3080, cřř 12130, cř 250, ck 160, cř úhr. 410.

Konřno schřřřř řřb. 4, sb. cv. 7, předs. řřpy 12, předs. sb. cv. 20, sb. vzděl. 4, předs. sb. vzděl. 12.

Řřpnř přřspřvek za kařřdřho řlena ročně Kč 2.—. Jměnř řřpy Kč 13292.64.

V roce 1921 konřn řřpnř slet dne 2. a 3. řervence v Plzni, za řřcřstř 702 muřř, 20 řen v kroji sokol., 20 hostř v kroji, úhr. 742.

Vřejněho cvičenř řřpnřho zřcřstřnilo se 810 muřř, řen 628, dm 816, dřř 881, řř 1044, řř 816.

Obr. 110:

Rozpis plzeňské
řřpy ze Sbornřku
Sokolského, 1922.

(Zdroj: osobnř archiv
Jřřřho Zřky)

Obr. 111:

Panř Bohumila Zřkovř, předsnř
řřstřavitelka Sokola na Karlově.
(Zdroj: osobnř archiv Jřřřho Zřky)

PAMÁTNÍK SOKOLSKÉ SLÁVY

— Vytáto z veľkého diela
Památník Československé tělesné výchovy a sportu

KAPITOLY HISTORICKÝCH UDÁLOSTÍ

Kčs 36.—

NAKLADATELSTVO JOSEF ZÁTLOUKAL, BRATISLAVA, MOSKOVSKÁ 12, TELEFON 4360

STRUČNÁ HISTORIE SOKOLSKÝCH SLETŮ

V pravidelném období šesti let se konají v Praze velké všesokolské slety. Z původních přehlídek početní síly a tělocvičné vyspělosti příslušníků sokolské organizace se staly svátky celého národa a událostmi významu celostátního, ba světového.

První slet uskutečnil sám dr. Tyrš po dvaceti letech trvání hnutí r. 1882, aby po překonání období ochablosti v sokolských jednotkách povzbudil víru příslušníků v sílu sokolské myšlenky. Byla to již tehdy událost velkého významu národního, které se zúčastnil výkvět národa v čele s nejlepšími umělci. Pak se slety opakovaly v nepravidelných přestávkách, jak si jich vyžadovala doba a jak je rakouské úřady trpěly, až do první světové války. Slet od sletu rostla nejen jejich velikost, ale i význam. Velmi záhy přestaly být pouhými přehlídkami tělocvičné vyspělosti. Ta tu byla spíše jako měřítko fyzické i mravní síly hnutí. Členové čerpali ze sletů posilu národního uvědomění, ocenění ukázněné jednoty vedené společnou myšlenkou a odhodlání k boji proti rakouskému útlaku. Současně rostl i mezinárodní vřelý hlasletů. Sokolstvo navazovalo styky s tělocvičnými svazy jiných národů, přivázeli se cvičenci i žurnalisty a politiky, a tak získalo Sokolstvo i český národ přátele za hranicemi, kteří byli později velmi užiteční prof. Masarykovi v počátcích jeho odbojové činnosti. Nejvíce a nejužších styků bylo navázáno se slovanskými národy, kteří velice brzy přijali sokolskou myšlenkou i název a sdružili se s Českou obcí sokolskou ve Svaz slovanského sokolstva. Praha se v sletových dnech stávala ohniskem mocného slovanského hnutí, které zejména posledním dvěma sletům před první světovou válkou vtisklo jasný ráz a charakter. VI. slet r. 1912 byl proniknut duchem touhy po osvobození slovanských národů z jáhna rakouské říše.

Po světové válce se staly slety pravidelnými a nabyly nového významu. O prvním sletu v osvobozené vlasti roku 1920 je možno plným právem říci, že zastavil poválečné zmatky a demoralisaci, ukázal národu, jakých výsledků může dosáhnouti soustředěným úsilím a jaká neodolatelná síla je v ukázněném množství. Další rok 1928 připadl do období politického neklidu a v něm poskytl Sokolstvu příležitost postavit se rozhodně za demokracii a za ideje představované prezidentem Osvoboditelem. IX. slet r. 1932 na paměť stých narozenin Tyršových se zdál neuskutečnitelný pro těžkou krizi hospodářskou a přispěl rozhodným přínosem k jejímu překonání. Konečně X. slet 1938, konaný již v ovzduší otráveném předtuchou neodvratné blízkosti válečných událostí, vyrostl v nesmírnou celonárodní mani-

festaci pro demokracii a svobodu. Heslo sletové scény „Budovat a bránit“ mluvilo jasně o odhodlání Sokolstva, které se zakrátko proměnilo v čin. Z původních 720 cvičenců I. sletu vyrostlo 137 tisíc sokolských cvičenců na sletu desátém. A tento počet není konečný. Cizina brzy vystihla veliký mravní a politický význam sokolských sletů a sjíždí se k nim jako kdysi řecké národy k hodům olympijským. Největší světové deníky přinášejí obsáhlé zprávy svých nejlepších redaktorů, mezi nimiž jsou jména vynikajících spisovatelů. Všichni se shodují v obdivu nad velkolepým dílem, výsledkem ukázněné, obětavé spolupráce nadšených vyznavačů sokolské myšlenky. Ale nad chválu a obdiv ciziny je Sokolstvu uznání a zájem, jakého se mu dostalo a dostává od obou slavných presidentů. Jak president Masaryk, tak president Beneš — oba příslušníci sokolské organizace — byli vždy vytrvalými a nadšenými návštěvníky sletů. Když o IX. sletu Sokolstvo jako obvykle přišlo vzdát hold prezidentu Masarykovi, odpověděl mu poselstvím, které hodnotí význam celého hnutí. Řekl:

„Tyrš přímo geniálním a uměleckým počinem harmonicky sloučil antický ideál krásy a dobra s naším národním programem, žádajícím synthese ušlechtilého češství s čistým lidstvem. Tyrš vytvořil sokolskou obec a vstúpil jí tu sílu a mužnost, která se stejně vyhýbá hrubosti a násilnosti jako sentimentalitě slabošského bratříčkářství; veliké vzory naší slavné minulosti, Žižka a jeho nezlomná chrabrost v obraně pravdy a národa a Chelčického nekompromisní pacifismus, našly v ideji sokolské harmonický výraz.

Tyrš v souhlase s tehdejší mladší pokrokovou generací byl nadšený demokrat a sokolským bratrstvím vědomě sloužil demokracii a osvobození národa. Vítám proto, bratři, Váš slet, neboť přišel opravdu jako na zavalanou, aby všechny myslící názorně poučil, co znamená demokratický celek: organisovanost, ukázněnost, připravenost. A tento organisovaný, ukázněný, připravený celek, ta naše krásná obec sokolská, má právě teď zvláštní význam; zastihuje nynější politický nesoulad a tlačuje jej na přechodní fázi našeho politického vývoje. Když přehlížím tyto masy Sokolů a Sokolic, mladých a starých, uvědomuji si znova a znova, že každé množství musí být ovládnáno a řízeno ideou, ideou pojatou a drženu jednotlivci, vedoucími množství a zároveň mu sloužícími. V tom smyslu Sokolstvo a jeho ideje je živým vzorem a poučením národu a republice.“

To jsou slova T. G. Masaryka. A to je stručný přehled všesokolských sletů. XI. všesokolskému sletu zdar!

(Prof. M. Provažníková.)

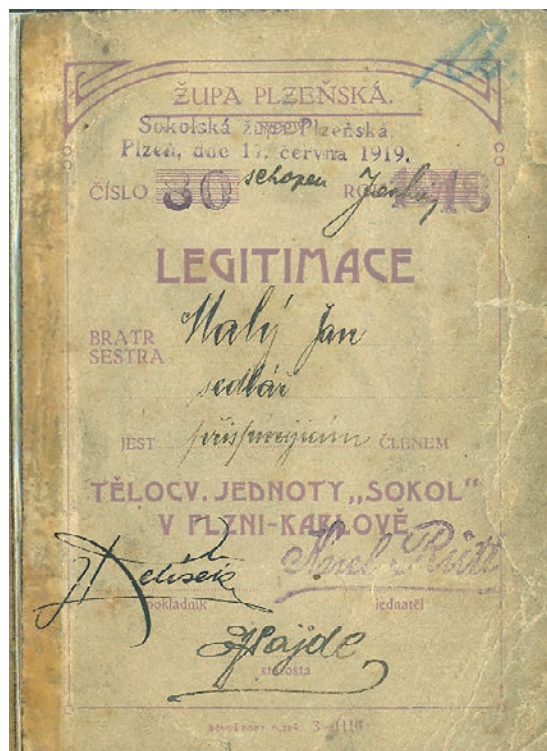

Obr. 114: Sletová legitimace paní Bohumily Zýkové na všesokolský slet roku 1948.

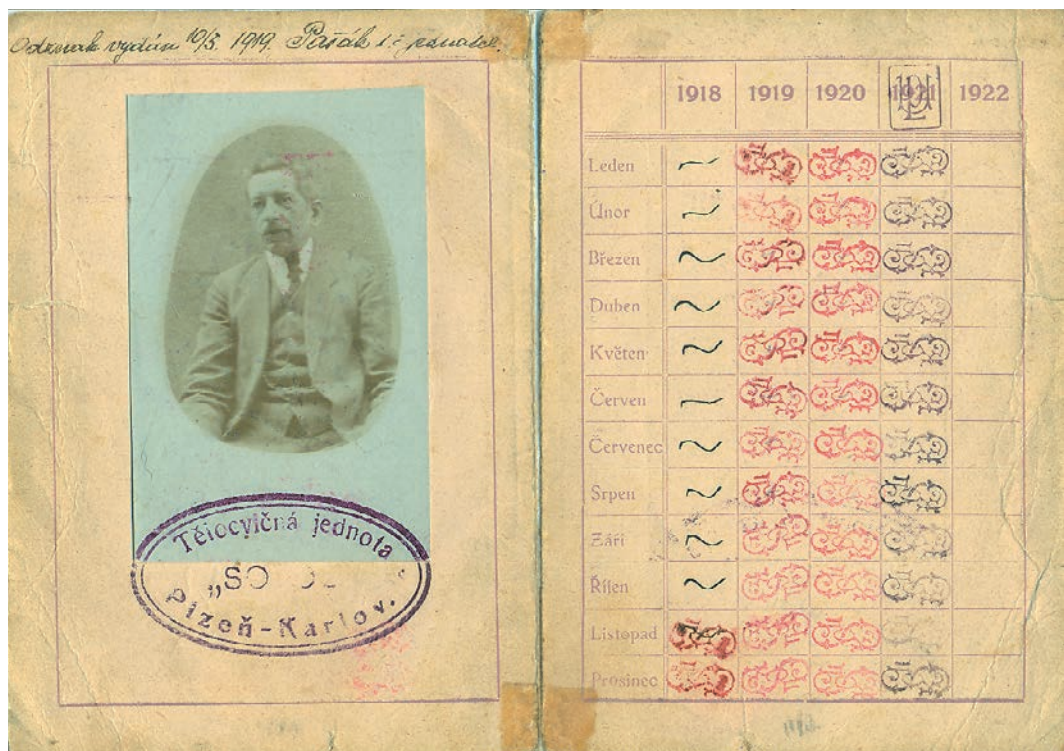
(Zdroj: osobní archiv Jiřího Zýky)

Obr. 115–116: Upomínkové předměty. (Zdroj: osobní archiv Jiřího Zýky)

Obr. 117–118:
Sokolská legitimace pana Jana Malého z roku 1919.
(Zdroj: osobní archiv Václava Růžka)

Obr. 119: SK Karlov. (Zdroj: osobní archiv Hany Pánikové)

Fotbal a sport

Karlováci na vodě

Karlováci nesportovali jen v Sokolu či v Dělnické tělovýchovné jednotě, ale také na řece a na trávnících dvou fotbalových klubů.

Kanoistika v Plzni je neodmyslitelně spjata s karlovskými rodáky Miroslavem „Žofkou“ Spěváčkem, Karlem Kožíškem st., Jiřím Hořánkem, Václavem Kovaříkem, Milošem Hahnem, Jaroslavem Malinou a dalšími z oddílu rychlostní kanoistiky TJ Prazdroj Plzeň. Na jejich úspěchy navázal Karel Kožíšek ml., mistr světa v kategorii C4 na 200 m z roku 1998.

„Na řeku nás začalo chodit pět kluků z Karlova. To jsem byl já (Karel Kožíšek), Žofka, Jirka Hořánek, Václav Kovařík a Miloš Hahn. To bylo v padesátém šestém roce. Miloš Hahn posléze začal dělat sportovní gymnastiku, a tím pádem odtud odešel. Žofka začal dělat zápas, taky docela úspěšně, ale potom se vrátil zpátky. Všichni jsme, dovedu to plně ocenit až teď, byli z karlovské tělocvičny po všech stránkách sportovně připravený. Nedocenitelné... Takže jsme tady měli takovou svoji karlovskou partu. Pět kluků z Karlova tady bylo a vyhráli jsme společně i mistrovství republiky na sedmikánoí. Říkám, nebyla to náhoda. Vašek Kovařík, se kterým jsem vyhrál mistrovství republiky, začal dělat průmyslovku a vysokou, tak už přestal jezdit, a já jsem se dal dohromady se Žofkou. Hned rok na to jsme se dostali do národního mužstva a celý jeden olympijský cyklus jsme jezdili za národní.“

Obr. 120: Karel Kožíšek (v popředí) a Miroslav Spěváček. (Zdroj: osobní archiv Karla Kožíška)

Obr. 121: Karel Kožíšek (vlevo) a Miroslav Spěváček v roce 1964 na mezinárodní regatě v Praze, kde získali třetí místo. (Zdroj: osobní archiv Karla Kožíška)

Obr. 122: Oddíl rychlostní kanoistiky TJ Prazdroj Plzeň na 1. máje v roce 1961. Zleva krásná neznámá, sl. Vendlerová, Jiří Lisac, Venca „Zado“ Štěrba, Hanka Hrubá, Miroslav „Žofka“ Spěváček, Jaroslav Klíma, Karel Kožíšek, Václav Kovařík, Emil Votlučka, Pavel Lisac, Luboš „Notík“ Bešta, Franta Stupka, Jirka Hořánek. (Zdroj: osobní archiv Karla Kožíška)

SK Karlov a SK Slovan

Do sportovního a společenského života Karlova neodmyslitelně patří i dva fotbalové kluby – SK Karlov a SK Slovan Skvrňany, jejichž osudy se během 20. století vzájemně prolínaly, aby následně splynuly v jeden klub, nesoucí v dnešní době název TJ Slovan Spojie Plzeň.

„Na Karlově byly dva fotbalové kluby. SK Karlov a Slovan. Jeden měl hřiště pod sokolovnou a druhý směrem ven, jak se šlo dozadu do Zátíší, nad cihelnou. Karlovu to hřiště potom sebrala Škodovka. Na Karlově vyrostla řada vynikajících hráčů. Bratři Postupovi a také Vláda Perk. To byl bombardář, co hrál za Viktorku i za národčák a dal hromadu gólů.“

Fotbal se na Karlově začal hrát nedlouho po dokončení jeho výstavby v roce 1913, kdy zde byl místními nadšenci založen fotbalový kroužek SK Karlov. Ten se v roce 1916 připojil ke sportovnímu klubu Slovan Skvrňany, jenž byl založen již v roce 1910, tedy o rok dříve než v dnešní době slavná Viktoria Plzeň. Netrvalo však příliš dlouho a v roce 1921 se SK Karlov opět osamostatnil a další dlouhá léta působil na vlastním hřišti pod karlovskou sokolovnou (Prokop–Petlan–Šleis 1990).

Za barvy Slovanu

modrá je voda – a voda je život

bílá je vzduch – a vzduch je život

SK Slovan Skvrňany neměl tolik štěstí na zázemí a po peripetiích se sháněním vlastního hřiště, kdy jak skvrňanská obec, tak Škodovy závody odmítly pronajmout klubu vhodné pozemky, byl ustanoven stavební výbor klubu. Ten v roce 1929 zakoupil (zčásti z vlastních zdrojů, zčásti na úvěr) pozemky nad bývalou Kroftovou cihelnou na Karlově. Hřiště na nových pozemcích bylo uvedeno do provozu v roce 1933. Již v té době tehdejší předseda Slovanu Skvrňany Josef Poslední neúspěšně usiloval o spojení obou fotbalových klubů v jeden (Prokop–Petlan–Šleis 1990).

Radost hráčů Slovanu Skvrňany z nového hřiště však netrvala dlouho. V roce 1940 hřiště ze dne na den obsadili němečtí vojáci a postavili na něm kanceláře a ubytovny. Hráči Slovanu tak museli hledat azyl u kolegů z SK Karlova a u dalších fotbalových klubů. Po válce bylo hřiště Slovanu obnoveno, ale naopak přišel o své zázemí SK Karlov, jelikož jeho hřiště muselo ustoupit rozšiřované výrobě Škodovky. Útočiště našli hráči SK Karlov na oplátku u svých kolegů ze Slovanu (Prokop–Petlan–Šleis 1990).

Obr. 123–124: SK Karlov.

(Zdroj: osobní archiv Hany Páníkové)

Milníkem a logickým završením vývoje obou fotbalových klubů byl rok 1965, kdy z důvodu nespokojenosti se začleněním Slovanu pod centrální tělovýchovnou jednotu TJ Spartak LZ došlo ke sloučení tohoto klubu s klubem SK Karlov a vznikla samostatná tělovýchovná jednotka pod názvem TJ Slovan Plzeň Karlov. Sídlo spojených fotbalových oddílů bylo v sokolovně na Karlově, kde probíhala i zimní příprava. Jinak se hrálo na původním hřišti Slovanu, postaveném v roce 1933 (Prokop–Petlan–Šleis 1990).

V červnu 1985 bylo z důvodu dalšího plánovaného rozšiřování Škodovky hřiště na náklady závodů přestěhováno do Dobřanské ulice nedaleko věznice na Borech a sportovní oddíl převzalo Západočeské ředitelství spojů v Plzni. V souvislosti s tím byl klub přejmenován na TJ Slovan Spojie Plzeň. Tento název nese dodnes, kdy mu hrozí další stěhování, nejspíše zpět na Skvrňany, kde byl před více než 100 lety založen.

Obr. 125: SK Karlov. (Zdroj: osobní archiv Hany Páníkové)

Obr. 126: Bratři Postupové z Karlova (oba zcela vpravo) v dorostu Spartaku (Slovanu) Skvrňany. Miroslav Postup byl nejlepším střelcem žáků i dorostu a v roce 1957 v krajském přeboru nastřílel 82 gólů. (Zdroj: TJ Slovan Spojie Plzeň)

Obr. 127: 100 let výročí Slovanu. (Zdroj: TJ Slovan Spojie Plzeň)

„Bombardák“ Vláďa Perk

Jedním z nejslavnějších karlovských a obecně plzeňských fotbalistů je bezesporu Vladimír Perk, rodák z Cínové ulice a odchovanec SK Karlov, který se narodil v roce 1920. V roce 1939 přestoupil jako útočník do Viktorie Plzeň, za kterou hrál až do roku 1952. V lize odehrál 201 utkání a vstřelil 130 gólů, čímž se stal členem Klubu ligových kanonýrů. Výjimkou nebyly zápasy, ve kterých dal tři, nebo dokonce čtyři góly. Měl smůlu, že jeho kariéra vrcholila v době, kdy prakticky neexistoval mezinárodní fotbal, a za československou reprezentaci odehrál v roce 1946 pouze jedno utkání. V roce 1952 přestoupil do Slovanu, o rok později se tam stal trenérem (Slovan byl ten rok přejmenován na TJ Spartak LZ Plzeň – „B“) a za své úspěchy byl v roce 1959 povolán do ligového „áčka“ Spartaku, tj. Viktorie Plzeň. Vladimír Perk zemřel v roce 1998 (Hochman 2011).

Obr. 128: **Bronzová soška k 200. zápasu SK Karlov v roce 1928.**

(Zdroj: TJ Slovan Spojte Plzeň)

Obr. 129: **Kopačky Bohuslava Kurala, člena „A“ mužstva Slovanu Plzeň Karlov, zakoupené u příležitosti vítězství v krajském přeboru a postupu do divize v roce 1973.** (Zdroj: osobní archiv Bohuslava Kurala)

Obr. 130: **Rodák z Karlova a ligový kanonýr Vladimír Perk.** (Zdroj: osobní archiv Jaroslavy Rosolové)

Obr. 131: Kropení prádla. Meziválečné období. (Zdroj: NMP)

Každodennost

Běžný všednodenní život plyne a navzdory dějinným zvrátům se jeho zaběhnuté koleje dramaticky mění spíše ojediněle. Život v dělnické kolonii bývá chápán jako specifický díky vysoké koncentraci dělnictva v urbanisticky homogenním prostředí, což pro jiné oblasti bydlení nutně neplatí (Todorovová 1982: 80). Mluvíme-li o každodennosti na Karlově, je nutno rozlišovat několik různorodých období co do politicko-právní a ekonomické situace země: krátké období existence Karlova (od roku 1913) do převratu roku 1918, období tzv. 1. republiky, krizi v roce 1938 a 2. světovou válku, poválečná léta 1945(1948)–1950 a období socialismu.

Obecný kontext

Vývoj osídlení kolonií, časově spadající do období průmyslové urbanizace přelomu 19. a 20. století, bývá dáván do souvislosti s tou vrstvou průmyslového dělnictva, která si zachovávala venkovské formy života. Spolu s mobilitou se však proměňovala demografie obyvatelstva, u něhož ve městech postupně poklesla jak porodnost, tak úmrtnost (Fialová a kol. 1996: 278, 286). Obecně popisovaná nízká úroveň bydlení v tomto období ale nevystihovala poměry na Karlově, jehož zástavba byla kvalitní a doplňovala ji relativně velmi dobrá vybavenost (Křížová 1983).

Dělnické prostředí bylo obecně spjato se specifickou strukturou rodiny. Jak ukazuje studie zabývající se pražskou situací, základní jednotkou byla rodina nukleární, často však doplněná o soužití s rodiči jednoho z manželů. Běžné bylo také společné bydlení již před svatbou a sňatek uzavřený až po narození prvního dítěte. Sňatky byly z ekonomických důvodů pouze formální, nedoprovázely je rozsáhlé oslavy. Obvyklý počet dětí byl tři až čtyři, s nižším počtem u kvalifikovaného dělnictva (Holubec 2008).

V meziválečném období došlo k proměně hospodářského a právního rámce, který spíše jen formálně zlepšoval postavení žen; společnost procházela širokou hodnotovou proměnou (mj. sekularizací) doprovázenou rozmachem společenského života (Fialová a kol. 1996: 293–299). Dominantní postavení v rodině zaujímalí muži, ženy v dělnickém prostředí, které byly oproti průměru více ekonomicky činné, se jim však přibližovaly. Sociálně-demokratické smýšlení navíc podporovalo nejen roli žen, ale i dětí. Od roku 1921 byly zákonem povoleny rozvody. Po druhé světové válce však především stoupal počet sezdaných a ovdovělých žen (Holubec 2008).

Proměna genderových vztahů v dělnickém prostředí se zajímavě projevovala na společném stravování, kterého se od 20. let účastnily také ženy. Společné jídlo však bylo většinou pouze v neděli. Během týdne se konkrétně Škodováci mohli stravovat v kantýně, po příchodu z práce je ekal pozdní oběd. Obecně ustupoval zvyk odnášet mužům jídlo na pracoviště, což souviselo s nárůstem zaměstnaných žen (srov. Todorovová 1988).

Rodina a bydlení

Část obecných ukazatelů ve vztahu k proměně struktury rodiny v poválečném období se potvrzuje i v případě Karlova, jak ukazuje Tabulka č. 1, která poukazuje na snižující se počet svobodných a nárůst ovdovělých.

Tab. 8: Srovnání složení obyvatelstva Karlova z hlediska rodinného stavu v roce 1930 a 1950.

	1930		1950	
	Počet	%	Počet	%
Svobodní	1488	46	417	29
Ženatí / vdané	1590	50	869	61
Ovdovělí	112	3	120	8
Rozvedení	18	1	13	1
Celkem	3208	100	1419	100

Zdroj: Sčítací operáty ze sčítání lidu 1930, 1950, NA Praha

Součástí všech typů domů na Karlově byly tzv. mansardy (podkrovní světnice), které byly v období nedostatku bytů pronajímány jako forma dočasného bydlení (Křížová 1983: 7). Tato praxe pokračovala i po válce, kdy byly prostory nejčastěji využívány jako garsoniéry pro mladé manžele, nebo naopak pro starší generaci. Obecně mansardy přispívaly k tomu, že se Karlováci mohli lépe vyrovnávat s někdy mimořádnými životními událostmi, jež měly dopad na ekonomicky hůře samostatné jedince.

Dělnické bydlení bývá obecně charakterizováno stísněnými podmínkami, které doprovází pevný domácí řád (srov. Holubec 2008: 16–17). Karlovští pamětníci tuto představu nepřímo potvrzují, jakkoli se v jejich případech jednalo o bydlení komfortnější, než tomu bylo v jiných plzeňských koloniích: „*S ohledem k dnešním poměrům se lidé samozřejmě museli uskromnit a museli být především tolerantní. Všechno se odehrávalo v kuchyni, což bylo tři metry krát tři a půl. Po levé straně tam stála kamna, klasický sporák na uhlí, na kterém se vařilo. Vedle byly dveře do pokoje, kde spali rodiče a bratr. V rohu stál šicí stroj, na kterém matka, vyučená švadlena, šila. Taky tam byl mycí stůl, tehdy jsme mu říkali mycák. Pod oknem špajska, v rohu kredenc a gauč, na kterém jsem spal já. Stůl, u kterého se jedlo a u kterého jsme psali úkoly... všechno se na něm muselo dělat.*“

Obr. 132: Ruční práčka; stojánek a umyvadlo z Karlova (kolem roku 1920). (Zdroj: NMP; foto: Petra Burzová)

Ze dvou místností bytů na Karlově byla během dne využívána pouze kuchyně; ložnice, ve které se netopilo, sloužila výhradně ke spaní. Dětem nebyl v domácnosti vyhrazen žádný zvláštní prostor a mělo se za přirozené, že co možná největší část dne tráví venku.

Regulativy

Po výstavbě Karlova byli nájemníci podřízeni předpisům domácího řádu, který upravoval podmínky využití bytů a venkovního prostranství. Dřevo a uhlí se muselo připravovat v přílehlých kůlničkách, obyvatelé přízemí měli za povinnost po 21. hodině zamykat domovní dveře. Ze zvířat bylo povoleno chovat pouze psy, kočky a zpěvné ptáky (viz 1913: Domácí řád, archiv. SOA Plzeň-Nepomuk).

Po znárodnění Škodovky došlo k převedení karlovských objektů pod městskou bytovou správu. Venkovní úprava prostor domků přestala být tak úzkostlivě vyžadována, zároveň však postupně upadala úroveň správy objektů. Tato skutečnost však souvisela také s vědomím, že bydlení ve čtvrti po válce bude pouze dočasné. Přímo na Karlově nebyl v té době policejní okrsek, ale k náhlým případům úmrtí a trestným činům byl volán policista, který zde bydlel.

Obr. 133: Rodinná oslava rodiny Kolaříkových v bytě na Karlově, 1961.
(Zdroj: osobní archiv Miroslava Kuglera)

Obr. 134: Pohřeb Františka Bradáče roku 1932.
(Zdroj: osobní archiv manželů Malinových)

Události rodinného života

Většina životních událostí, jako jsou narození, svatby, různá výročí apod., se na Karlově slavila spíše v rodinném kruhu. V poválečném období bývaly některé svatby spojeny s veselkou pořádanou v Lidovém domě. Pouze pohřby byly podle všeho veřejnou událostí, která zahájila svou tradici v předválečném období a pokračovala i po ní. Svě blízké Karlováci pohřbívali na hřbitově v Zátíší, ve Skvrňanech:

„Všichni spolu, ať byli jakákoli úroveň, tak všichni spolu. Mám tady fotku z pohřbu našeho tatínka. Podívejte se, jak šel průvod z Karlova. Tady je vidět pohřební vůz a konec průvodu ani vidět není. Dnes by takhle pěšky nikdo nešel. Tenkrát šli lidé z Karlova za vozem pěšky až do Zátíší. Bylo to v roce 1932, ale stejně i potom, do té doby, co jsme tam bydleli, tak když někdo umřel, tak ho lidé šli vyprovodit.“

V továrně a v domácnosti

Přestože v dělnickém prostředí předválečných let docházelo k nárůstu pracovního zapojení žen, pro Karlov to zřejmě tak dalece platné nebylo (srov. Tabulka č. 9). Díky celkově vyššímu počtu kvalifikovaného dělnictva zde ženy častěji zůstávaly v domácnosti. Děle se zde tak například udržel i zvyk nošení obědů mužům do práce:

„Dědovi a tátovi jsem vždycky nosil jídlo. To bylo asi na 8. bráně, až docela dole. Tam byla taková velká stavba, mrakodrap se jí říkalo, tak tam jsem nosil svačinu nebo polévku. To jsme byli s dědou nebo tátou domluvený třeba na jednu hodinu, to už jsem byl ze školy doma, s bandičkou jsem mašíroval k bráně, táta přišel a já mu dal bandičku.“

S přítomností žen v domácnosti bylo spojeno genderové oddělení domácí a pracovní sféry, vyšší úcta projevovaná muži, výchova dětí ponechovaná z větší části na ženách či společný rodinný volný čas v neděli. Do značné míry se toto uspořádání nelišilo v čase před válkou a po ní. Dělbá práce v péči o domácnost vymezovala mužům zaopatření řemeslných oprav a některé práce v exteriéru domu. Muži na Karlově měli doma k dispozici specificky vymezený prostor pro odložení oděvu, sezení, stravování apod. V otázce výchovy dětí figurovali jako vyšší autorita, která se uplatňovala spíše v situacích vyžadujících kázeňský postih. Díky nezaměstnanosti žen (která umožňovala zvládnutí domácích prací během týdne, srov. Todorovová 1983: 231) bylo možné trávit nedělní odpoledne společnou procházkou. Karlovští v meziválečném období chodili například často do výletní restaurace u Goldscheiderovy, keramičky pojmenované po svém majiteli.

Tab. 9: Srovnání poměru (formálně) nezaměstnaných žen a dělnic na Karlově v roce 1930 a 1950.

	1930		1950	
	Počet	%	Počet	%
(Formálně) nezaměstnané	1290	79	437	59
Dělnice	162	10	131	18
Žen celkem	1624	100	738	100

Zdroj: Sčítací operáty ze sčítání lidu 1930, 1950, NA Praha

Muži pracovali v třísměnném provozu: ranní 6–14 hod., odpolední 14–22 hod. a noční 22–6 hod. Dlouhé volné odpoledne po ranní směně se dalo využít k práci na nedaleké zahrádce (v blízkosti byly dvě zahrádkářské kolonie), kam muži docházeli o něco častěji než ženy, mnohdy se s nimi ale střídali další rodinní členové. Jak ženy, tak muži díky své převládající přítomnosti v domácí či pracovní/veřejné sféře se často pohybovali v prostředí s převahou příslušníků svého pohlaví: muži zahajovali odpoledne po práci setkáváním v jedné z karlovských hospod; ženy se sousedsky družily při výkonu domácích prací, které se odehrávaly v exteriéru, např. během praní prádla. Před válkou se muži o něco výrazněji účastnili spolkového života čtvrti, po válce již bylo zapojení do převážně tělovýchovných aktivit z hlediska genderu vyrovnané.

Strava aneb Karlovská husa

Z obecně lepší sociální a ekonomické situace karlovských dělníků lze usuzovat, že v meziválečném období, byla zdejší strava oproti jiným dělnickým lokalitám poměrně kvalitní, tj. zahrnovala např. mléko, kvalitní tuk, kupované pečivo, maso i v jiné dny než v neděli aj. (srov. Todorovová 1988). Zdejší strava mohla být díky vlastnímu pěstování méně závislá na situaci na potravinovém trhu. Specifikem Karlova pak bylo chování, respektive vykrmování hus, a to jak pro vlastní jídelniček, tak i na prodej. Etnograficky je zvyk doložen a datován do 20. a 30. let 20. století (srov. tamtéž: 153, 155). Popisují jej ale i pamětníci se zřetelem k poválečnému období:

„Vždycky koupili mladou husu a měli jí v těch koloničkách, kde bylo dříví, uhlí. Tam měli takovou podsadu a těm husám dělali šišky. Ty se dělaly, já nevím, z nějakých otrub... Vím, že se vždycky sušily na kamnech, pak se namočily a té huse se cpaly do krku. Ta husa seděla jen v té posadě a nikam se nedostala, zbytněly jí játra a ty karlovský ženský ty játra vykuchaly. Játra vykuchaly a chodily je prodávat k židovi nebo prostě někam do nějakého lahůdkářství, a vlastně za ty játra si zase koupily další husu.“

Žilo se na ulici a v blízkosti přírody

Velké množství času tráveného v exteriéru lze vysvětlit různými skutečnostmi, jako je (obecně a zprvu) hodnotová orientace obyvatel vycházející z venkovského prostředí a stísněné podmínky bydlení. Čas trávený mimo prostor samotného bytu rovněž navyšovali venkovní práce na předzahrádkách, ale také v nedalekých zahradnických koloniích. Ulice sloužila jako místo sousedského kontaktu a hlavní kulisa, ve které se odehrávalo dětství Karlováků. Nelze přitom nepostřehnout, že ulice sloužila i jako sféra sociální kontroly:

„My jsme měli v uličce za zahrádkou lavičku, kde sedávaly ženské. Pokaždé, když jsem vylezl z domu, tak to bylo jen samé: dobrý den, nazdar, dobrý den, nazdar. A když jsem nepozdravil, tak stačilo přijít večer domů a já dostal pár facek, protože se to máma dozvěděla, když šla nakupovat do konzumu.“

„Hned vedle Lidáku byla brána do Škodovky, kde jsme občas čekali na tatínka, když šel z práce. Většinou, abychom se přiznali k nějaké lumpárně. Venku nám nehrozilo nebezpečí výprasku. A navíc, než jsme došli domů, tak se tatínek stačil uklidnit.“

Dětství Karlováků zpestřovala přítomnost borského letiště a časté výlety do vzdálenějšího okolí. Bezprostřední okolí Karlova bylo nejprve otevřené do krajiny (srov. příklad ostravské kolonie v Jemelka 2011:17), postupně však bylo pohlcováno prostоровým rozvojem města, respektive Škodovky.

Shrnutí

Při ohlédnutí za každodenním životem na Karlově a podmínkami, které jej určovaly, se nabízí otázka, do jaké míry byl život dělnictva, navíc lokalizovaný v kolonii, specifický. V 1. třetině 20. století tvořilo dělnictvo i s rodinami třetinu obyvatelstva, v 70. letech to již bylo 60 % obyvatel (Fialová a kol. 1996: 302, 339). Karlováci jak před válkou, tak po ní obývali zcela neprůměrné dělnické prostředí, avšak postupně degradující. Na úrovni regulativů a širších prostorových vazeb se poválečný Karlov víceméně nelišil od jiných městských částí, hodnotová orientace obyvatelstva se rovněž průměrovala. Přesto některé zvyky, formy trávení času a chápání vzájemných vztahů kontinuálně vycházely z jedinečného Karlova předválečného období.

Obr. 138: Předzahrádka byla častou kulisou portrétů jedinců i skupinek. Chlapci se na počátku léta nechávali zcela oholit. Předválečné období. (Zdroj: NMP)

Obr. 135–136: Posezení při nedělní vycházce na Goldscheidovku. Meziválečné období. (Zdroj: NMP)

Obr. 139: Ženy konverzují na ulici. (Zdroj: osobní archiv manželů Kučerových)

Obr. 137: Patrně poválečné foto z karlovské zahrádky. (Zdroj: osobní archiv Jana Herejka)

Obr.140: Ilustrační obrázky z knihy Družina černého pera (1962), ilustrace: Alena Dostálová.

Karlovo umělecké

Cílem této kapitoly je představit důležité osobnosti pamětnického narativa, které doplňují další aspekt reprezentace Karlova, tentokrát z perspektivy umění. Zmíníme fotografa Viléma Heckela (1918–1970), který se v dělnické kolonii narodil, a spisovatele Rudolfa Hrbka (1909–1994), který na Karlově žil a o kolonii napsal dvě knihy, jež jsou sice částečně poplatné socialistickému realismu, ovšem nabízejí unikátní pohled do života mládeže v této dělnické kolonii. Kapitulu uzavřeme nedávným pokusem o uměleckou reflexi života na Karlově studenty Západočeské univerzity v Plzni.

Obr. 141: **Obraz Karlova.**
(Zdroj: osobní archiv Aloise Němce)

Přátelství malých Karlováků v knihách Rudolfa Hrbka

Rudolf Hrbek ve svých knihách *Družina černého pera* (1962) a *Dobrodružství na Černé řece* (1969) zachycuje atmosféru dělnického Karlova před druhou světovou válkou. Ačkoliv knihy nezapřou vliv ideologie režimu, ve kterém vznikaly, obsahují mnoho reálií a autentických popisů Karlova a okolí z pohledu dětí a dospívající mládeže. Kniha *Družina černého pera* byla také v roce 1973 zfilmována. Režisérem byl Ota Koval, film dokončili Jaromír Dvořáček a Zdeněk Sirový. Ve filmu si kromě jiných zahrál i malý Filip Renč. Ačkoliv je snímek zasažen do prostředí dělnické čtvrti, autoři filmu se bohužel nerozhodli použít reálné exteriéry a interiéry Karlova.

Družina černého pera

Družina černého pera zobrazuje příběhy malých kamarádů na pozadí reálných historických událostí, zejména první světové války, dělnického hnutí a stávek škodováckého dělnictva. Je dokladem o vlivu války a krize na život lidí periferie a odkazuje k mnoha skutečným událostem a postavám:

„Námětově i dějově pozoruhodná knížka pro naši mládež. V nespočetných dobrodružstvích tu vystupuje parta chlapců z plzeňské periferie, z proletářského Karlova, která si dala romantické jméno ‚Družina černého pera‘. Bosí, otrhaní, většinou hladoví, prožívají pestré příhody svého mládí. V dramatickém vyprávění je čtenář seznámován s životem chlapců, seznámí se, jak družina bojovala a jak pomáhala stávkujícím škodovákům, i o pětce z mravů, bruslení, setkání v cikánském táboře, a o tom, jak družina potrestala kluky skvrňanských sedláků. První vánoce po válce, táboření na březích tajuplné ‚Černé řeky‘, nesmírné kamarádství chlapců, kteří nescházeli nikde, kde se bojovalo za lepší zítřek, plně zaujmou.“
(Hrbek 1962, přebal knihy)

Obr. 142–143: Ilustrační obrázky
z knihy *Družina černého pera* (1962),
ilustrace: Alena Dostálová.

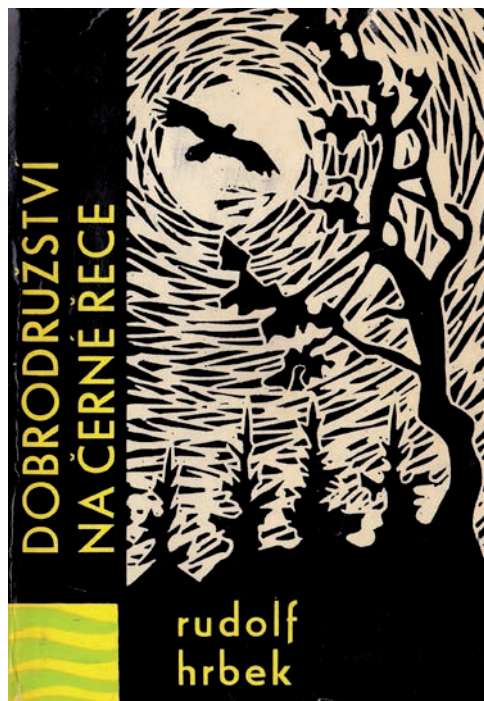
Obr. 144: Ilustrační obrázek z knihy Družina černého pera (1962), ilustrace: Alena Dostálová.

Dobrodružství na Černé řece

Dobrodružství na Černé řece je opět, navzdory nepopíratelnému budovatelskému zápalu autora, cenným svědectvím o dělnické každodennosti a volnočasových aktivitách obyvatel periferie prvorepublikové Plzně:

„Stále ještě hoří na březích našich řek táborové ohně. Stále ještě neděli co neděli každý volný den putují se svým batohem mladí lidé do přírody, do našich půvabných lesů, aby zde prožili kouzelné dny svého mládí, svého snění o spravedlivém a moudrém řádu. Nebylo tomu jinak ani v třicátých letech, o kterých vypráví tato kniha.

Ba naopak. Vlna trampského hnutí tenkrát byla na vrcholu a mladí lidé měli více důvodů utíkat z měst. Autor, který sám osobně prožil tuto dobu, vybral si pro svůj příběh partu chlapců z plzeňské periferie, z dělnického Karlova. Čtenář tak bude sledovat na osudech těchto hochů, jak tenkrát naše mládež žila, jak zápolila o své štěstí, jak se radovala z každé volné chvíle, kterou mohla strávit na své milované osadě. Čtenář si jistě zamiluje chlapce, které k sobě poutalo přátelství a nesmírná solidarita kamarádství.“ (Hrbek 1969, přebal knihy)

Obr. 145: Ilustrační obrázek z knihy Dobrodružství na Černé řece (1969), ilustrace: Miro Koreň.

STÁVKA

Slunné ráno nad zakouřeným městem slibovalo horký letní den. Ale to, co se dělo v ulicích, předpovídalo, že nepůjde o obyčejný všední den. Neko- nečné davy lidí, Češi, Poláci, Charváti, Slovinci, Němci i Maďaři, všichni, jež Rakousko nahalo do Škodovky, aby mu pomáhali k válečnému ví- tězství, nenastoupili dnes do práce. Hned se vzrušenými výkřiky, hned zase s tichou, mlčenlivou, zachmuřenou důstojností táhli ulicí Na pomezí a pak kolem háječku polní cestou na borské cvičiště.

Kluci pospíchali za stávkujícími dělníky. Nedovedli si ani moc předsta- vit, co se vlastně bude dít.

„Proč je stávka?“

„Co budou dělat na cvičišti?“

Pepík věděl od táty všechno. „Dělníci žádají zvýšení přídělu mouky, lepší zásobování a zajištění přídělů potravin pro závodní kantýnu. Po dobrém nic nedostanou. A tak si to musí vynutit stávkou.“

Kolem lánu žita došli dlouhou alejí ke cvičišti. Tam už byla hlava na hla- vě. Pestrý dav v potrhaných a všelijak vyspravených pracovních šatech, námořníci v pruhovaných tričkách a s mohutnými vousy na tvářích, tmaví Jihoslované a plaví Poláci a Němci. Stáli v hloučcích kolem svých důvěrníků a debatovali.

Uprostřed davu spatřil Pepík svého tátu.

„Pojďte rychle,“ vybídl Pepík kamarády. „Táta má asi nějaké zprávy.“

Tlačili se k panu Sochorovi. Nikdo si jich nevěšmal. Všichni byli zvědaví, jaké zprávy jejich zástupci přinášejí.

Dělnický důvěrník Josef Sochor si stoupl na pytel naplněný pískem. „Soudruzi! Bylo nám oznámeno, že vojenská správa činí stávkový výbor odpovědným za stávku. Vyzývá nás, abychom stávku okamžitě ukončili. Na okresním hejtmanství jedná poslanec Pik. Odpoledne dostaneme zprá- vu, jak jsme pochodili. Do té doby musíme klidně a jednotně vyčkávat.“

Posluchači se opět rozpadli do jednotlivých hloučků, znovu se rozšumě- ly lidské hlasy. Do odpoledne bylo daleko. A už teď, po ránu, sotva slunce začalo stoupat po obloze, bylo takové parno, že se košile lepily na

zpocená těla. Lidé se stahovali k aleji a vyhledávali sebemenší kousek stínu.

Rudlu najednou napadlo, že tohle je jejich příležitost. Budou nosit dělníkům vodu. Pomohou jim zahnat žízeň; to bude jejich pomoc!

Rozběhli se shánět nádoby: bandasky, hrnce, džbánky — co se dalo. A pak rychle na blízký statek pro vodu. Mají tam vodu tak dobrou a studenou, že široko daleko nenajdete lepší. Za pár minut byli zpátky.

„Kdo má žízeň?“ vyvolával Pepík jako o pouti.

Desítky rukou se natahovaly po nádobách. Žíznivci pili dlouhými doušky, otírali si spokojeně ústa a pochvalovali si:

„To si dáme líbit!“

Mohutný vousatý námořník brumlal hlubokým dunivým hlasem cosi nesrozumitelného a pohládl Ládíka po vlasech. Pak sáhl do kapsy a podaroval Ládíka malou vyřezávanou opičkou z hnědě nabarveného a lakovaného dřeva.

Ládíkovi se dárek velice líbil a měl z opičky ohromnou radost. Ale zdálo se mu, že si ji nemůže nechat, že nepatří jenom jemu, ale všem jako odměna za to, že dělníkům pomáhají.

„To bude náš talisman,“ navrhl Fela a ostatní s tím souhlasili. Tak se stala opička, kterou přivezl neznámý námořník z dalekých cizích zemí, vlastnictvím družiny Černého pera.

Jak slunce stoupalo, přibývalo horka i žízně. Chlapci nemysleli na únavu a nosili vodu, jak to nejrychleji šlo.

Pospíchali už asi podesáté zpátky s naplněnými nádobami. Už zdálky poznali, že se něco děje. Nikdo se nedíval po vodě, lidé vstávali, hrozili pěstmí, bylo slyšet hněvivé volání. Když se chlapci protlačili davem, podařilo se jim zahlédnout uprostřed dělníků jakési dobře oblečené muže. Jeden z nich mával rukama, aby si zjednal ticho. Pepík ho znal.

„To je poslanec Pik,“ šeptal kamarádům. „Tatínek mi o něm vyprávěl, že ze sebe dělá dělnického vůdce.“

„Je nutné, abyste ukončili ještě dnes stávkou a šli do práce. Dělnická třída má jiné prostředky, jak dosáhnout svého. S úřady musíme vyjednávat, a ne jim vyhrožovat silou.“

Dělníci znovu zabouřili.

„Jednáním jsme ještě nikdy nedosáhli svého!“

„Pik bude jednat a naše děti budou hladovět dál!“

„Hanba!“

Nebylo slyšet vlastního slova. Kluci si vylezli na nedalekou lípu, aby viděli, co se bude dít dál.

Spatřili, jak poslanec bezmocně rozhodil ruce, když ho nikdo nepustil ke slovu, jak jimi mávl a pustil se se svými společníky v patách ke kočáru, který na ně čekal v aleji. Nasedli a za chvíli zmizeli v oblacích prachu. O stávkující se víc nestarali.

Kluci už chtěli seskákat ze stromu, když Bertík, který od rána nepromluvil slovo — vykřikl:

„Kluci, podívejte!“

Řekl to tak vyděšeným hlasem, že se naráz otočili ve směru, kam ukazoval.

Strnuli. Od Karlova postupovaly ke cvičišti dlouhé řady vojáků. Od skvrňanského hřbitova se blížil oddíl četníků. Ve slunci se blýskaly helmy a nasazené bajonety. Dělníci dole dosud nic nezpozorovali.

Pepík sjel ze stromu jako veverka.

„Tati!“ volal ze všech sil. „Tati!“ Utíkal směrem, kde před chvílí spatřil otce. Konečně byl u něho.

„Tati,“ vysypal ze sebe jedním dechem, „táhnou sem vojáci a četníci! Jdou na vás!“

Nastal nepopsatelný zmatek. „Kluci, koukejte co nejrychleji zmizet. Tady půjde do tuhého!“

Pepík poslechl na slovo. Rozběhl se zpět ke klukům. Popadli beze slova vypůjčené nádoby a uháněli, co jim nohy stačily. Ne, nebylo to zrovna hrdinské, a asi by si raději počínali jinak, ale co mohli dělat s holýma dětskýma rukama proti bajonetům a ostře nabitým puškám?

Zatím Pepíkův táta volal do všeobecného zmatku:

„Kamarádi! Tady vidíte, jak vojenská správa a pan hejtman chápou naše požadavky!“

Tři setniny vojáků vstoupily na cvičiště do aleje. Rozvínovali se do dlouhých řad, které začaly postupovat proti dělníkům. V tu chvíli se na protější straně cvičiště objevili na koních dobřanští dragouni v červených kalhotách, mávajících nad hlavami dlouhými šavlemi. Z třetí strany postupovali četníci.

Dělníci poznali, že jsou obklíčeni. Kruh se pozvolna uzavíral. Ti, kteří

stačili utéci včas, dostali se ještě do volných polí a dolů k řece, kde se rozprehli na všechny strany. Dragouni uzavřeli kruh; nikdo už nemohl uniknout. Stávkující byli ze všech stran tlačeni směrem k městu, k borské trestnici, k bráně dělostřeleckých kasáren.

Z bezpečné vzdálenosti sledovali kluci vojenský zásah. Viděli, jak jsou dělníci hnáni k otevřené kasárenské bráně, a tolik už věděli, aby pochopili, co to znamená: rány, zavírání, tresty.

Pobledlý Pepík stál mlčky se sevřenými rty. Nevěděl, nemohl rozeznat na tu dálku, ale tušil, že mezi obklíčenými je jeho otec. A Pepík od něho ráno slyšel, že byl jako člen stávkujícího výboru označen za odpovědného za stávkou. . .

Bezmocně se dívali na záda vojáků i Rudla s Ládíkem. Jejich táta mohl být rovněž mezi obklíčenými. A maminka je v nemocnici a Karel je někde v neznámu. . . Bylo jim, jako by je všichni opustili a zanechali zlé době napospas.

Najednou si Fela vzpomněl na včerejší večer. Zaseptal Jardovi, aby to ostatní neslyšeli:

„Zajdeme se podívat, jak to dopadlo v Hofmanově ohradě.“

Jarda přikývl:

„A zítra to řekneme klukům. Třeba jim uděláme radost.“

Nikdo z družiny si nepovšiml, o čem se domlouvali: všichni stáli a napjatě poslouchali tóny staré dělnické písně, která se rozlétna přes hlavy vojáků:

*Pryč s tyrany a zrádci všemi,
ať zhyne starý podlý svět. . .*

Kasárenská brána se zavřela za posledním stávkujícím a kluci se mlčky vydali domů. Pepík tlačila v kapse opička-talisman. Tolik si přál, aby jim přinesla štěstí, aby udělala nějaký zázrak, jak se sluší na správný talisman.

Temná komora na Karlově

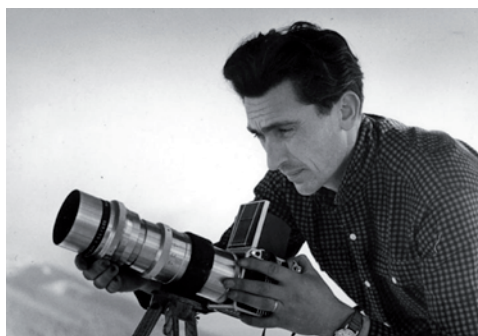
Vilém Heckel byl fotograf a horolezec specializující se na reklamní, portrétovou i krajinářskou fotografii, proslul zejména cestovatelskou a horolezeckou fotografií. Narodil se a vyrůstal v Plzni, kde jeho otec coby dělník ze Škodovky získal byt v dělnické kolonii Karlov. Hecklův otec měl zálibu ve fotografování, kterou předal i svému synovi. Na Karlově si také založili improvizovanou temnou komoru: „*Maminku jsme třeba poslali do biografu,*“ vyprávěl o tom v rozhlasové reportáži, „*večer jsme v kuchyni zatemnili, a to byly taky hezké chvíle, když jsme viděli, jak se nám objevuje obrázek, a krásu, kterou jsme s tátou prožili, jsme si mohli zaznamenat na ten citlivý fotografický materiál...*“. Vilém Heckel se rozhodl fotografii věnovat i profesionálně a vyučil se v plzeňském ateliéru Aloise Chmelíka. Následně Plzeň opustil, působil v Praze, Brně a od padesátých let cestoval po celém světě. Zemřel v roce 1970 při horolezecké výpravě pod horou Huascarán v Peru. Hecklův archiv, který obsahuje i řadu fotografií pořízených na Karlově, spravuje a postupně digitalizuje jeho dcera, Helena Heckelová, která také organizuje výstavy Heckelových fotografií.

Obr. 150: Fotografie Stanislava Picky pořízená mladým Vilémem Heckelem na Karlově. (Zdroj: osobní archiv Stanislava Picky)

Obr. 151–153: Fotograf Vilém Heckel na historických fotografiích. (Zdroj: www.vilemheckel.cz)

Mladí divadelníci se loučí s Karlovem

Zaniklá kolonie se stala předmětem umělecké reflexe naposledy dne 20. 6. 2013, kdy se Josef Pekárek v rámci svého bakalářského projektu rozhodl společně se skupinou studentů a divadelníků zorganizovat v bývalém Lidovém domě projekt Site specific. Akci pojmenovali také „Poslední rozloučení s bývalou čtvrtí Karlov před jejím definitivním uzavřením“. Necelé dvě desítky návštěvníků mohly nahlédnout do uzavřených prostor i do historie dělnické kolonie formou scénických vystoupení usilujících o oživení vzpomínek jeho někdejších obyvatel. Cílem projektu byla realizace výzkumu uměním (tzv. art-based research), pokus o oživení lokality na základě využití vzpomínek pamětníků a vyvolání diskuze o budoucím osudu karlovské paměti. Již předtím Pekárek v „Liďáku“ zorganizoval divadelní vystoupení Království U.B.U. divadelního spolku Dramatix pod vedením Romana Černíka, kterého se zúčastnilo více než padesát diváků. Výstupem projektu je mimo jiné Pekárkova bakalářská práce (Pekárek 2013).

Obr. 154–158: Fotografie z umělecko-pedagogického výzkumného projektu Site specific, který realizoval Josef Pekárek a divadelní spolek Dramatix. (Foto: Petra Burzová)

Obr. 159: Karlov v 80. letech. Foceno v rámci výzkumu dr. Ulčové. (Zdroj: NMP)

Zánik Karlova

„My si na Karlov vzpomeneme, akorát když jdeme okolo. To si tak říkáme: ‚Hele, tady byl Karlov.‘ Teď je tam jenom plac a všude auta. Není tam nic, co by nám Karlov připomínalo.“

Zatímco v myslích obyvatel Karlov – znalost jeho dispozice, vzpomínky na osoby a události, nostalgie po koloritu tamního života – přežívá, fyzicky čtvrť zanikla z rozhodnutí města Plzně a za převedení pozemků do správy podniku Škoda v 80. letech. Ze soudobého pohledu se nejednalo o nijak překvapivý krok, neboť válkou poškozená čtvrť, navíc odevzdaná novým politickým poměrům v zemi, dávno ztratila svůj dřívější lesk. Přesto byl Karlov likvidován coby kvalitní zástavba s jistým nevyužitým potenciálem, jehož význam byl doceněn až později.

Válka jako bod zlomu

Karlova, dostavěný roku 1914, zaznamenal největší stavební i společenský rozkvět v meziválečném období – ve 20. letech proběhla dostavba školní budovy, ve 30. letech byl postaven Lidový dům i sokolovna. „Škodovy domky“, jak již označení napovídá, spadaly pod podnikovou správu, která v návaznosti na úlevu od činžovní daně městu v místě dodržovala pravidelné opravy (archív OSS MMP). Z daného období pocházejí reference o Karlově coby vzorně upravené čtvrti (např. Hein, Nová doba 1938).

Avšak, jak jsme uvedli, během náletů spojeneckých vojsk v samém závěru války došlo

ke značnému poškození školní budovy a ta byla následně v roce 1949 zbourána. Obdobně zaniklo následkem válečných škod tři a půl bloku ulic na Karlově. Škodovka vyklizený prostor využila pro růst zázemí továrny, zatímco co do počtu oslabené obyvatelstvo se sestěhovalo do zbývajících bloků. V 50. letech byl v souvislosti s výstavbou haly uzavřen průchod z Karlova ve směru na Skvrňany.

Jak pamětníci rozumí poválečné éře existence čtvrti, lze vyvodit z následujících citací:

„Domažlická, Železná, Bronzová, Měděná, Cínová... tyhle ulice zařvaly a Karlov potom začínal až u Hutní. Škodovka tam udělala hradbu, která tam už zůstala.“

„Po válce se tak nějak s Karlovem přestalo počítat. Řeklo se, že už se to zbourá, že už je to prostě starý, to se zbourá. Už se tam nebude nic stavět, nic modernizovat, nic nebude opravovat. Jo takhle ho prostě chtěli nechat, chtěli to nechat dojít. Jenomže bytů bylo málo, tak Karlov byl pořád obsazený.“

Až na koupelnu ideální

Investice do rozvoje bytového fondu byly v poválečné Plzni a výrazněji od 60. let 20. stol. soustředěny na výstavbu nových sídlišť zapadajících do plánů na „socialistickou přeměnu města“ (Sýkora 1985: 2–3). Části některých z nich, např. sídliště ve Skvrňanech, byly přímo stavěny jako bydlení pro zaměstnance

Škodovky. Nově stavěné sídlištní byty lépe odrážely potřeby doby: umožňovaly více soukromí jak celé rodině, tak jejím jednotlivým členům (vznikají samostatné dětské pokoje), poskytovaly kvalitnější hygienické zázemí, byly snadno dostupné hromadnou dopravou a doplněné občanskou vybaveností. Karlov se vedle toho ocitl mimo oblast urbanistického rozvoje, o čemž vypovídá i jeho dobová charakteristika coby urbanistického obvodu:

Plošně nejmenší urbanistický obvod v Plzni (...) [j]e torzem bývalé dělnické kolonie (...). Obvod je dopravně bezvýznamný. (...) Věková skladba obyvatel – nevyhovující. (...) Vybavenost bytů koupelnou – nevyhovující. (Gloser a kol. 1972)

Asanace čtvrti a vnímání obyvateli

Ačkoli s postupnou likvidací Karlova se podle různých indicií (svědectví pamětníků, srov. též Gloser a kol. 1972) počítalo již dříve, faktické zbourání ztvrdil volební program města na období let 1976 až 1980 s plánem na zahájení asanace, která se opírala o územní rozhodnutí z roku 1973. Dobové dokumenty poukazují na organizaci likvidační fáze čtvrti, která pomýšlela na zachování dopravního spojení či prodeje základních potravin (archiv. OSS MMP).

Asanace proběhla na žádost podniku Škoda, a to v několika etapách: V roce 1980 byly zbourány dva bloky domů ohraničené ulicemi Měděná, Cínová a Mosazná. O dva roky později byly zbourány opět dva bloky mezi ulicemi Mosazná, Hutní a Strojní. Do roku 1987 pak došlo k zániku zbytku čtvrti. Počátkem 80. let byl vyklizený prostor využíván Škodovkou jako volná skladovací plocha a dále se počítalo s investiční výstavbou na daném území (archiv. OSS MMP).

Pamětníci popisují, že zhruba od konce 60. let již nebylo možné na Karlově získat tzv. dekret na byt. Péče o domy spravované po válce Bytovým podnikem města Plzně ponechávala čtvrt' v režimu pozvolného úpadku. Spolu s proměnou demografické struktury obyvatel, fyzickým rozkladem čtvrti v důsledku zanedbávání ze strany městské správy, nakonec i spolu s opuštěností budov určených k demolici se v místě objevovala vyšší kriminalita. Ve zcela závěrečné fázi si lidé z Karlova odnášeli části vybavení a chodili do domů tzv. „šumovat“.

„Když někdo si tam něco vylepšoval, tak si to vylepšoval na vlastní náklady, protože ten bytář nebyl absolutně ochotný cokoliv dát.“

„Pak došlo na to, že už se bouraly baráky. Začalo se svépomocným způsobem, ale potom se začali bát, že si tam někdo něco udělá, tak to bourala firma. A ty lidi si tam třeba brali tu suť, cihly apod.“

„Na chalupě máme v místnosti podlahu z karlovských prken a kachlový kama z Karlova (...).“

Obr. 160–161 (na straně 115–116): **Schválení demolice Odborem výstavby Obvodního národního výboru Plzeň 3, 1982.** (Zdroj: OSS MMP)

NÁRODNÍ VÝBOR MĚSTA PLZNĚ

odbor územního plánování a architektury • poštovní směrovací číslo 306 32

SKROUPOVA ULICE č. 5 • TELEFON č. 32025, 36551, 37351

C.ř. CÚPA/417/73
Vyřizuje: Trochová

V Plzni dne 24.10.1973.
Do vlastních rukou!

Š k o d a n.p.
odbor rozvoje a výr. základny
podnikový investor

P l z e ň

Věc: Územní rozhodnutí č. 1350
Příl. v 2 sít. plánek v měř. 1:1000

Ú z e m n í r o z h o d n u t í

Odbor územního plánování a architektury Národního výboru města Plzně vyslovuje podle § 11 zák.č. 84 ze dne 12.12.1972 Sp. o územním plánování a podle § 15 vyhl.č. 153/59 Ú.l. souhlas s vybudováním skladovacího areálu v ploše dosavadní městské čtvrti Karlov, omezené na severu ul. Měděnou, na jihu ul. Loční, západně ul. Na pomezí a k východu ul. Emilovou. Do plochy je zahrnut i rozsah dosavadního Lidového domu na Karlově.

Rozsah staveniště je ohraničen červeně v připojeném situačním plánu v měř. 1:1000, který je nedílnou součástí tohoto rozhodnutí a následným plánkem 1:1000 s předpokládaným uspořádáním skladového hospodářství.

Územní rozhodnutí je vázáno těmito podmínkami:

- 1/ Druh a účel zastavění : skladové hospodářství n.p. Škoda z volných skladovacích ploch i objektů krytých sklady, s prodloužením kolejí č. 664 a č. 504 a příslušnými jeřábovými drahami.
- 2/ Uskutečnění záměru zřízení skladového hospodářství vyžaduje celkovou asanaci obyč.území Karlov spolu s Lidovým domem na Karlově. Asanace bude prováděna v etapách. Bourací práce musí být prováděny za odborného dozoru s dodržением předpisů a za opatření proti nadměrné prašnosti.
- 3/ Při postupné asanaci Karlova musí být splněn požadavek odboru obchodu a CR NV m.Plzně o zachování minimálního zajištění obchodní sítě až do likvidace obyč. objektů. Zachována musí být minimálně 1 samoobsluha potravin s dodatečným zabeležením prodeje masa a masných výrobků v případě, že nebude možno zachovat speciální prodejnu masa. Dále musí být ponechána restaurace "Lidový dům."

Pokud nebude možno ponechat zařízení v dosavadních objektech, musí být včas projednána a zajištěna vhodná náhrada /event. kiosky/.

- 4/ V plánech demolice musí být zajištěno včasné odpojení domovních přípojek pro snášené objekty za opatření nepřerušené dodávky energií ostatním ještě ponechaným domům.
- 5/ Po dobu existence bydlení na Karlově musí být ponechána městská hromadná doprava na Karlov.
- 6/ Skladové hospodářství musí být uskutečňováno v souladu s generelem rozvoje n.p. Škoda a s řešením tzv. Zeleného trojúhelníka.
- 7/ I návrh na průmyslovou plochu musí obsahovat zelené pasáže k zajištění životního prostředí pracoviště.
- 8/ Odbor územního plánování a architektury si vyhrazuje předložení návrhu na uspořádání sklad. hospodářství. Návrh musí být rovněž projednán s hygienickou službou.
- 9/ Návrh jeřábových drah musí být předem projednán, /výška portálů/ pokud přesáhne niveletu okolní zástavby.

Z tohoto rozhodnutí se mohou odvolat podle § 19 vyhl.č. 153/59 Ú.l. účastníci řízení do 15 dnů ode dne doručení tohoto rozhodnutí k ZKNV - odboru výstavby a územního plánování, podáním u odboru územního plánování a architektury Národního výboru m.Plzně.

Výslovně se podotýká, že územní rozhodnutí nenahrazuje ostatní řízení a povolení jiných úřadů, jež jsou pro provedení stavby předepsána správními předpisy.

Obdrží:

ObvNV Plzeň 3 - odb.výst.
Odbor byt. hospodářství NVmP
Odbor obchodu a GR NVmP
ZČE Plzeň
Zpč. plynárny Plzeň
Léšt VHS Plzeň
Dopravní podniky m.Plzně
KVUSS Plzeň, Radobyčická ul.

Vedoucí odboru :

Ing.arch. Josef Lang

Obr. 162:

Fáze ubývání Karlova:

1938 – kompletní čtvrť (do roku 1945);

**1967 – v důsledku války zbourány ulice
Železná, Bronzová a Měděná;**

**1982 – počátek 80. let odstraněny ulice
Cínová a Mosazná;**

1988 – do roku 1987 demolice zbytku čtvrti;

**2009 – topografií čtvrti připomínají řady
kaštanů.**

(Zdroj: <http://mapy.plzen.eu/>)

Obr. 163: **Kachle z Karlova.**

(Zdroj: osobní archiv Jana Mergla)

Obr. 164: **Karlovská cihla.**

(Zdroj: osobní archiv Petry Burzové)

Obr. 165: **Současná podoba prostoru bývalé
čtvrti Karlov, 2013. (Foto: Petra Burzová)**

Obr. 166: Jeden z prvních organizátorů srazů Ladislav Cígler. (Zdroj: osobní archiv Hany Páníkové)

Epilog

Dělnická kolonie Karlov byla po druhé světové válce odsouzena k zániku. Nakonec se ale dožila téměř 80 let a díky péči svých obyvatel poskytovala jedinečný prostor pro komunitní život a volnočasové aktivity. Specifické rysy čtvrti, její relativní prostorová uzavřenost, blízkost přírody i udržované předzahrádky, společná místa setkávání, jako byla sokolovna a Lidový dům, to vše umožnilo vytvoření silné kolektivní identity „Karlováků“, která nezaklikla ani po demolici posledních bloků domů.

Na místě Karlova může návštěvník dodnes shlédnout několik stop po někdejší kolonii, Lidový dům nebo sokolovnu, poslední stromy. Karlov nezmišel ani z místních map, lokalita si své jméno udržela, zachovaly se také názvy ulic Na Pomezí a Ke Karlovu, odkaz na ulici Lodní je zachycen v názvu zastávky MHD. Některá pojmenování se dokonce obnovují nově. Zastupitelstvo městského obvodu Plzeň 3 schválilo v listopadu 2012 pojmenování ulice Emilova na místě bývalé „Emilovky“, která bude využívána plánovaným novým depem Plzeňských městských dopravních podniků. Úpravy terénu pro výstavbu depa, které Karlov definitivně překryje, začaly v roce 2013.

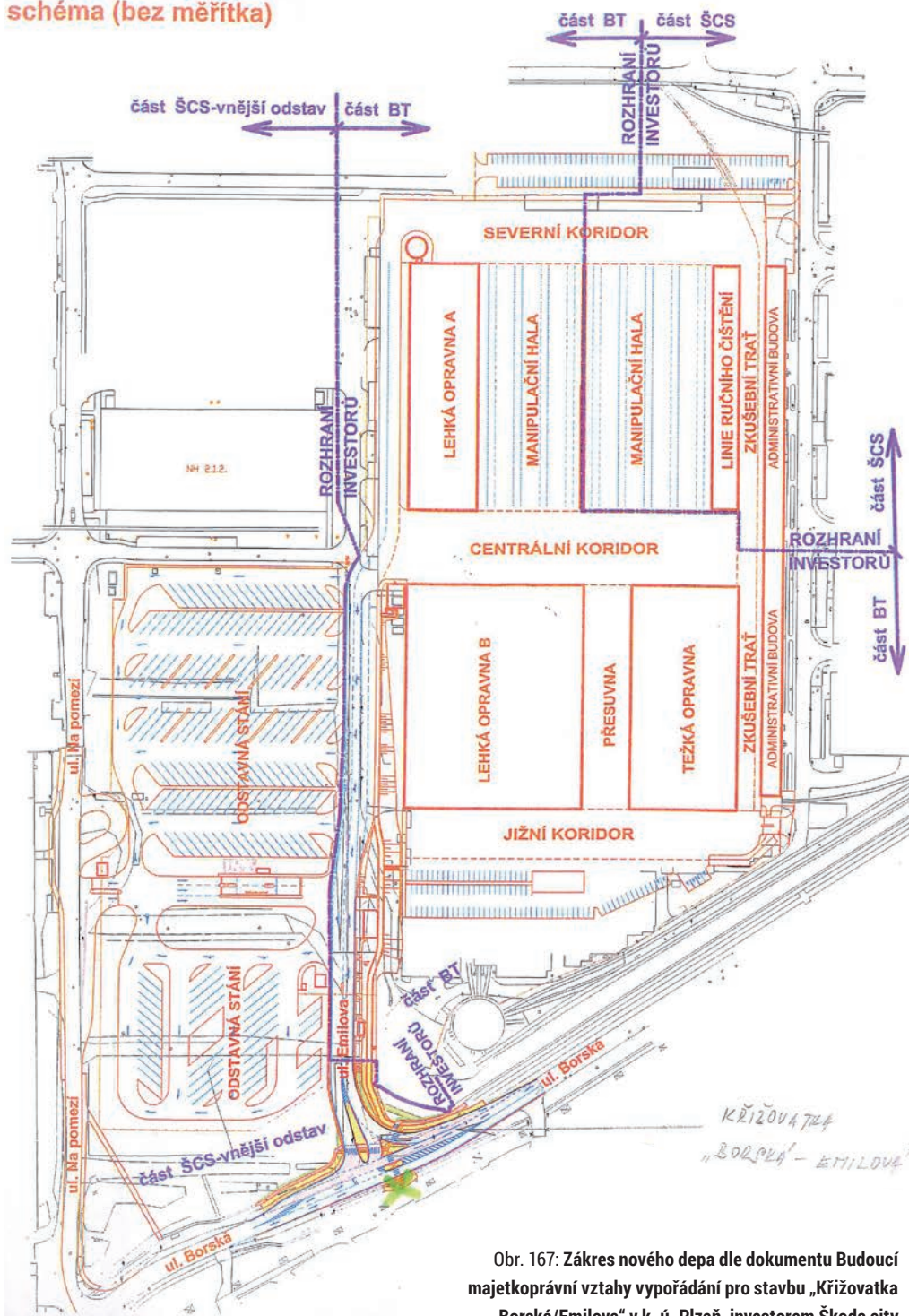
Prostorová degradace, demolice ani výstavba nového depa ovšem neznamenají, že Karlov zanikl. Z hlediska sociálních věd lze konstatovat, že díky vitálnímu společenství paměti a silnému pamětnickému

narativu se Karlov neustále reprodukuje a bude žít dál. Sousedské společenství Karlovačků se začalo scházet, když ještě stály poslední karlovské domy, dlouho před tím, než se podobné místně zakotvené kolektivní vzpomínání dostalo v České republice do módy. Mezi první organizátory srazů patřil Ladislav Cíglar a v dnešní době setkání Karlovačků dvakrát ročně organizují Bohuslav Kural, Jiří Zýka a Ladislav Fiala spolu s dalšími bývalými obyvateli čtvrti. V březnu 2011 pamětníci společně oslavili 100 let od výstavby Karlova.

Srazů se účastní až na sto pamětníků, rodilých Karlovačků, někdejších obyvatel, žáků karlovské školy nebo pamětníků ze sousedních lokalit. Téměř vždy se na srazu objeví noví návštěvníci, ať už mladší Karlovači, nebo potomci, kteří se o srazech dočtou v regionálním tisku. Výstavu „V Plzni na Karlově“, která proběhla v říjnu až listopadu roku 2013 v Národopisném muzeu Plzeňska, lze chápat jako další snahu o rekonstrukci pamětnického vyprávění. Příběh Karlova není zdaleka ukončený, jakkoli nenávratně zmizel ve své materiální podobě, ale žije dál v místním vzpomínání pamětníků, v produkci historiků, architektů, umělců či etnografů.

PŘEHLEDNÁ SITUACE schéma (bez měřítka)

Příloha č. 1 str. 3

Obr. 167: Zákes nového depa dle dokumentu Budoucí majetkoprávní vztahy vypořádání pro stavbu „Křižovatka Borská/Emilova“ v k. ú. Plzeň, investorem Škoda city service. (Zdroj: Zastupitelstvo města Plzně, 2013)

Obr. 168–171: Stopy Karlova. (Foto: Jan Jáchim)

Literatura

- AKCIOVÁ SPOLEČNOST, 1925. *Pětadvacet let Akciové společnosti dříve Škodovy závody v Plzni*. Praha: Nákladem Akciové společnosti dříve Škodovy závody v Plzni.
- ANON., 1930. Naše činnost – Plzeň-Karlov. *Divadelní ochotník*, roč. 7, č. 7–8, s. 92.
- ANON., 1932a. Dělnická akademie v Plzni památce s. G. Habrmana. *Nová doba*, roč. 38, ze dne 28. 3. 1932, s. 3.
- ANON., 1932b. Karlovská slavnost. *Nová doba*. Roč. 39, č. 11. 6. 1933, s. 4.
- ANON., 1933. Slavnostní otevření Lidového domu na Karlově v Plzni. *Nová doba*, roč. 39, ze dne 12. 6. 1933, s. 2.
- ANON., 1953. Naše závody skončují s narušovatelí pracovní kázně. *Pravda*, roč. 28, ze dne 3. 7. 1953, s. 1.
- ANON., 1978. *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1950–1970*. Praha: Federální statistický úřad.
- ANON., 1984. *Statistický lexikon obcí ČSSR 1982*. Praha: SEVT.
- BEINHAUEROVÁ-VÁCLAVÍKOVÁ, Anna, 1995. Formování plzeňské průmyslové oblasti. *Západočeský historický sborník*. Plzeň – 700 let krajské metropole. sv. 1. Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni, s. 77–102.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, 1954. *Městský archiv v Plzni. Průvodce po archivu*. Plzeň: Městský národní výbor v Plzni.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, 1985. Dělnické bydlení v Plzni. Nástin demografického, sociálního a stavebního vývoje. Ivan MARTINOVSKÝ, ed. *Minulostí západočeského kraje XXI*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, s. 55–95.
- BOŘÍK, Stanislav, 1992. Z historie skautingu v Plzni. *List pro vlastivědu západních Čech 4–5*, s. 84.
- BROŽ, František, 1982. Historie vzniku dělnické tělovýchovy. Roman LANG a Karel VENDLER, ed. *Plzeň a tělovýchova 1862–1982*. Plzeň: Městský výbor ČSTV, s. 27–29.
- BŘEZINA, Rudolf a Jaroslav SCHIEBEL, 1911. *Bytová otázka a král. město Plzeň: Z rozkazu rady královského města Plzně vypracovali Rudolf Březina a Jaroslav Schiebl*. Plzeň: J. Císař.
- BURZOVÁ L., Petra, Ilona DVOŘÁKOVÁ, Ondřej HEJNAL, Michal RŮŽIČKA a Laco TOUŠEK, 2013. Dělnická kolonie Karlov: Místo, paměť a identita. *Český lid*, roč. 100, č. 3, s. 259–279.
- BURZOVÁ L., Petra a kol., 2014. Prostor paměti a prostor míst: reprezentační strategie společenstva vzpomínání v postindustriálním městě. Zvláštní číslo Paměť měst, *Sociální studia* [v tisku].
- ČEPELÁK, Václav, ed., 1967. *Dějiny Plzně, sv. 2. Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství.
- FIALOVÁ, Ludmila a kol., 1998. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá Fronta.
- FOJTÍK, Karel, 1959. Tři typy dělnických obydlí v Brně. *Brno v minulosti a dnes* 1, s. 23–40.
- FOJTÍK, Karel a Oldřich SIROVÁTKA, 1961. *Rosicko-Oslavansko. Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. Praha: Československá akademie věd.
- FOJTÍK, Karel a Olga SKALNÍKOVÁ, 1965. Výzkum průmyslových oblastí v československé etnografii. *Český lid* 52, s. 131–143.
- GLOSER, Hynek a kol., 1973. *Plzeň: Charakteristiky urbanistických obvodů*. Plzeň: Urbanistické středisko města Plzně.
- HEIN, Franta, 1938. Čtvrtstoletí máme v Plzni Karlov: Děti vedoucím živlem tovární kolonie. *Nová doba*, roč. 44, ze dne 16. 2. 1938, s. 3.
- HOCHMAN, Pavel, 2011. *Stoletá cesta k titulu: FC Viktoria Plzeň*. Plzeň: Starý most.
- HOLUBEC, Stanislav, 2008. *Dělnická rodina v Praze 1818–1938. Struktura, fungování, vztahy* [online]. Roč. 5, č. 3–4 [vyd. 30. září 2013]. Dostupné z: <http://www.pdf.cuni.cz/paideia/download/holubecrodina.pdf>
- HRBEK, Rudolf, 1962. *Družina černého pera*. Plzeň: Krajské nakladatelství Plzeň.
- HRBEK, Rudolf, 1969. *Dobrodružství na Černé řece*. Plzeň: Západočeské nakladatelství.
- JANÁČEK, František, 1978. *Čtení o škodovce. Lidé, čas, události*. Plzeň: Muzeum Škoda.
- JANÁČEK, František, 1990. *Největší zbrojovka monarchie. Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859–1918*. Praha: Polygrafia.
- JANUSOVÁ, Jana, 1975. První dělnické spolky v Plzni. Miloslav BĚLOHLÁVEK, ed. *Minulostí Západočeského kraje XII*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, s. 111–125.
- JEMELKA, Martin, 2007. *Na kolonii: život v hornické kolonii dolu Šalomoun v Moravské Ostravě do začátku socialistické*

- urbanizace. Ostrava: VŠB život v hornické kolonii dolu Šalomoun Technická univerzita Ostrava.
- JEMELKA, Martin, 2008. *Na Šalomouně: společnost a každodenní život v největší moravskoostravské hornické kolonii (1870–1950)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Centrum pro hospodářské a sociální dějiny.
- JEMELKA, Martin, 2009. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis.
- JEMELKA, Martin, 2011a. Závodní kolonie jámy Jiří v Moravské Ostravě. *Český lid*, roč. 98, č. 1, s. 1–20.
- JEMELKA, Martin, ed., 2011b. *Ostravské dělnické kolonie I*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- JEMELKA, Martin, ed., 2012. *Ostravské dělnické kolonie II*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- JIRÁNEK, Tomáš, Milena LENDEROVÁ a Marie MACKOVÁ, 2009. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum.
- JÍŠA, Václav, 1965. *Škodovy závody, 1859–1919*. Praha: Práce.
- JÍŠA, Václav a Miloslav NOHEJL, 1959. *Stoletá cesta: Škoda 1859–1959*. Plzeň: Krajské nakladatelství.
- KARLICKÝ, Vladimír, 1999. Sociální záležitosti. Vladimír KARLICKÝ a kol., ed. *Svět okřídleného šípu – koncern Škoda Plzeň 1918–1945*. Praha: Paseka, s. 563–581.
- KOKOŠKA, Jiří, 2005. Karlovu se má zastavit i srdce. *Plzeňský deník*, roč. 14, ze dne 3. 5. 2005, s. 1.
- KOLEKTIV AUTORŮ, 2003. *Nepřichází-li práce k Tobě : různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech = Kommt die Arbeit nicht zu Dir: verschiedene Formen der Zwangsarbeit in Studien und Dokumenten*. Praha: Česko-německý fond budoucnosti – Kancelář pro oběti nacismu.
- KRÁTKÝ, Vladislav, Petr MAZNÝ a Ladislava NOHOVCOVÁ, 2004. *Škodovka v historických fotografiích*. Plzeň: Starý most.
- KŘÍŽ, František, 1925. *Město Plzeň. Přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1919–1924*. Plzeň: Nákladem města.
- KŘÍŽ, František, 1929. *Město Plzeň. Přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925–1928*. Plzeň: Nákladem města.
- KŘÍŽOVÁ, Jitka, 1983. *Bytová otázka a sociální aspekty bydlení v dělnické kolonii Plzeň-Karlov*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze.
- KUBÍN, Josef, 1971. *Lidé okřídleného šípu*. Plzeň: Národní podnik Škoda.
- LANG, Roman, 1982. Z nejstarší historie vzniku tělovýchovy v Plzni. Roman LANG a Karel VENDLER, ed. *Plzeň a tělovýchova 1862–1982*. Plzeň: Městský výbor ČSTV, s. 20–27.
- MAZNÝ, Petr a Milan ŠRÁMEK, 2009. *150 let společnosti Škoda*. Plzeň: Starý most.
- MOTEJZLÍK, Pavel a Lukáš MÁCHA, 2013. *Sokolovna ve Štruncových sadech*. Vítaný host.
- NEČAS, Ctibor, 1961. K bytovým poměrům dělnické třídy na Ostravsku v období buržoasní republiky. *Radostná země* 4, s. 120–122.
- NEDVĚD, Jaroslav, 2013. Podívejte se na zaniklou plzeňskou čtvrť Karlov. Vznikla před 100 lety. *Idnes.cz* [online]. [vyd. 1. říjen 2013]. Dostupné z: <http://plzen.idnes.cz>
- NOHOVCOVÁ, Ladislava, 1995. Spolek dělníků ve Škodových závodech v Plzni. Ivan MARTINOVSKÝ, ed. *Minulostí západočeského kraje XXX*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, s. 127–174.
- NORA, Pierre, 1989. Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations* 26, s. 7–24.
- PEKÁREK, Josef, 2013. *Návrat ztracené/nechtěné tváře čtvrti Karlov*. Bakalářská práce. Plzeň, ZČU.
- PROKOP, Ladislav, Josef PETLAN a Josef ŠLEIS, 1990. *1990 – 80. let SK Slovan Skvrňany – Slovan Spoje Plzeň*. Plzeň: Výbor vzorného oddílu kopané TJ Slovan Spoje Plzeň.
- ROBEK, Antonín, 1955. Způsob života horníků v koloniích v Doubravě v 90. letech minulého století. *Radostná země* 4, s. 104–115.
- ROUČKA, Zdeněk, 2001. *Plzeň pod hákovým křížem = Pilsen under the swastika*. Plzeň: ZR&T.
- ROUS, Josef, 1928. *Paprsky jitřního slunce (První kniha veršů)*. Plzeň: Fr. Závorka.
- RŮŽKOVÁ, Jiřina a kol., 2006. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. Praha: Český statistický úřad.
- ŘEHÁČEK, Karel, 2012. Konfiskace majetku Emila Škody po roce 1945. *Západočeské archivy* 2012. Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni.
- STRAKA, Jaroslav a kol., 1999. *Byty a bydlení v Plzni*. Plzeň: Útvar koncepce a rozvoje města Plzně.
- SÝKORA, Jan, 1982. Federace proletářské tělovýchovy. Roman LANG a Karel VENDLER, ed. *Plzeň a tělovýchova 1862–1982*. Plzeň: Městský výbor ČSTV, s. 29–31.

- SÝKORA, Miloslav, 1985. *Plzeň 1945–1985. 40 let socialistické výstavby města Plzně*. Plzeň: Útvar hlavního architekta města Plzně.
- SKALNÍKOVÁ, Olga, 1959. *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. Praha: Československá akademie věd.
- SKALNÍKOVÁ, Olga, 1968. Ostravsko – monografie průmyslové oblasti. *Slovenský národopis* 16, s. 613–617.
- ŠKODOVÝ ZÁVODY, 1909. *Pracovní řád Škodových závodů, akciové společnosti v Plzni*. Plzeň: vlastním nákladem.
- ŠŤASTNÁ, Jarmila, 1969. Příspěvek k rodinnému životu tkalců a továrních dělníků na Náchodsku. *Český lid* 56, s. 216–224.
- TEIGE, Karel, 1930. Minimální byt a kolektivní dům. *Stavba IX*, s. 28–29.
- TODOROVÁ, Jiřina, 1981. Zpráva o výzkumu nouzové dělnické kolonie Orlík v Plzni. *Český lid*, roč. 68, č. 1, s. 103–105.
- TODOROVÁ, Jiřina, 1982. Vytváření stabilizované dělnické společnosti (Plzeň – kolonie Na Jánské). *Český lid*, roč. 69, č. 1, s. 80–86.
- TODOROVÁ, Jiřina, 1983. Pracovní režim dělnické ženy ve 20. letech. *Český lid*, roč. 70, č. 3, s. 228–232.
- TODOROVÁ, Jiřina, 1988. Strava všedního dne tří socioprofesionálních skupin plzeňských dělníků. *Český lid*, roč. 75, č. 3, s. 151–156.
- TŘÍSKA, Petr, 1979. Dělnické kolonie v Orlové. *Těšínsko* 3, s. 5–9.
- ULČOVÁ, Marie, 1983. Karlov. Historie vzniku dělnické kolonie v Plzni. Antonín ROBEK, ed. *Etnografie dělnictva* 10. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku, s. 79–118.
- VACKOVÁ, Barbora a Lucie GALČANOVÁ, 2010. Inovace, rutiny a cihly: Současnost zlínského baťovského bydlení. Vacková Barbora a Lucie GALČANOVÁ, ed. *Československé město včera a dnes: Každodennost – reprezentace – výzkum*. Brno: Nakladatelství Pavel Mervart, s. 77–112.
- VAŘEKA, Josef, 1971. Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova (Třetí etnografická studie ze Severočeského hnědouhelného revíru se zvláštním zřetelem k dnes už zaniklé obci Souš a Ledvice). *Český lid* 58, s. 1–15.
- VAŘEKA, Josef, 1983. Specifické rysy způsobu bydlení pražského dělnictva od konce 19. století do třicátých let 20. století. Antonín ROBEK, ed. *Etnografie dělnictva* 8. 1977: Ústav pro Etnografii a Folkloristiku, s. 125–141.
- VENDLER, Karel, 1982. Významná úloha základní tělovýchovy. Roman LANG a Karel VENDLER, ed. *Plzeň a tělovýchova 1862–1982*. Plzeň: Městský výbor ČSTV, s. 80–81.
- VITÍK, Ladislav, 2002. *Letectví a město Plzeň*. Plzeň: Aeroklub.
- WALDAUF, Jan, 2007. *Sokol. Díl 1: malé dějiny velké myšlenky*. Luhačovice: Atelier IM.
- WOITSCH, Jiří, 2011. *Kam zmizela etnografie dělnictva?* Příspěvek přednesený na X. sjezdu českých historiků, Ostrava 14. – 16. září 2011. Dostupné na http://konference.osu.cz/sjezd2011ostrava/dok/sekce_c/woitsch_jiri.pdf (15. 10. 2012).
- ZASTUPITELSTVO MĚSTA PLZNĚ, 2013. Příloha 1 ke 34. zasedání dne 20. 6. 2013, MAJ/7, předkladatel radní Matoušková, s. 3.
- ZÍKOVÁ, Tereza, 2008. *Tělovýchova a sport ve věku nacionalismu*. Dizertační práce. Plzeň, FF ZČU.

Archivní fondy a sbírky

Archiv města Plzně (AMP)

- Spolkové oddělení 1864–1956(1974), i. č. 218, Dělnický ochotnický spolek Plzeň-Karlov.
- Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 78, i. č. 618, Dobročinný spolek Lidumil Plzeň-Karlov.
- Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 52, i. č. 328, Dramatické sdružení Vrchlický v Plzni-Karlov.
- Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 101, i. č. 1366, Jednota kovoprůmyslového dělnictva Plzeň-Karlov.
- Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 80, i. č. 676, Klub župy západočeských dělnických cyklistických klubů pro Plzeň-Karlov a okolí.
- Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 26, i. č. 148, Kroužek kuželkářů (Lidový dům) Plzeň-Karlov.
- Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 22, i. č. 118, Pěvecký spolek „Foerster“ Plzeň-Karlov.
- Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 10, i. č. 51, Sportovní klub „Karlov“ v Plzni, Zpráva o slavnosti Sokola z roku 1933.
- Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 102, i. č. 1389, Svaz české mládeže v Plzni-Karlově.

Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 96, i. č. 1282, Svaz

Československo-Sovětského přátelství v Plzni-Karlově.

Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 108, i. č. 1540, Svaz dělnických esperantistů Plzeň-Karlov.

Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 60, i. č. 398, Šachový klub Plzeň-Karlov.

Spolkové oddělení 1864–1956(1974), kart. 41, i. č. 254, Tělocvičná jednota Sokol Plzeň-Karlov.

Školy v Plzni, i. č. 219/2281, Měšťanská škola chlapecká a dívčí na Karlově,

Školní kronika hlavní školy na Karlově v Plzni, 1947–1949.

Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích (MJPB)

Předměty: Školní globus, v měřítku 1:38 500 000, 1. polovina 20. století (11731). Nástěnný obrázek, barevná reprodukce „Ve škole XVIII.století“, maloval Viktor Polášek, vydalo Státní nakladatelství učebnic Praha 1951; Nástěnný obrázek s vyobrazením písmen, asi 1940 (10750); Lavice školní, dřevěná s otvory na kalamáře, pochází ze zrušené školy ve Žďáře, asi počátek 20. století (9361). Počítadlo dřevěné školní, pocházející ze zrušené školy v Čížkově, 1. třetina 20. století (9659). Stojan na umyvadlo kovový se smaltovaným umyvadlem, pocházející ze školy ve Štáhlavech, 1. třetina 20. století (9616). Láhev s červeným inkoustem „Červený kovový inkoust Ang. Leonardí Podmokly n. L.“, pocházející ze ZŠ Mileč, 1. třetina 20. století (9665). Aktovka školní z hnědé kůže, 1940–1945 (12787).

Národní archiv (NA)

Oddělení státní správy z let 1918–1945 (3. oddělení), Československé sčítání lidu (1930), Plzeň-Karlov.

Oddělení fondů státní správy z let 1945–1992 (4. oddělení), Československé sčítání lidu (1950), Plzeň-Karlov.

Národopisné muzeum Plzeňska, Západočeské muzeum v Plzni (NMP)

Předměty: Umyvadlo bílé smaltované, domácnost dělníka Škodových závodů bydličiho v Plzni na Karlově, 1920 (70706/a, b). Ruční pračka (76342).

Fotografie: Pohled na bloky domů krátce po výstavbě Karlova (97). Posezení při nedělní vycházce na Goldscheidrovku; Předzahradka v předválečném období, fotografie získané během výzkumu dr. Křížové (SINE). Karlov v 80. letech, foceno v rámci výzkumu dr. Ulčové (71099/23). Kleisslova dělnická čtvrť na konci 19. století (19677). Kropení prádla, meziválečné období (SINE). Nouzové baráky v Plzni na Borech (5332).

Odbor stavebně-správní Magistrátu města Plzně (OSS MMP)

Jih 1379–1382, Škodovo domky Karlov.

Oddělení novějších dějin Západočeského muzea v Plzni (NOV-ZČM)

Fotografie: Celkový pohled na Karlov krátce po jeho dokončení (3710). Karlov po náletu z 25. 4. 1945 (20338).

Pohled na bloky domů krátce po výstavbě Karlova (23802/2; 23803/2). Válcování silnice na Karlově (3712).

Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka (SOA Plzeň-Nepomuk)

Paseka, kart. 1, i. č. 4, Kniha zápisů výborových schůzí spolku Paseka, 1930–1933.

Podnikový archiv Plzeň, i. č. 219/2281, Půdorys školy na Karlově.

Podnikový archiv Plzeň, i. č. 219/2281, Koupě školní budovy čp. 1550 v Plzni 3-Karlov.

Podnikový archiv Plzeň, i. č. 219/2275, Lidový dům, Karlov, 1939–1946.

Podnikový archiv Plzeň, i. č. 406/K218, Domácí řád pro domky dělníků Škodových závodů, 1913.

Fotografie: Demonstrace proti drahotě roku 1936 (16/17). Humanitní spolek Paseka

(Paseka 1/4). První brána Škodových závodů (2/99). Spolkový dům Nebe, v provozu od roku 1910 (1/9082). Staročeský máj 25. 5. 1928 (Paseka 1/4).

Soukromé archivy a sbírky

Petra Burzová; Petr Domanický; Ladislav Fiala; FolklorWeb.cz; Karel Foud; Karel Herejk; Katedra antropologie FF ZČU; Jarka Kripnerová; Karel Kožíšek; Manželé Kučerovi; Bohuslav Kural; Jitka Křížová; rodina Malinových; Jan Mergl; Alois Němec; Hana Pániková; Stanislav Picka; Jaroslava Rosolová; Václav Růžek; TJ Slovan Spoje Plzeň; Věra Folprechtová; Marcel Votlučka; Jiří Zýka; Pavel Žorna.

Resumé

„In Pilsen's Karlov“ is an exhibition presenting a 70-year history of the now defunct neighbourhood Karlov in Pilsen, Czech Republic. Karlov was built by Škoda Works in 1910 – 1913 to accommodate more than 3.000 of its workers. Placed between „Říšské [Jižní] předměstí“ and the Bory airport, Karlov consisted of 10 streets spatially separated from the rest of the city's build-up area. Being subordinated to the rhythm of the neighbouring Škoda Works, the inhabitants of Karlov witnessed all important milestones of the 20th century: formation of the Czechoslovak Republic in 1918, both world wars, as well as the firm establishment of the Communist regime afterwards. The final abolishment of Karlov, marked by the demolition of the last houses standing, merely illustrates Pilsen's post-war urban development.

The exhibition introduces Karlov from a historical-ethnographic perspective, enabling its visitors to get a complex view of a place that does not exist anymore, yet has once been an important place on the social and historical map of Pilsen. The exhibition was conceived as two-dimensional. The first dimension represented the historiography of Karlov within the larger historical framework of the urban and industrial development of Pilsen. The second dimension followed particular topics at the level of everyday life and lived experience of Karlov's inhabitants, especially their work and leisure time, social relations and community

formation. The data are presented by means of historical documents, plans, maps and photographs, and by materials documenting the memories of witnesses and contemporary observers. The intention was to connect the level of Karlov's material history with the more subjective experience of those for whom Karlov represented a very special place in their biographies.

Entitled „Škoda Works: a city within the city“, the first section of the exhibition introduces the visitor to the historical and industrial development of Pilsen, with Škoda Works playing a very central role in these processes. City's industrial growth motivated the inflow of people from the whole region in their search for labour. Failing to offer adequate housing for its growing working-class population, Pilsen long belonged to regions with the worst housing situation in the Czech lands. Housing shortage along with the dissatisfactions with relatively low wages in Škoda Works, led the company's workers to go on a month long strike in 1909, having the potentiality to threaten the economic well-being of the whole company. The crisis accelerated the company's leadership decision to build a wholly new neighbourhood which would defuse the revolutionary potential of its workers by offering them affordable and relatively high quality housing.

After Karlov was built by Müller & Kapsa company just before the World War II, the total of 217 houses with 599 flats could accommodate up to

3.600 people. Albeit spatially relatively separated from the rest of the city at that time, Karlov offered the comfort of having most of the necessary institutions at hand: its own grocery store and elementary school, shower spa, doctor's office and a detached police station. Later, „Lidový dům“ (People's House) frequently used as a cultural venue with its own restaurant, hair-dresser, and a cinema was built and marked Karlov's cultural independence. Apart from other smaller stores, a sports ground for local „Workers' sports union“, its own Soccer team, and a Sokol house with a restaurant and a skittle alley all contributed to Karlov's inhabitants ability to maintain a distinct collective, place-based identity.

Karlov's destiny was crucially marked by its association with the military industry during World War II. At the very end of the war, Karlov was severely damaged by the Allied bombing of Škoda Works, at that time serving the military needs of Nazi Germany. The bombing caused serious damage to the building of the school, and left three streets in Karlov destroyed. Due to the specific post-war reorganization of state's economy, together with its reorientation towards the „centrally-planned economy“ under state-socialism, Karlov never recovered from the damage caused during the War. The remaining thirty years of Karlov were marked by a slow decay, forcing people to seek newer, modern, and more comfortable

accommodation elsewhere. Karlov, once a proud locality of an industrial giant Škoda Works, fell to the same company's economic needs to expand beyond its former boundaries. The 20th century, with its changing political-economic regimes provided an important „infrastructure“ for making politically and economically biased decisions that birthed Karlov as an important contributor to the economic development of industrial capitalism, to Karlov's final demolition as an economically unnecessary „relic“ under state-socialism.

The exhibition was an outcome of a collaborative two-year research project carried out by researchers from the Department of Anthropology at the University of West Bohemia in Pilsen, and Karlovers – former neighbours and friends from Karlov, who kept regular meetings for more than 25 years since Karlov's final demise. This research was supported by the Ministry of Culture of the Czech Republic within a larger project entitled „Sídlní a krajinný prostor jako odraz kulturního dědictví a paměti národa“ [Residential space and landscape as a reflection of the national cultural heritage and nation's memory] (no. DF12P010VV008).

V Plzni na Karlově

katalog k výstavě

Petra L. Burzová
Ilona Dvořáková
Ondřej Hejnal
Michal Růžička
Laco Toušek

Jazyková úprava: Helena Koubková
Grafická úprava: Jan Jáchim
Tisk: Bílý Slon, s. r. o., Plzeň

Vydala Západočeská univerzita v Plzni v roce 2013
Vydání první, ediční číslo 55-068-13, číslo publikace 2129

ISBN 978-80-261-0314-1 (Západočeská univerzita v Plzni)

Katalog k výstavě „V Plzni na Karlově“ představuje téměř 80 let historie čtvrti, která se nacházela mezi Jižním (dříve Říšským) předměstím a letištěm na Borech v Plzni. Dnes již zaniklou dělnickou kolonií, vystavěnou pro Škodovy závody v letech 1910–1913 firmou Müller a Kapsa, tvořilo 10 bloků ulic s 217 domy, ve kterých žilo až 3 600 obyvatel. Karlov po dobu své existence tvořil relativně (prostorově i sociálně) uzavřenou sídelní strukturu s vlastní občanskou vybaveností, která dala vzniknout specifické identitě „Karlováků“, jež i přes demolici lokality v 80. letech 20. století dodnes přetrvává v paměti původních obyvatel. Publikace je výsledkem práce autorského týmu složeného z pracovníků působících na Katedře antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni a opírá se o etnografická a historická data a materiály, získané zejména díky spolupráci s žijícími pamětníky.

FAKULTA FILOZOFICKÁ
ZÁPADOČESKÉ
UNIVERZITY
V PLZNI

Katedra antropologie
FF ZČU